

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

P. H. BERNHOLM:

Antvorskov

SCHØNBERGSKE

Omslagsbillede:

Antvorskov Slot 1680. (Rekonstrueret eft. gl. Maleri).

Jvf. J. Jensen: *Det kgl. Frederiksborgske Stutteris Hist. Kbh. 1910.*

P. H. BERNHOLM:

ANTVORSKOV

GENNEM TIDERNE TIL VORE DAGE

DET SCHÖNBERGSKE FORLAG

Copyright by
Det SCHØNBERGSKE Forlag
Copenhagen

Louws Bogtrykkeri (E. Olsen) Slagelse
MCMXLII

INDHOLD

FORORD	7
I. ANTVORSKOV I KLOSTERTIDEN	
Johanniterne i det fremmede	9
Johanniterne paa hjemlig Grund	16
Reformationsrøret og Antvorskov	45
II. ANTVORSKOV SOM KONGEBORG OG SOM KONGELIGT LEN	61
Mod Forfald og Undergang	86
III. ANTVORSKOV MOD VORE DAGE	
I Herregaardsslægteres Hænder	111
Slægten Schou og Gl. Antvorskov	123
Ruiner og Fund	132
SLUTNING	144
LITTERATURFORTEGNELSE	145
BILLEDFORTEGNELSE	147

FORORD

Tanken om denne Bog opstod under en Vandring en sen Vinteraften — i en forrygende Storm — gennem den øverste Del af Slotsalléen ved Antvorskov forbi Herthalund, Liselund, Gl. Antvorskov til Ruinerne af det gamle Kloster ved Foden af Slotsbanken. Man undgaar ikke let, at Sindet paavirkes stærkt af de sælsomme Omgivelser: Jordsmonnets ejendommelige Stigen og Fald, den lukkede Hulvej med mosgroede Stengærder, en Gang en Kongevej for høje Herskaber, nu en beskeden Alfarvej for Menigmand, de høje Trækroners Susen og Hvisken om gamle Dage, Stedets hele Milieu indstiller én *historisk* med Spørgsmaalet: Hvad er her foregaaet i de fjerne henfarne Tider?

Eller — begynd en Vandring en Foraarsdag en »Morgen i Maj, naar det grønnes«, nede ved den fornemme, gamle Slotsport gennem den dejlige Allé, til en Sidevej ved »Fuglsang« fører ned forbi Teglværket; læg Mærke til Lergravens forunderlige »Alpelandskab«, og fortsæt ad Markvejen op forbi Antvorskov Skole og Wartheim: En ejendommelig Verden, der bestandig midt i al Skønheden peger tilbage mod noget storslaet forbigangent, saa Spørgsmaalet igen vaagner: Hvad er der foregaaet her i de svundne Tider med Evne til at forme Natur og Omgivelser saa ejendommeligt, som de nu viser sig for Øjet? Findes der ikke en overkommelig samlet Skildring af Antvorskovs Historie gennem Tiderne, let tilgængelig for Menighedsskolen Liselunds mange Gæster, Højskolens Elever, Turister, der besøger Stedet, Egnens Befolkning o. s. v.? Det sidste Spørgsmaal har hidtil maattet besvares benægtende, men nærværende Forsøg skulde i nogen Maade tjene til at afhjælpe Savnet.

Desværre flyder Kilderne til Antvorskovs Historie kun sparsomt, og de er mange Gange utaaleligt magre med vanskeligt tilgængeligt Stof og ufyldstgørende Materiale, og uden kyndig Hjælp og Velvillie fra mange Sider var denne Skildring overhovedet ikke blevet til. Fru Bodil Spandet, f. Schou, paa Gl. Antvorskov skylder jeg Tak for mange værdifulde Oplysninger og for Tilladelse til at benytte Familien Schous gennem mange Aar indsamlede Kildemateriale til Stedets Historie. Et til Formaalet brugeligt Udvalg af dette Materiale paa Nationalmuseet har dettes Direktør, Hr. Dr. phil. Poul Nørlund, venligst været mig behjælpelig med, og herfor og for værdifulde Litteraturanvisninger bringer jeg Direktør Nørlund min ærbødige og hjertelige Tak. Og især takker jeg Hr. cand. mag. Gunnar Knudsen, Stednavneudvalgets kendte Leder, for utrættelig Hjælp og Bistand og for hans energiske Opfordring til at søge til Kilderne for Antvorskovs ældste Historie og for Vejledning i at bruge disse. I Forbindelse hermed min bedste Tak til de ikke saa faa Eksperter, der har stillet deres Lærdom til Raadighed ved Oversættelser af gammel, middelalderlig »Klosterlatin« til Brug for Bogen. Sidst, men ikke mindst, takker jeg Leder og elskværdig Betjening paa Centralbiblioteket i Slagelse for altid beredvillig Hjælp til Fremskaffelse af Litteratur til Brug ved dette Arbejdes Udførelse.

Til Slagelse Byraad en hjertelig Tak for et kommunalt Tilskud, der har muliggjort Bogens Udgivelse.

Slotsalléen, Slagelse, April 1942.

P. H. Bernholm.

ANTVORSKOV I KLOSTERTIDEN

Johanniterne i det fremmede.

Fjernt i Tid og Rum har den Verdensbevægelse, der fremkaldte Antvorskov Kloster, sin Rod. Det lyder som et Eventyr, at den, der vil forstaa det hjemlige her, maa begynde i det hellige Land paa Palæstinas Grund i det 11. Aarhundrede. Ja, egentlig maa der søges endnu længere tilbage helt til Oldtidens dunkle Dage. Omkring 300 Aar e. Kr. lod Kejser Konstantin d. Stores Moder, Helena, opføre en Kirke i Jerusalem, og for at gøre det lettere for Pilgrimme at søge den blev der bygget Herberger og siden Hospitaler. Ligeledes menes Pave Gregor d. Store at have anlagt et Pilgrimshospital, indviet til Johannes Døberen, i Jerusalem kort før Aar 600.

Før og navnlig *efter* den første Korstogstid var der livlig Handelsforbindelse mellem de italienske Købstæder og Palæstina. *Amalfi*, nu en lille, uanselig By Syd for Neapel, mest kendt for sin dejlige Beliggenhed og for sin Domkirke med Relikvier af Apostelen Andreas, var den Gang en mægtig By paa omkring 50,000 Indbyggere. Den var en Fristad med en Doge i Spidsen for Bystyret, og dens mægtige Købmænd havde Kolonier i Alexandria, Antiochia og Jerusalem. En af disse fyrstelige Købmænd var Pantaleon Mauro, som omkring 1070 fik overladt et Stykke Jord uden for Jerusalem, og her stiftede et Hospital for Mænd, ligesom et tilsvarende indrettedes for Kvinder, indviet henholdsvis til Johannes den Døber og Maria Magdalene. Ogsaa en Kirke byggedes her. Disse og endnu flere Hospitaler, nærmest Gæstehjem, for fremmede og fromme besøgende ved de hellige Steder, blev stærkt benyttede af disse, især af dem, der i det fremmede Land og Klima kom i Nød og Trang, hvad let kunde indtræffe især blandt de fattige; egentlig Sygepleje laa dog uden for disse Stiftelsers Plan

— indtil videre. De er at betragte som Forudsætning og Forløbere, Forbillede for den lidt senere Johanniterorden.

Den gode Behandling og forholdsvis venlige Imodekommenhed, de kristne Pilgrimme hidtil havde mødt under Arabernes Herredømme i Palæstina, afløstes af Grumhed og Forhaanelser, da Tyrkerne i Aaret 1067 erobrede Jerusalem; og det var denne Trængselstid, der da paafulgte for de Kristne, der fremkaldte det første store Korstog efter Pave Urban den Andens magtfulde Prædiken paa de store Kirke- og Folkemøder i Clermont og Piacenza 1095.

Og fire Aar senere erobrede de kristne Korsfarere Jerusalem efter blodige Kampe, og nu fulgte nye Tider for den hellige Stad med mægtig Tilstrømning af Vesterlændinge som Korsfarere og en voksende Skare af Pilgrimme fra Europas forskellige Lande. Der blev da for Alvor Brug for Herberger og Hospitaller i Jerusalem. Som Stifter og Leder af en større Anstalt stod i denne Tid en vis Gerhard med et Broderskab, der levede efter Augustins Regel, som Personale. Hospitalet, indviet til Johannes Døber, nævnes i en Bulle af Pave Pascali i 1113 som grundlagt af Gerhard, der synes med Dygtighed under den store Tilstrømning af fremmede at have varetaget Stiftelsens Økonomi, saa den efterhaanden samlede stor Rigdom med faste Ejendomme, ikke alene i Korsfarerriget, men i Italien og Frankrig, hvor der oprettedes Filialer af Moderstiftelsen i Jerusalem.

Vel er det rimeligt at antage, at syge og saarede fra Korstogskampene ikke har savnet fornøden Pleje og Hjælp paa Gerhards Johanniterhospital, men egentlig Sygeplejevirkosomhed omtales først under hans Efterfølger, Raymond af Provence 1125—c. 57. — Ved Siden af den hellige Grav lod han opføre store Bygninger, hvori ogsaa Sygepleje indgik som et Led i Virksomheden, og saadan groede der ud af de ældre Gæstehjem et virkeligt Hospital, der voksede til en imponerende Anstalt med Verdensry og kom til at tjene som Forbillede for Middelalderens Hospitalsvæsen i det hele.

Og med denne Ændring i Gæstehjemmets Arbejdsplan begynder ret egentlig Johanniterordenens Historie.

Vil man lære de Grundsætninger, der var ledende for Johanniternes Hospitalsvirkosomhed i Jerusalem og andre Steder, at kende, maa man søge til Ordensreglerne, der blev givet først af Stormester Raymond, og som siden stadfæstedes af Pave Eugen d. Tredie 1153. Tillige giver Generalkapitlets Vedtægter af 1181, stadfæstede og udvidede af Stormesteren Roger de Moulins 1182, Oplysninger derom.

Man faar da at vide, at Johanniterne som en rigtig Munkeorden nu — i Stedet for som en Hospitalsorden før — skulde aflægge de tre almindelige Munkeløfter om Fattigdom, Cølibat og Lydighed. Ingen Broder maatte have Særeje, og det straffedes strengt, hvis Forbudet blev overtraadt; han skulde i saa Fald faste i lang Tid og være udelukket fra Samfundet med Brødrene. Disse deltes i Præster og tjenende Brødre — Sygeplejerne.

Raymond var selv »Jesu Christi fattiges Tjener og Jerusalemhospitalets Mester« — senere kaldet Stormester. Af Ordenen maatte dens Medlemmer kun kræve Brød, Vand og Dragten; denne skulde være tarvelig, fordi »vore Herrer, de fattige, hvis Tjenere vi er, kommer nøgne og smudsige til os, og det er en Skam, at Tjeneren er stolt, naar hans Herre er ydmyg«. — De fattige skulde betragtes som Husets Herrer. Naar Brødrene havde været paa Indsamlingsrejse og kom hjem, gik de ind i Sygestuen og lagde det indsamlede ned for »Herrerne«, der i det hele behandledes med den kærligste Omhu. Fra to af Ordenens Godser i Palæstina leveredes Brød til Hospitalet, og Filialklostrene skulde bidrage til de syges Kost og Klæder med en ikke ringe Afgift. Langt forud for deres Samtid paa Sygeplejens Omraade har disse Johannitere været. Fire fuldt uddannede Læger, som forstod sig paa Sygdommene og forstod at tilberede de rette Lægemidler, skulde altid være til Tjeneste ved Hospitalet i Jerusalem, medens der ellers kun høres liden Tale om Læger ved Middelalderens Hospitaler. Og medens ellers i samme Tidsrum Skikken var, at Mennesker sov i nøgen Tilstand, bød Hospitalets Regler her, at alle skulde ikklædes Linned, og Sengene være rigeligt forsynede med Tæpper. For Sengene selv var opgivet nøjagtige Dimensioner, og de forlangtes anbragt adskilte fra hverandre. Gennemført Renlighed og proper Behandling lagde man stærkt Vægt paa, ligesom der i det hele droges god Omsorg for de syges materielle og aandelige Vel. Før de optoges, skulde de skrifte og modtage Nadverens Sakramente. For Hospitalets Velgørere læstes hver Nat Messer af en Skare af Husets gejstlige Brødre, og de døde begravedes paa samme Maade som Brødrene, hvis Baare dækkedes af et Klæde med Johanniternes Vaaben.

Ogsaa Børnene nød godt af Johanniternes Kærlighedsgerninger; Børn, der fødtes inden for Stiftelsens Omraade, fik Lov til at blive der, og der optoges efterhaanden Hittebørn i ret stort Omfang, ligesom der ogsaa tænkedes paa de fattige uden for Stiftelsen: Hver Dag bespistes saaledes 30 fattige ved Husets Bord, der uddeltes rigeligt med Almisser, og Brødrenes aflagte Klæder kom de trængende til Gode.

Som et af de skønneste Udslag af Korstogsaanden, som et storslaet Udtryk for sand og ægte kristelig Livsudfoldelse maa Johanniternes Kærlighedsværk ses; og over for senere Tidens Forfald og Bleggen af høje, oprindelige Idealer bør man fastholde Erindringen om de rige Kilder, hvoraf dette udsprang og antog saa tiltalende Former. Naar Johanniterordenen naaede videst ud og holdt sig som den varigste Følge af den hele Korstogsbevægelse med største Betydning for Menneskeheden i alle katolske Lande i aandelig, kulturel og social Henseende gennem ofte barbariske Tider, tør det sikkert ses som Vidnesbyrd om, at de oprindelige Kilder aldrig helt holdt op at rinde inden for Ordenen, og at de ledende første Idealer vedblev at leve og eje Bæreevne og Livskraft nok til at danne Modvægt mod senere Tidens nedbrydende Tendenser inden for Ordenens Rammer.

De talrige Pilgrimme og Korsfarere fra Verdens forskellige Egne maa sikkert have modtaget stærke og varige Indtryk af den storslaaede Virksomhed i Johanniternes Hospital i Jerusalem; der foreligger da ogsaa Vidnesbyrd nok derom. Et Øjenvidne fra omkring 1160 fortæller, at der til Tider var over 2000 syge i Hospitalet, og stundom indtraf 40 Dødsfald om Dagen.

Omkring Aar 1200 fik Johanniterordenen et militært Tilnit, som den ikke havde haft før, idet den omdannedes til en gejstlig Ridderorden i Lighed med Tempelherrernes og de tyske Marieridderes Ordener.

Der var god Brug for væbnede Folk. Forholdene var usikre, og Tiderne blev onde, da Korsfarerne drog hjem igen uden ret at sikre det ny Rige i Palæstina. Det var farligt at færdes paa dets Veje i de forskellige Egne, og Pilgrimmene maatte beskyttes mod Overfald. Lederne af Ordenen fik da Tanken at oprette Rytterafdelinger, dels af Korsfarere, dels af indfødte til Beskyttelse af Pilgrimmene paa deres Rejser gennem Landet. Med Hospitalets voksende Indtægter var der Midler til at gennemføre denne Udvidelse af Virksomheden, saa der nu til de to tidligere Grupper *Præster* og *tjenende Brødre* kom en tredje *Ridderne*. De skulde være af fornem adelig Byrd, og deres Hovedopgave skulde være uforsonlig Kamp mod de vantro. Johanniterne føjede saaledes et nyt Led til deres tidligere Program, et Led, der til Tider bredte sig paa de andres Bekostning og fik disse til at træde tilbage i Skyggen.

Første Gang, Krigstjeneste omtales, er under Ordenens 9. Stormester, Alfonso af Portugal, 1201—04. Men trods denne Omdannelse fra ren Hospitalsorden til Ridderorden bibeholdtes dog Virksomhedens Præg af Hospitalsgerning, ligesom

Ordenens officielle Navn fremdeles var »Hospitalsbrødrene af den hellige Johannes af Jerusalems (Døberens) Orden«.

Ridderne bar en rød Vaabenkappe med et almindeligt hvidt Kors ligesom det hvide Kors i Dannebrog. Hospitalsbrødrenes Dragt var ellers sort med et hvidt Kors, hvis fire Ender hver var tunget ud i to Spidser, saa der ialt blev otte af disse »svarende til de otte Saligheder«. Riddernes Fane var som deres Vaabendragt rød med det hvide Kors, aldeles som vort danske Flag. Ogsaa i en langt senere Tid var Ligheden saa stor, at f. Eks. Kong Frederik den Femte maatte befale, at danske Skibe, der færdedes paa Middelhavet, skulde have Kongens Navnetræk i Flaget for at undgaa Forveksling med Malteserriddernes (daværende Navn for Johanniterridderne).

Det blev en i høj Grad folkeyndet Bevægelse gennem flere Hundreder, der udgik fra Johanniterordenen, skattet af Borger- og Præsteskab, men især af Herremandsstanden, der efterhaanden betænkte den rigeligt med Jordegods i de mange Lande, hvor dens Stiftelser for Mænd som for Kvinder oprettedes, de sidste særlig i Frankrig. Paverne hjalp til med vigtige Privilegier og var den særdeles bevaagen. »Jo mere I ved Guds Naade opmærksomt arbejder paa at tjene fattige, hjælpe og trøste de syge og — idet I glemmer det lave — fra Dag til Dag, som det er Eders Pligt, beflicter Eder paa den kristelige Kærligheds kostelige Ting og Værk — desmere elsker vi Eders Orden, og destomere beredvilligt hører vi Eders Bønner«, skrev Pave Lucius III i sin Bekræftelse af Ordenens Regler 1185 (citeret her efter Vilh. Lorenzen: »De danske Johanniterklostres Bygningshistorie«, Kbh. 1927, der sammen med J. Lindbæk og G. Stemann: »De danske Helligaandsklostre«, Kbh. 1906, her er brugt som væsentligste Kilder).

Ogsaa hos Fyrsterne i mange Lande nød de Gunst og Gave — som Regel da — og paa samme Tid havde Ordenen sine Udsendinge, der drog fra Land til Land for at indsamle Penge til Hoved-Hospitalet i Jerusalem og til Kampen mod de vantro; denne slugte kolossale Summer og mere, end Indsamlingerne kunde indbringe, saa Ordenen Middelalderen igennem trods Rigdommen paa Jordegods var i en permanent Pengetrang.

Ca. 1270 fik den daværende Stormester Hugo af Revel organiseret Godsadministrationen i de forskellige Lande. Der blev saaledes fastsat det Beløb, hvert af Ordenens »Huse« normalt skulde indbetale aarligt til Stormesteren til Ordenens to store Formaal.

En Rystelse i Ordenens Tilværelse indtraf, da den i Aaret 1291 blev fordrevet

fra det hellige Land, og Hovedsædet maatte flyttes fra Jerusalem til Cypern og siden 1309 til Øen Rhodos i Middelhavet. Meget, især paa det militære Omraade, maatte ændres; Kampen mod de vantro maatte føres til Søs og blev det dominerende Element i Ordenens Virksomhed, medens Syge- og Fattigplejen traadte i anden Række.

Rhodosridderne, som Johanniterne nu oftest kaldtes, adskilte sig herefter i ikke ringe Grad fra de tidligere Hospitalsbrødre; de fik en verdslig Fyrste til Stormester, og Kampen udartede ofte til rent og skært Sørøveri, om end Sygeplejen vedblivende røgtes, og Stormesteren fremdeles kaldte sig »Jesu Christi fattiges Værner«.

Under Ordenens stadige Pengemangel, der ikke var blevet mindre, siden Søkampen optoges fra Rhodos, hjalp det noget, at Paven i 1312 lod en Del af den ophævede Tempelherreordens Midler tilflyde Johanniterne, og disse fik tillige senere en Styrkelse af anden og aandelig Art, da »Korherrerne af den hellige Grav«, en Sygeplejeorden, stiftet 1114, i Aaret 1487 blev forenet med Johanniterordenen. Paverne var stadig denne naadig og gunstig stemt; en af dem udtrykte sig saaledes om Johanniterordenen, at den energisk forsvarede Kristenhedens Sag baade udadtil mod Hedninger og indadtil ved dens humane Gerning over for denne Verdens Stakler.

Men idet Ordenen under den stadige Pengetrang bestandig maatte ty til Pavernes Hjælp, undgik den ikke at komme lige lovlig stærkt i Afhængighedsforhold til den hellige Stol i Rom, alt mens dens Organisation fæstnede sig trindt om i Landene i Begyndelsen af det 14. Aarhundrede.

I Spidsen for Johanniterordenen stod *Stormesteren*; men optaget, som han var paa Rodos, maatte en *Kansler* repræsentere ham og være den egentlige Administrator af Ordenens Huse i de forskellige Lande. *Visitorer* fik større eller mindre Omraader at tilse; saaledes havde Leonardus v. Tybertis i det 14. Aarhundrede Tyskland, Bøhmen og Skandinavien som sit Virkefelt. Som Navnet antyder, bestod deres Arbejde i at rejse rundt og besøge de forskellige Johanniterstiftelser, som da Johannes de Cordona, Prior af Majorca, omkring 1460 inspicerede Danmarks Stiftelser og var, vides det, paa Antvorskov Kloster 1463.

Fra ældre Tid havde Ordenen m. H. t. Administration været inddelt efter Nationer i »*Tunger*« (*linguæ*) med særlige Kapitelmøder. Der var ialt otte saadanne. Frankrig som ledende især med Provence som ældste og første af alle Tunger. Til Tyskland — først fuldt organiseret ca. 1250 i nedre og øvre

Tyskland — regnedes Danmark, Dacia, omfattende alle de nordiske Lande.

Danmarks Forbindelse med Tyskland var dog temmelig løs, og Dacias Johanniterstiftelser synes at have haft en ret selvstændig Stilling over for den tyske Tunge, ligesom de danske Stiftelser jo ogsaa ifølge deres Ælde fra først af stod direkte under og traadte i Forbindelse med selve Stormesteren.

I Spidsen for hver Tunge stod en *Forstander* — *Baillif* — tillige Indehaver af en af Ordenens højeste Værdigheder; Tysklands hed Storprior.

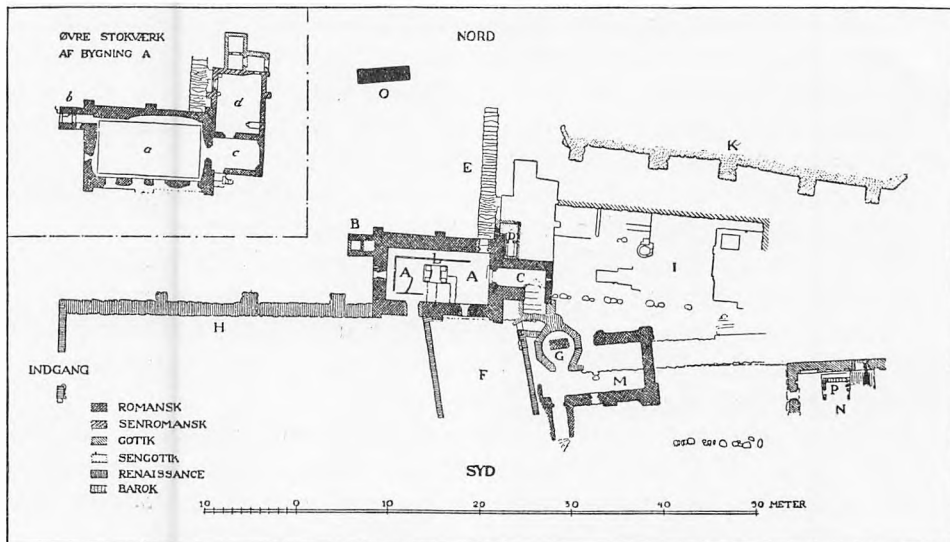
Hver Tunge var inddelt i *Priorater* med deres særlige Kapitelmøder. Prioratet lededes af en *Prior*, Overhoved for Prioratets samtlige Johanniterstiftelser — Commender eller Comthurier; i Spidsen for hver af disse stod en Commendator eller Comthur. Mod Middelalderens Slutning var der ikke mindre end 29 Priorater og 656 Commender.

Den faste, overskuelige og gennemførte Organisation har sikkert været medvirkende Aarsag til at føre Johanniterordenen frelst gennem alle økonomiske Kriser og alvorlige Forfølgelser, den under Tidernes vekslende Forløb har været ude for, og har givet sit Plus til Bevægelsens overordentlige Livskraft.

Naar undertiden Ordenens gode Aand og Traditioner tabte sig i Krigstummel og Verdslighed, der i for høj Grad lagde Beslag paa Kræfter og Sindelag, bragte gerne en og anden fremragende, kraftig Stormester Bevægelsen tilbage i det gamle Leje ved at tilføre den ny aandelige Værdier til fortsat Fremgang.

Som Krigere vakte Rhodosridderne Samtidens største Beundring ved deres uforfærdede Kamp mod Tyrkerne. Endnu saa sent som i Aaret 1480 afslog de et voldsomt Angreb paa Øen af ingen ringere end selve Konstantinopels Erobrer, Mohammed II, men Stormesteren Pierre d'Aubusson sejrede stolt i Kampen, der gav Genlyd viden om, bl. a. handler den første i Danmark trykte Bog om Rhodosriddernes tapre Forsvar af deres Ø ved denne Lejlighed.

Men Katastrofen indtraf 42 Aar derefter i Aaret 1522; da lykkedes det endelig Fjenden at erobre Rhodos og gøre Johanniterne hjemløse, indtil Kejser Karl d. Femte skænkede dem Øen Malta med tilliggende Smaaøer Aar 1530. Fra da af blev Johanniternes Navn ændret til Malteserridderne; men den ny Æra, der hermed tager sin Begyndelse for dem, vedrører ikke Forholdene i Danmark, hvorfor denne Oversigt over Johanniterordenens Historie i det fremmede kan slutes, tjenende som Indledning til en Skildring af Johanniternes Forhold her hjemme, i Særdeleshed paa Antvorskov.

Grundplan over de synlige Ruiner ved Antvorskov

Johanniterne paa hjemlig Grund.

Paa Valdemar den Stores Tid eksisterede Antvorskov som en gammel Gaard, der hørte under Kronen. Men Kong Valdemar udkøbte den af Krongodset ved i Stedet at afstaa Taarnborg med Tilliggende ved Korsør, der hørte til hans private Arvegods. Og her paa Antvorskov indrettedes i Valdemars og Absalons Dage i 1164 og de nærmeste Aar derefter ikke blot det første Johanniterbo, men endog det første Johanniterkloster i Danmark. De to Begreber dækker nemlig, som det senere vil ses, ikke ganske hinanden.

Naar Antvorskov blev udset som Hjemsted for Johanniterne, kan en af Grundene maaske søges i den Omstændighed, at Egnen her Øst for Strækningen Antvorskov—Slagelse var rig paa godt og brugbart Ler som Bygningsemne. Munkene, som de gode Teglblændere de var, kan vel godt tænkes at have haft Blik for dette Forhold. Fra kyndig Side har man fremsat Formodningen herom, og trindt om i Jordsmonnet i og ved Antvorskov støder man jævnlig paa hele og halve Brokker af de gamle, svære Munkesten, ligesom det vides, at Teglblænding her i stort Omfang har fundet Sted gennem Tiderne, som det sker Dagen i Dag.

I smukke Egne og skønne Omgivelser blev de gamle Dages Kloster alminde-

ligt bygget, og Johanniterklosteret i Antvorskov dannede i saa Henseende ingen Undtagelse: Høj Beliggenhed i en frodig Egn tæt Syd for Slagelse Købstad, vid Udsigt navnlig mod Vest og Syd, omgivet af en Mængde nu til Dels forsvundne Smaasøer og Damme og med de store, pragtfulde Skove mod Øst næsten helt op mod Klostergrunden, saaledes har den Natur været, som dette Klosters Beboere daglig har kunnet fryde sig over at færdes i, og ikke mindst de mange »indgivne« paa Klosteret har jo nok skønnet paa at kunne tilbringe deres gamle Dage i saa tiltalende Naturomgivelser.

Om Oprindelsen til Stedets mærkelige Navn, der fører tilbage før Kloster-tiden, hersker der afvigende Meninger; man har saaledes villet udlede det af oldnordisk öndverdr, der betyder »modvendt«, »lige overfor« eller »foran« : det Sted, der ligger ved Skovens Begyndelse, eller — som Trap 4. Udg. — snarere af det gamle danske Ord andvord, »Overdragelse«. Ingen af de to Forklaringer synes at savne rimelig Begrundelse; der kan være foregaaet en Jordoverdragelse, der har foranlediget Navnet, ligesom Stedets Beliggenhed jo, som nævnt, var lige over for Skoven. — J. B. Daugaard: »Om de danske Klostre i Middelalderen« nævner en morsom Forklaring paa Antvorskov-Navnets Oprindelse. Efter den skulde Munkene i Sorø Kloster en Gang have ejet Stedet og kaldt det »anden vor Skov«. En Tydning, der dog nok ikke har videre paa sig.

Højest forskellig har Navnets Stavemaade været gennem Tiderne. Gennemgaar man f. Eks. »Registratur over Antvorskov Klosters Breve« i 4. Bd. af »De ældste danske Archivregistraturer« og Professor Kr. Erslevs »Repertorium Diplomaticum Regni Danici Mediævalis«, vil man der finde en Mængde ofte overraskende Former for Navnet, ligesom F. R. Friis i sin Bog »Bidrag til Antvorskovs Historie« gengiver følgende: »Andwarthæskogh« 1266. »Andwardscogh« 1275 og 1288; »Andworthscogh« 1293, »Antuorskoug« 1310, »Andworskov« 1381, 1385 og 1390, »Antworskov« 1428 og 1465«. — Den mest »umulige« Stavemaade gengiver Gunnar Knudsen i Aarbog for Sorø Amts »Historisk Samfund«, 1926, efter en Afskrift i Esrom Klosters Brevbog; her kaldes Antvorskov »Handuuoitscoht«! — Omkring 1800-Tallet er det meget almindeligt at nævne Stedet som Andersskov, idet man mindre velbegrundet bragte Navnet i Forbindelse med Fortællingen om den sagnrige Hellig-Anders. Digteren og Lægen Rasmus Frankenau, der levede i Slagelse fra 1810—14, besynger i 30 klingende Vers »Andersskovs Kloster« i »Nytaarsgave for 1815«, og samme Sted har samme Forfatter et Epos om »Andersskovs Endeligt«.

Hvordan er Kong Valdemar kommet i Forbindelse med den Johanniter-

orden, der i særlig Grad vandt hans Yndest og kom til at nyde godt af hans kgl. Gunst og Gave? Det kan være sket gennem Rejser i det fremmede, men især vides en Forbindelse at være kommet i Stand gennem Ærkebiskop Eskil, der under sin Landflygtighed til Frankrig vides derfra at have hjemsendt nogle »Hospitalsbrødre af Jerusalem«, d. v. s. Johannitermunke, til at virke for Kors-tog bl. a. til Venden, og det er rimeligt at antage, at disse har givet Anledning til, at Ordenen snart derefter har faaet fast Fodfæste her i Danmark.

Valdemar den Store var jo i det hele Klostrene en god Ven. Lidt tidligere — 1158 — havde han for Cisterciensermunkene, ligeledes af sit Fædrenegods, stiftet det anelige Vitskøl Kloster Syd for Løgstør. Taknemlighed mod Gud og Glæde over lykkeligt at være undsluppet fra Blodgildet i Roskilde Aaret forud og senere paa tilsvarende Maade Glæden over Rygens Erobring med Arkonas Fald og Indbyggernes Omvendelse til Kristendommen, der blev af stor Betydning for Danmarks Sikkerhed, en Begivenhed i meget mindende om Johanniternes Virken i Østerland, kan utvivlsomt betragtes som Tilskyndelser til Kongens Gaver og Ydelser ved Klosterstiftelserne i Vitskøl og Antvorskov. Tankegangen deri er jo ikke fjern for især katolsk indstillede Mennesker, og Paralleller, om end i mindre Format fra Nutiden, kan let paavises (se f. Eks. Peter Schindler: »Mogens Francesco Ballin«, S. 121 — f. Kbhvn. 1936).

I det tidligere nævnte Værk af Vilh. Lorenzen gøres opmærksom paa, hvor »mærkelig stilfærdigt de stilfuldt paaklædte Hospitalsbrødre af den hellige Johannes Orden af Jerusalem — her ofte efter Korset paa deres Dragt kaldet Korsbrødrene, cruciferi — holdt deres Indtog i Danmark, og naar de Tid efter anden oprettede nye Samfund i vort Land, vakte det aabenbart ikke større Opmærksomhed«. — Det synes, som om Ordenen yndede at gaa frem med smaa Skridt ved fra en ringe Begyndelse at lade en Virksomhed vokse sig frem til stedse større Omfang og blive til, hvad Stedet og Omstændighederne frembød Muligheder for. Dette Forhold synes at kunne forklare mange ellers dunkle Sider i Johanniterordenens Udviklingshistorie her hjemme og evner at opløse adskillige Misforstaaelser i tidligere Tidens Opfattelse af Ordenens Virksomhed og Forhold. Kun saare lidet vides derfor om Brødrenes begyndende Opræden de forskellige Steder i vort Land. Kun om Ordenens første Stiftelse her hjemme, Antvorskov, og for en af de sidste, Ducholm paa Mors, kendes Tiden for Oprettelsen og Navnet paa Ophavsmanden. I Ordenens første og glimrende Tid i det 12. Aarhundrede, medens den endnu havde fast Fodfæste i det hellige Land, men før dens militære Organisation, blev Antvorskov Kloster til som en kongelig

Stiftelse; Dueholm derimod først c. 1370, grundlagt af Biskop Svend i Børglum. Og om Johanniternes første Optræden andet Steds her hjemme vides følgende: Ærkebiskop Eskil gav dem en Daabskirke, d. v. s. en Sognekirke i Lund. Aar 1280 omtales de i Odense, og i Viborg faar Antvorskov 1284 overladt St. Ibs Sognekirke. Aar 1311 nævnes Johanniterne første Gang som fastboende i Ribe og i Svendstrup ved Ringsted, 1390 i Horsens, og fra 1441 er de bosiddende i Nyborg.

Naar man tidligere har ment, at den Omstændighed, at Johanniterne var bofaste et Sted, var ensbetydende med, at de der havde et Kloster i fuld Funktion, er dette næppe rigtigt. Ringe og beskeden har Begyndelsen til et af deres Klostre ofte været. Var der erhvervet Gods og i Forbindelse dermed ofte en eller anden Sognekirke et Sted, ansattes en af Munkene under Navn af Commendator eller Provisor (Forstander) for at tilse Godset, holde Gudstjeneste og agitere for Ordenens Opgaver. Der er i saa Tilfælde kun Tale om et Johanniterbo — et Commende. Og der har vel nok ogsaa undertiden været en eller flere Brødre til at hjælpe Commendatoren. Og efterhaanden som Godset mulig voksede, og Stedets aandelige Liv var dertil, kunde saa her og der Virksomheden organiseres som et virkeligt Kloster.

En saadan Udviklingsproces fra Johanniterbo til Johanniterkloster kan tydeligt iagttages ved Klosteret Maschenholts Tilblivelse paa Rygen; det laa under Antvorskov, der bl. a. indsatte Priorer derovre. Ordenens stillfærdige Udbredelse finder sin Forklaring gennem en saadan Fremgangsmaade, mener Vilh. Lorenzen at kunne gøre gældende, og Forklaringen synes indlysende rigtig.

Men ikke altid voksede der et Kloster frem af et Johanniterbo. Aar 1311 nævnes en Commendator i Svenstrup, en Samling Gods, der laa under Antvorskov, og 1339 er en Broder Forstander — Provisor — paa Stedet. Men Svenstrup Commende blev aldrig til Kloster.

Og paa lignende Vis forholder det sig med Korsbrødregaarden i Nyborg og antagelig med Stiftelsen i Lund, der menes aldrig at være blevet andet eller mere end et Johanniterbo, hvis Jordegods synes at være blevet administreret fra Antvorskov gennem en Commendator udsendt herfra.

Som virkelige Klostre i Middelalderens senere Tid bliver da tilbage foruden Antvorskov og Dueholm kun Stiftelserne i Odense, Viborg, Ribe og Horsens, der alle maa antages at være begyndt som beskedne Johanniterboer — de to første før 1280erne, Ribe før 1311 og Horsens før 1390. Antagelig er de som Klosteret i Maschenholt vokset ud fra Antvorskov som Moderkloster og har

opriaet saa vidt Selvstændighed den Dag, de ophøjedes til virkelige Klostre. Den hele Udvikling synes da ogsaa godt afhjemlet i Stormesteren Hugo af Revels Ordning fra c. 1270.

Kun 6 Johanniterklostre i Danmark bliver der da at regne med, et i hvert af de 6 af Rigets 8 Stifter, idet Slesvigs og Lunds Stifter ikke regnes med. Hensigten synes at være gaaet i Retning af et Kloster i hvert Stift.

Om Riddere i de danske Klostre tales aldrig, og Antvorskov som det ældste var jo, som det vil erindres, anlagt, før Militariseringen havde fundet Sted.

Som Prioratskloster for samtlige Johanniterstiftelser i Danmark, Norge og Sverige, Hovedsæde for Prioratet Dacia, var det fornemme Antvorskov Midtpunktet i alt, hvad der angik Ordenens Forhold i Norden. Dets Ælde, der medførte direkte Ledelse fra Stormesteren i Jerusalem gennem mindst et Aarhundrede, idet en Forbindelse med den tyske Tunge først lader sig paavise fra 1266 og endda var temmelig løs ogsaa efter den Tid, dets Ærværdighed og Godsrigdom betingede dets Magtstilling blandt de andre Klostre af samme Orden.

Som i 1463, da Stormesterens Statholder, den tidligere nævnte Johannes de Cordona, fra Antvorskov udsendte Breve angaaende Johanniterklostrenes Forhold, udgik der jævnlig samme Steds fra vigtige Dokumenter og Diplomer angaaende Ordenen, ligesom de gentagne Indsamlinger til Ordenens Hovedkvarter i Jerusalem og siden paa Rhodos ordnedes herfra.

Antvorskov Kloster styredes af en Klosterprior, der igen havde en Kirkeprior under sig, og det var Klosterprien, der her som overalt i Verden, hvor der var Prioratsklostre af Johanniterordenen (ordinis St. Johannis Hierosolymitani), var Hovedlederen af Prioratets samtlige Johanniterstiftelser. Tidlig blev han en af Rigets fornemste Prælater, ofte Medlem af Rigens Raad, og fik endog senere, som det ses f. Eks. paa Prior Eskild Thomsens Ligsten i det lille Museum ved Klosterruinerne paa Antvorskov, Ret til at bære Bispdragt. Kun i et eneste af de øvrige Klostre foruden det i Antvorskov, nemlig Odense, er der Antydning af paa samme Tid at have været to Priorer. 1531 underskrives her samme Dokument af Prior Peder Hansen og af Mikkel Jacobsen som Forstander.

Klosteret i Antvorskov var indviet Treenigheden, Jomfru Maria, St. Clemens og St. Johannes Døberen. Som dets Forbillede i Jerusalem var det forbundet med et Hospital, et Hjemsted for en af Ordenens fornemste Opgaver, Sygepleje og Omsorg for de fattige. Det benævnes snart Hospital, Helliggejst- eller Helligaandshus, uden at det er muligt med Sikkerhed at afgøre, om der er Tale om en selvstændig Bygning for denne Del af Virksomheden, et Sygehus eller blot en

Sygestue i det øvrige Komplex af Bygninger. Heller ikke kan der tales tydeligt om en Forbindelse, der har været mellem Antvorskov og Helligaandshuset i Slagelse og den tæt derved beliggende St. Jørgensgaard for de spedalske.

Som et Vidnesbyrd om, at en saadan Forbindelse har eksisteret, nævnes her, at i Kong Kristian den Førstes Stiftelsesbrev for et Johanniterbo i Købinge paa Øland i 1469 overlodes denne Stiftelse al den Hospitalstiende, der faldt paa Øland, paa Betingelse af, at Brødrene »skulde skikke de spedalske Folk, som paa Øland er, deres Nødtørf, som de gør udi Antvorskov og andre Steder udi Johannes Klostre«.

Paa omstaaende Plan over de til nu udgravede Klosterruiner ved Antvorskov betegner Bogstaverne A, B, C og M Rester af Bygninger, som stammer fra omkring Aar 1200; de hører saaledes til Danmarks allerældste Klosterbygninger. Hvad de har været brugt til, ved man intet om. Bygning A er mærkelig derved, at baade den høje Kælder og Stokværket ovenover har udgjort et enkelt Rum med fladt Loft og med en lille Udbygning, en »Hemmelighed«, i Tilknytning til det øvrige; derved godtgøres det, at Rummet ikke har været anvendt til kirkeligt Brug, men til Beboelse; der har været gættet paa, at her har været Administrations- og Repræsentationsbygning, andre mener en Spisesal.

Provst O. Holmgaard udkaster i sin Bog »Slagelse Helligaandshus og Hospital, Kbhvn. 1935«, den Tanke, at man her staar over for Rester af det Sted, hvor man — muligvis i Forbindelse med den ældste Bygning M, som har været hvælvet — plejede de fattige, syge og skrøbelige — altsaa Helligaandshuset.

Med Henblik paa Johanniternes Byggeskik, Fremgangsmaade og Anvendelse af Rum, hvorefter senere, er der meget, der taler i Retning af denne Tankes Holdbarhed.

Af Johanniterordenens tre Klasser af Medlemmer Riddere, Præster og tjene-
 nende Brødre har de danske Klostre utvivlsomt kun haft de to sidste, og nok
 tales der ofte om Riddere paa Antvorskov, men herved skal uden Tvivl blot
 forstaas visse Adelspersoner blandt de saakaldte »indgivne«. Ved dette Udtryk
 skal forstaas dels ældre Personer (adelige og uadelige), der tilkøbte sig Ophold
 i eller ved Klosteret for her at tilbringe Resten af deres Dage i Ro og nyde Pleje
 under paakommende Sygdom og Retten til et Lejested efter Døden inden eller
 uden for Klosterets Mure, dels yngre Personer, der af deres Forældre var be-
 stemte til Klosterlivet, og til hvis Underhold der var givet en vis Sum, men som
 endnu ikke var blevne optaget blandt Præsterne. De ældre, som saaledes gav

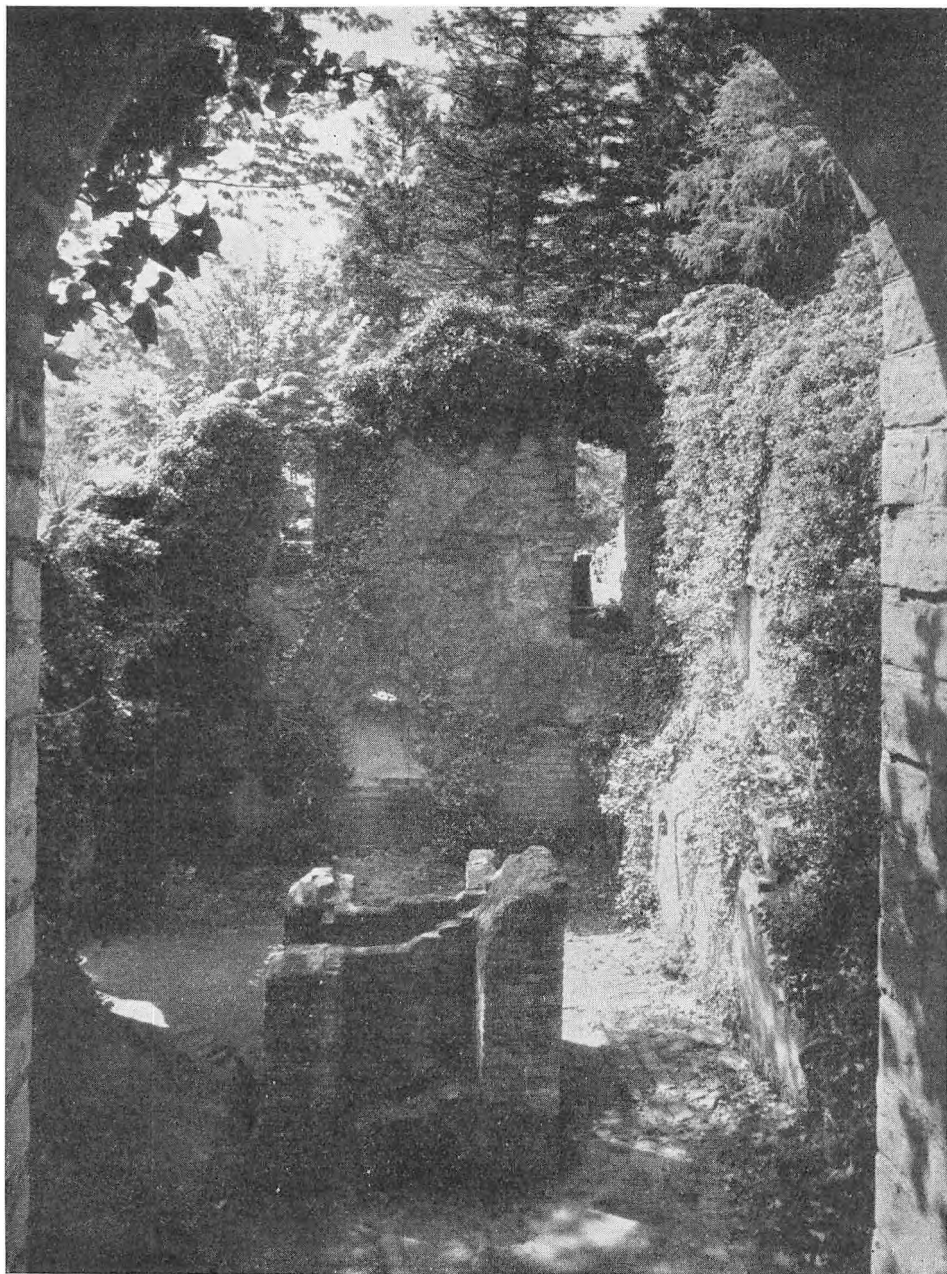
sig ind under Klosteret, var som oftest af Adel, skønt ikke altid, og de var ikke forpligtede til at underkaste sig Klosterregelen. De boede heller ikke altid i selve Klosteret, men ofte i mindre Huse, som de lod opføre paa dets Grund, og her fandtes baade Mænd og Kvinder, gifte og ugifte. De mange Gaver, oftest i Form af Jordegods til Klosteret, var tiest Vederlag for Begravelser eller for Sjælemesser for de afdødes Sjæle. Naar der i sin Tid fandtes saa overmaade mange adelige Begravelser i Antvorskov Klosterkirke og i dens Nærhed, har det sin Forklaring heri. Der hvilede flere Medlemmer af Adelsfamilierne, Bille, Rud, Tidemand, Lunge, Rønno, Daa m. fl. Her hvilede ligeledes den kendte Biskop Ove Bilde af Aarhus, d. 1555, og flere af Antvorskovs Prierer (se iøvrigt F. R. Friis: »Bidrag til Antvorskovs Historie«).

Munkene paa Antvorskov drev ikke boglig Syssel; derimod har man her som paa Klostrene i Almindelighed maattet yde rejsende Husly og Forplejning. Det fremgaar bl. a. af, at den første Lehnsmand efter Klostertiden i 1580, Peder Reedtz, tilpligtedes *som hidtil* at give de rejsende af Adelen Ophold under Rejse, naar de vilde nøjes med daglig Kost og dansk Øl. Aar 1311 var Klosteret paa Grund af for rigelig Gæstering geraadet i Gæld, og 1327 maatte Prioren klage over, at Munkene paa Grund af Armod gik med forrevne Klæder.

Skønt jordejende ofte i betydelig Grad bl. a. af Hensyn til Klosterbeboernes daglige Tarv og Underhold var Johanniterstiftelserne gerne lagt i Byer eller i disses Udkant, Antvorskov saaledes kun 1 km Syd for Byporten. Virksomheden med Syge- og Fattigpleje, Præsternes Sjælesørgergerning, Indsamlinger o. s. v. maatte gøre det ønskeligt for Klostrene at være nært knyttet til et Bysamfund. De synes ikke at have lagt særlig Vægt paa bestemte Byggeskikke. Der er ikke givet Antydning i Reglerne om, hvorledes Kirke- og Klosterhuse skulde bygges, eller stillet Krav om særlige Prydelser. Meget synes i saa Henseende overladt de tilfældige stedlige Forhold. Og dog har Johanniterne nok vidst, hvorledes de vilde indrette sig, naar de havde Magt som Agt; det fremgaar tydeligt af Indretningen af deres danske Klostre.

Deres første Stiftelser her synes begyndte smaat — formentlig som underordnede Commender oftest. Kirken — undertiden en Sognekirke — Priorsens eller Commendatorens og Brødrenes Boliger har været de første Bygninger paa Stedet, siden fulgte Økonomibygning og efterhaanden de indgivnes spredte Huse og Boliger — men i det hele kun faa og smaa Bygninger paa dette det første Trin.

Det næste, som det er kendt fra Antvorskov, Odense og delvis flere andre Steder, karakteriseres gennem et *samlet Anlæg* i Lighed med andre Ordeners

Indre af Antvorskov Klosterruin

Klosteranlæg: Tre Klosterfløje med Kirken som fjerde Fløj, saa det hele udgjorde en Firkant, paa Antvorskov ganske vist en skævv.

Saaledes har det samlede Anlæg, der paa Antvorskov har ligget øverst paa Banken, taget sig ud med sit imponerende Bygningskompleks. Der var en vis primitiv Enkelhed over denne Type af de kendte yngre Johanniterklostre i deres færdige Form. Endog Hovedkirkerne var ret beskedne og ikke særlig pragtfuldt udstyrede. Antvorskov Klosterkirke var saaledes oprindelig kun enskibet med Skib og Kor i et, og kun de senere tilføjede Kapeller paa begge Langsider gav den sluttelig Udseende af at være treskibet.

Trods al Simpelhed i Anlæg og Spor af det tilfældige fra den oprindelige Bebyggelse har de færdige Johanniterklostre her hjemme dog nok formaaet at hævde sig arkitektonisk i Forhold til Landets øvrige Klosterbygninger, især da Prioratsklostret Antvorskov med sit hele mægtige Anlæg paa Bankens Top. Tager man Plads oven for Skrænten og lader Øjet søge ned over de udgravede Ruiner, melder Tanken sig som af sig selv: Dernede har det ældste, første Kloster ligget som det første Stadium i den hele Bebyggelse og Anlæg. Det næste Trin i Udviklingen har da, som det vides, haft sin Plads, hvor vi nu staar, paa Plateauet over Skrænten. Der er meget, der taler for denne Tankes Rigtighed. Det har dog hidtil ikke været muligt at finde Spor af en Kirkebygning nede blandt de ældste Ruiner, og det maa foreløbig staa hen som et uafgjort Spørgsmaal, om Klosterets ældste Kirke har ligget nede i Dalen mod Syd eller haft Plads paa den stærkt oprodede Tomt for den senere kendte Klosterkirke oven paa Banken.

Som der glimtvis kan spores en Forbindelse mellem Klosteret paa Antvorskov og St. Jørgensgaarden i Slagelse for de spedalske, gør noget lignende sig gældende for Helligaandshuset i Slagelse og samme Klosters Vedkommende.

I Registraturen over Antvorskov Klosters Breve findes en Fortegnelse over nogle Breve, der omhandler Helligaandshusets Forhold. Fortegnelsen har følgende Overskrift (se »De ældste danske Archivregistraturer IV, S. 250—(254): Thisse effterschreffne breffue ahnlanggendis nogle gaarde och goedtz, liggendis vdi Slauelsze och des marck, som er giffuet till den hellig aandtz huus dersam mestetz, findis vdi en langachtig eske«.

I alt Fald en Del af Helligaandshusets Breve har saaledes været opbevarede paa Antvorskov Kloster, uden at det iøvrigt er muligt nøjere at angive Karakteren af den Berøring, der har været mellem de to Stiftelser. Et mærkeligt Vidnesbyrd om denne Forbindelse er ogsaa Anvendelsen, i det mindste efter Aar 1288, af et Konventsegl for Hospitalskonventet paa Antvorskov Kloster.

Det hvide Kors og siden det saakaldte Malteserkors er jo ellers Johanniternes særlige Tegn; men et helt andet Mærke forekommer i det nævnte Konventsegl, nemlig et Dobbeltkors (med to Tværarme) paa hver Side af Johannes Døbers Billede i Midten og med følgende Omskrift: »Sigillum Hospitalis Conventus Gacie« (Gacie sandsynlig for Dacie, Provinsen Dacia, som lededes fra Antvorskov).

Dobbeltkorset er Helligaandsordenens særlige Mærke, der føres ogsaa i de danske Helligaandsklostres Segl. Men naar dette Helligaandsordenens karakteristiske Fællesmærke ogsaa findes i et Segl fra Antvorskov, støtter dette muligvis en fra flere Sider antydet Formodning om, at det er under Paavirkning af Johanniterne, at Helligaandshusene oprettedes. En nøje Forbindelse har der øjensynlig været mellem Johanniter- og Helligaandsordenen, hvis Regler for Sygepleje i saa høj Grad ligner hinanden.

Saa interessant vilde det være, om det virkelig lod sig paavise, at Dannebrog fra Estlandstoget 1219 i Valdemar Sejrs Dage ikke just bogstavelig »faldt fra Himlen ned«, men var blevet til paa — Antvorskov Kloster eller i det mindste stammede derfra.

Et Par af Danmarks lærdeste Historikere i nyere Tid har været inde paa Tanken. Professor, Dr. theol. Fr. Nielsen udtalte sig ved et Møde, som »Samfundet for Danmarks Kirkehistorie« d. 6. Septbr. 1894 lod afholde i Slagelse bl. a. saaledes: — »Men det største og varigste Minde om Klosteret har vi dog i Dannebrog. Der er nemlig en vis Sandsynlighed for, at dette vort Nationalflag skal være kommet fra Antvorskov Kloster. Som bekendt var Johannitermunkene klædt i en sort Kofte, hvorpaa der var anbragt et hvidt Kors. Senere fik de en rød Trøje indenfor, og denne i Forening med Korset dannede altsaa Dannebrogfarverne«. — — — »Det er sikkert, at Antvorskov har sendt et Skib med paa det store Tog til Estland, hvor Dannebrogflaget første Gang viste sig for Danskerne, og der kan være stor Sandsynlighed for, at den skønne Fane skyldes Munkene paa Antvorskov. Dette er selvfølgelig kun en Hypothese, en Gætning, men der er meget, der taler for, at den er rigtig«. — — — (Ref. i »Sorø Amtstidende«).

I en Serie Artikler betitlet »Af Antvorskovs Saga« af nylig afdøde Pastor P. Severinsen i »Sorø Amtst.«, 1904—05, hedder det om Antvorskov, at »det skulde tillige være et Slags Invalidehospital eller, om man vil, Pensionsanstalt for gamle Krigere af Kongens Hird. De kunde her leve paa deres gamle Dage som »indgivne« uden i synderlig Grad at være bundne af Ordensregelen. De

præsteviede Brødre kunde tage sig af deres Sjælepleje og Hospitalsbrødrene af deres Legemer. Der var kun disse to Slags Brødre og ingen Riddere i Klosteret.

Antvorskov stod altsaa i et særligt Forhold til Rigets Adel. Det var et fint Sted, det rette standsmæssige Sted for de adelige Krigsmænd at henleve deres Alderdom. Havde man kæmpet under Kongens Løvebanner, saa døde man under Johanniternes røde Fane med det hvide Kors«. —

Og efter en Skildring af Estlandsslagens Gang og en Redegørelse for Historikeren A. D. Jørgensens Teori om Dannebrogslagens Tilblivelse og Forekomst ved denne Lejlighed slutter Pastor Severinsen sine Betragtninger om disse Ting saaledes: — — »Det kan snart blive 700 Aar, siden Danmark fik St. Hansbrødrenes Korsfane til Rigsbanner. I det sidste 100 Aar er den vel blevet det danske Folk mere kjær end nogen Sinde.« — —

»Men der er dog intet Sted, hvor den hører historisk hjemme som paa Antvorskov.« — Saa vidt de lærde Historikere.

I Betragtning af, at Johanniterne først kan være kommet til Antvorskov lidt før Aar 1200, kan da det Dannebrog, der saa sent som omkring 1660 efter 450 Aars Forløb smuldrede hen i Slesvigs Domkirke, ikke være blevet til ret længe før Estlandstoget. Derfor kunde ogsaa den Kæmpeflagstang, der burde krone Slotsbanken paa Antvorskov, passende bære Inskriptionen: Her paa Antvorskov blev for mere end 700 Aar siden Dannebrog til omkr. 1219!

Om Antvorskov Klosters Gods og Ejendomme, fordelt over saa godt som hele Danmark, faar man Underretning gennem en Registratur (og nogle originale Dokumenter) over Antvorskov Klosters Breve, og fra enkelte lignende Afskrifter andet Steds fra Kong Kristian den Fjerde befalede nemlig i 1607 et Par Kancelliherremænd paa Antvorskov Slot, som Klosteret da var ændret til, at optage en saadan Registrering, og den foretoges vistnok hovedsagelig efter en tidligere Fortegnelse og Registratur, som nu ikke kendes mere, ligesom kun faa originale Dokumenter, nogle Privilegier, Adkomstbreve o. l., ofte paa Latin, nu eksisterer. De to Kancelliherrer slutter deres Arbejde med følgende Bemærkning:

»Att dette er enn richtigh extract offuer huisz (hvilke) breffue paa Andtuorschouff slott finndis, bekiennder wii effterschreffne

Jenns Juell,
egen hand.

Kield Krabbe,
egen haend.«

Disse »extracter« af originale Dokumenter m. m. finder vi nu trykt i »De

ældste danske Archivregistraturer«, IV (der herefter af Nemhedshensyn benævnes Æ. A.). De udgør der 217 Bogsider og omfatter ca. 650 Breve for Tiden fra ca. 1200—1450. Sammen med Prof. Kr. Erslevs »Repertorium Diplomaticum Regni Danici Mediævalis, Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middelalderen«, Kbhvn. 1894—1912 (ligeledes herefter forkortet til »Repert.«) danner de den væsentligste Kilde til Kundskaben om bl. a. Godshistorien for Antvorskov Klosters Vedkommende.

I Indledningen til ovennævnte i 1607 optagne Registratur hedder det:

»Wdi capellit, som kaldis Liiberiit, vdi slodtz kircken paa Andtuorschow slott findis tuende breffue kiister indsatte; wdi den første kiiste findis nogle adskillige breffue wdi smaa skrine, signerit effterfølgende tegen och bogstaffue«.

— Og derefter følger:

»Effterschreffne priuilegia, som aff forige konger wdi Danmarck ere giffne S. Hans ordens brødre wdi Andtuorschow closter, findis vdi itt lidet sortt schrin«.

Og naar man her ved det »lidet sortt schrin« med kgl. Privilegier for Munkene paa Antvorskov stilles over for Breve fra Valdemar den Store, hans Søn Valdemar Sejv og Sønesøn Valdemar hin Unge, Dagmars Søn, Breve, der findes »tillhobbundne og huorudinden (hvori) de annammede brøderne vdi Andtuoschouff closter wnder dieris kongelig beschiermelsze« (Æ. A.), da melder sig hundrede Spørgsmaal, der attraar Besvarelse; men man lærer at være nøjsom ved Syssel med Kilderne til Antvorskov Klosters Historie.

Disse Valdemarbreves Indhold gengives her paa Dansk, idet Pastor P. Seve-rinsen har været saa venlig at oversætte dem fra deres vanskelige middelalderlige Latin.

»1216, 1 $\frac{6}{5}$. Waldemar, Konge . . . Viselig og omsigtsfuldt har den gamle Tid bestemt, at for at ikke det, som foregaar i Tiden, skal omstyrtes med Tiden, skal det gøres varigt med skriftligt Vidnesbyrd. Vi vil, at det skal staa fast, at i Betragtning af vor Sjæls Salighed tilstaar vi Brøderne i Jerusalems Hospital af Andworthescogh den Immunitet, at saavel deres Coloner (Fæstere) som Villici (Bryder) i Halland skal være fri fra kongelig Ydelses Byrde«. (Repert. 88).

Man hefte sig ikke her for stærkt ved ovennævnte Datering; som bekendt døde Valdemar d. St. i Aaret 1182. Brevet er dog fra ham, og den latinske Teksts Underskrift synes ogsaa at bære Vidne om en anden Datering oprindelig.

»1231, 1 $\frac{6}{4}$. Waldemar II. Konge. Vitterligt være det, at alt Gods, som vor Fader, Kong Valdemar I, og Kong Knud, vor Broder, har overdraget

Hospitalet i Andwordescogh, og alt, hvad andre har skænket til Hospitalets Kirke inden for vort Riges Grænser, tager vi i vor Beskyttelse og gør det frit fra vor Rets Tyngde i Overensstemmelse med, hvad vore nævnte Forgængere overhovedet har givet frit«. (Repert. 119).

Gennem Brevet, der er udstedt i Vordingborg, faar vi altsaa at vide, at allerede paa dette tidlige Tidspunkt af Klosterets Historie har Hospitalet haft en Kirke — hvor den saa har ligget — og at allerede da har andre end Kongerne, blandt disse ogsaa Knud den Sjette, betænkt denne Kirke med Gods og Gave.

»Waldemar III. Konge. Vitterligt være det, at alt Gods, som vor Farfader, Kong Valdemar I, og Kong Knud, vor Farbroder, saa vel som Kong Valdemar II, vor Fader, har overdraget Hospitalet i Andwordescogh, og hvad andre har givet samme Hospital inden for vort Riges Grænser« . . . osv. som ovenfor.

Brevet har i (Repert. 120) ingen Datering, men i Æ. A. ses det at være udstedt 1231, samme Aar som det foregaaende, Ulykkesaaret, hvor ikke alene hans Hustru, Eleonore, d. 28. Aug. var død i Barselseng, men hvor han selv d. 28. Novbr. mistede Livet ved den ulykkelige Jagt paa Røsnæs; ogsaa Ægteparrets lille Søn døde kort efter. Allerede 1215 var unge Valdemar kaaret af det hele Folk i Viborg til Konge, men først i 1218 St. Hansdag fandt Kroningen Sted i Slesvig Domkirke i Overværelse af en glimrende Forsamling. Det var ved den Lejlighed Biskop Albert af Riga rettede en Bøn til Valdemar Sejr om at drage til Estland og underlægge sig det. Valdemar lovede at gøre det Aaret efter »til Jomfru Mariæ Ære og for sine Synders Forladelse«. Han glemte ikke at sikre sig gejstlig og anden Godkendelse af et underlagt Estland. Paven lovede det beredvilligt. (Se »Danmarks Riges Hist.« I, 757).

Af et Privilegium fra Erik Plovpenning af 13. Decbr. 1244 fremgaar det, at allerede Klosterets Grundlægger Kong Valdemar d. Store »med Raad og Samtykke af Rigets gode Mænd« havde overdraget Munkene paa Antvorskov Tilladelse til af hver Husstand i Landet at indkassere 1 Denar, kaldet Huspenning, til videre Besørgelse til det hellige Lands Fornødenheder. Dette bekræfter nu Kong Erik med Tilføjelse, at om nogen vægrer sig ved at yde denne Denar, vil Optræverne som Tegn paa kgl. Unaade tillige møde med Krav om Renter.

M. H. t. Møntforholdene den Gang var Forholdet saaledes, at 1 Mark Sølv vilde svare til omtrent 35 Kr. ved sidste Aarhundredskifte nu. Marken talte 8 Øre; Øren var 3 Ørtug (solidi), Ørtugen 10 — undertiden 12 — Penninge

(denarii); disse Enheder gjaldt baade ved den vejede Mark rent Sølv og ved de udmøntede Penge. Penninge (denarer) var de eneste, der udmøntedes den Gang; men paa Valdemar Sejrs Tid regnede man sædvanlig 1 Penning rent Sølv lig 3 Penninge udmøntet. (Se iøvrigt Prof. Steenstrup i »Danmarks Riges Hist.« I, 789, f.).

Det paagældende Privilegiums Indhold gengives saaledes i Oversættelse ved Hr. Lektor Jordan, Slagelse:

»1244, 1 $\frac{3}{4}$. Erik Konge. Klogt og forudseende bestemte den gamle Tids Mennesker, at det, som udføres i Tiden, ikke maa svækkes i Tiden, men skal styrkes ved skriftlige Vidnesbyrd. Derfor vil vi, at det skal staa fast, at den Almissee, som vor Bedstefader, Kong Valdemar I, med Raad og Samtykke af Rigets gode Mænd har overdraget Brødrene i St. Johannes Døberens Hospits i Antvorskov, den bekræfter vi, nemlig af hver Husstand en Denar, hvilken kaldes Huspenning. Vi har foreskrevet, at fornævnte Census, bestemt til det hellige Lands Fornødenheder, skal betales til fornævnte Brødre særskilt fra andre Almisser. Forøvrigt vil vi, at hvis nogen taler mod at betale det, som vore Forgængere har tilstaaet, saa skal han faa vor Hævn at føle, og vore Opkrævere skal indkræve det med Forøgelse« (Rente). Dat. Odense. (Repert. 159).

Ogsaa Kong Abel har ved to Breve fra 1251 bekræftet Hospitalsbrødrenes Rettigheder og taget dem under sin Beskyttelse, der kun skulde blive kortvarig; her medtages kun, hvad Æ. A. har derom:

»Konng Abell haffuer wed thuennde sine breffue, dat. 1251, confirmerit hospitals brødre wdj Anndtuorschouff dieris priuilegia, annamendis dennem vnder sin kongelig wern och beschiermelsze«.

Trods kongelige Privilegier for Antvorskov og dets Brødre var det ikke til enhver Tid og under alle Forhold, Munkene her fandt samme Støtte hos Regenterne som visse andre Ordener. Der høres aldrig om Pengegaver fra Kongerne, og ingen af dem har valgt Antvorskov Klosterkirke til sidste Hvilested. Det var bestandig blandt Stormændene i Landet, Johanniternes bedste og mest formaaende Venner skulde søges. Under Erik Menved maatte Klosterbrødrene endog beklage sig til Paven over ilde Medfart fra hans Side, og dog foreligger fra 1288 ogsaa et Beskærmelsesbrev fra Erik Menved; dets Ordlyd gengives i Lektor Jordans Oversættelse saaledes:

1288, 2 $\frac{1}{2}$. Erik Konge. Vi har taget under vor Beskyttelse Prioren og Brødrene af St. Joh. af Antvorskov tillige med alle deres Godser, Avlsforvaltere, Bønder og Lejere, hvor som helst de er bosatte i Riget, idet vi for dem erklærer

alle deres Godser saa vel fra vore Forfædres Tid som fra vor Tid fri fra enhver Krigstynge, impetio exactorea« (ordret: Krav af en Opkræver), »Inne, Stud og de øvrige Byrder, som er paalagte ifg. vor Ret, dog saaledes, at vi for Fremtiden betjenes fuldt ud ligesom hidtil angaaende de Godser, som erhverves i Fremtiden, som henhører for nærværende Tid til Inne og Stude eller som med Urette er tilskrevet os; vi tilføjer den Naade, at deres Husstand ang. deres Ejendomme paa 40 Mark eller paa lavere Retskrav fra vor Side ikke bør svare til nogen uden til Prioren og Brødrene, hvad enten ovennævnte Husstand er bosat paa Landet eller i Købstæder. — Vi forbyder derfor etc.« — Datum, Slaulose (Slagelse) o. s. v. (Repert. 533).

Ordet »Inne« betegner en Bondeskat, en gl. dansk Ydelse til Kronen i Form af Ægtkørsler, Forpligtelser til at age Kongen, hans Familie og Mænd, f. Eks. Drosten, og det kgl. Fadebur fra Sted til Sted. Inne kan dog ogsaa gælde Arbejdsydelsen paa Borg og Fæstning, paa Gaarde, Møller, Veje o. s. v. Man talte om »Innebønder« i Modsætning til Herremændene, som ogsaa i saa Henseende var fri.

Ogsaa »Stud« var en Ydelse, en Bondeskat til Kronen. Den gjaldt Underhold for Kongen og hans Hof et bestemt Antal Dage i hvert Herred, naar han drog om i Landet for at pleje Retten og føre Tilsyn. Undertiden var det Lensmanden, der overtog »Natholdet« overfor Kongen mod til Gengæld at modtage en vis Godtgørelse i Penge fra Bønderne.

Der forekommer i Registraturen af 1607 Fortegnelser over kgl. Privilegier indtil 1527; det sidste er fra Kong Frederik d. Første.

Det er selvsagt de ældste, der er af størst Interesse, og som derfor ogsaa gengives fyldigst her. Kong Valdemar Atterdag fritager Brødrene i Antvorskov for al Skat og Tynge, og »Dronning Margareta annamede 1375 forne brøder wdj forne closter wnder hindis may. beschiermelsze«. Kong Christoffer af Bajern udstedte $\frac{9}{7}$ 1441 følgende Beskærmelsesbrev, gengivet her fra Latin ved Hr. Dr. theol. Niels Nøjgaard, Slagelse:

»Kong Christoffer. Paa Mariæ Bebudelsesdag har Broder Benedikt, Prior i Antvorskov, paa vort Slot i København og i vor og vore Raaders Nærværelse andraget om, at vi naadig vilde bekræfte de Breve om Privilegier, som Danmarks Konger har tilstaaet Klostret. Det drejer sig om følgende Registernumre: 159, 1945, 1943.

Vi tager da Hr. Prioren og Brødrene i Antvorskov sammen med deres Gods og Husfolk under vor Beskyttelse og indrømmer dem alle de samme Friheder som ovenfor nævnt, idet vi forbyder etc.

Givet etc. under vort Segl i vort andet Aar som Danmarks Konge.« (Repert. 7183).

Fra Lovløshedens Tid i Danmark efter Christoffer II ser man, at St. Hansbrødrene i »Prioratet Danmark, Sverige og Norge« til Ærkebiskop Peter i Lund har indsendt Klage over svære Krænkelser saavel paa deres Personer (ogsaa gældende deres Husfolk) som paa deres Gods imod de Friheder, som er dem tilsikrede i de Privilegier, som er tilstaaet dem af den apostolske Stol, især mod det Privilegium, som er indrømmet dem af Pave Clemens III, og hvis Indhold man faar nærmere Rede paa gennem Ærkebispens Svar og Beskyttelsesbrev af 20. Juli 1338. Det har følgende Ordlyd i Dr. Nøjgaards Oversættelse:

»Peter, Erkebiskop, efter den apostolske Stols Udnævnelse Værge for de Privilegier, som er tilstaaet Brødrene af Sct. Johannes' Hospital i Jerusalem i Prioratet Danmark, Sverige og Norge til samtlige Provster, Erkedegne og Dekaner med deres Officialer i Danmarks Riges Bispedømmer.

Eftersom de nævnte Brødre har besværet os med Klager over, at man paafører dem selv og deres Husfolk svære Krænkelser saavel paa deres Personer som paa deres Gods imod de Friheder, som er dem tilsikrede i de Privilegier, som er tilstaaet dem af den apostolske Stol, især mod det Privilegium, som er indrømmet dem af Pave Clemens III, hvilket garanterer, at deres Husfolk, Fogeder, Bønder eller Fæstere ikke for deres Forseelser idømmes Pengestraffe af jer eller jeres Officialer, men at der paalægges dem en anden, gavnlig Bod, medens deres Gods overlades til Brødrenes Brug, saa opfordrer og formaner vi jer under Trusel om den Dom, som er udtalt i de nævnte Privilegier, idet vi ganske bestemt forbyder, at nogen af jer vover at fortrædige Brødrene selv eller deres i Danmarks Rige boende Hushold.

Givet i Lund under vort Segl paa Margrethes Dag«. (Repert. 1815).

Under Christian I stiftedes med hans Minde Ordenens sidste Johanniterbo i Nordenovre paa Øland. Æ. A. har skrevet derom:

»1476. Konng Christian I bewilgede S. Hanns Ordenns brødre att lade stiftte itt closter paa Ølanndt, och till desz opholdt gaff hanns maytt dennem Kiøbinge kiiercke och sogenn, Clintebye och enn øøe som kaldtis Winnøøe y Stiegeholm schiern, sampt och Egby sogenn och cappelle der paa lanndet liggendis«.

Og fra samme Aar har samme Konge bevilget Sct. Hansbrødrene fra Antvorskov at lade oppebære Huspenninge fra Sjælland, Lolland og Falster; Æ. A. har derom:

»1476. Konng Christian I bewilgede brødrene vdi Anndtuorschouff husz pending att lade opbere offuer Siellandt, Laalanndt och Falster«.

Hans Eftermand paa Tronen, Kong Hans, ses 1502 at have stadfæstet Antvorskovs Privilegier, og to Aar før sin Død at have udstedt Brev angaaende Bøndernes Pligt til at transportere det kongelige Fadebur, naar de derom blev tilsagt af Prioren.

Frederik den Første har i 1523 — samme Aar, som han tiltraadte som Konge — bevilget Klosteret fremtidig kun at skulle besværes med aarligen at holde 8 Heste.

Og med Oplysningen om, at Kong Christian (II) og Kong Frederik I stadfæstede Klosterets Privilegier henholdsvis 1514 og 1527, slutter i Æ. A. Beretningen fra Registraturen af 1607 om de kgl. Privilegier for Antvorskov Kloster.

I ovenanførte Brev fra Ærkebisp Peter, Lund, faar man gennem Hospitalsbrødrenes Klager et Indblik i hine Tidens Raahed og Brutalitet hos Mennesker uden for Klostermurene; men ogsaa inden for disse hos Brødrene selv møder man Gang paa Gang Udslag af Tidens Brøst og Skrøbeligheder i Levned og Vandel. Allerede Biskop Absalon anker i et Brev til Paven over Valget af de Personer, Johanniternes Ledelse i den første Tid sendte her til Danmark. »St. Johannes Hospitalsorden havde,« saa lød Klagen, »sendt Brødre, som var Lægfolk og ulærde, til Danmark for at samle Almisser, ja, disse sendte endog ryggesløse Personer, som de forsynede med Korsets Tegn, ud i deres Sted; de selv, hengivne til Fraadseri, Drukkenskab og andre Laster, forargede baade Cleresiet og Folket, naar de, som Lægfolk forestod Priorater og blev Klerker og Præster foretrukne. De havde vist sig ulydige mod Biskopper, ja, endog i en dem overladt Kirke mishandlet Præsten og slaæet ham til Blod. Ved et Brev af 9. Dcbr. 1198 befaler Innocentius d. 3. Ærkebispnen ved Band eller Suspension at hemme disse Uordener, og det uden Hensyn til noget Privilegium og uden Appel«. (Daugard).

Om Velleevned i Klostre og grove Udskejelser og forargeligt Leben hist og her lader sig let samle en ildelugtende Buket af Historier fra Middelalderens Klosterliv, maaske især fra Tiden hen mod Reformationen. Men som det er rigtigt, at et enkelt Menneske bør rettelig ses og bedømmes efter det bedste og ædleste vedkommende er naaet at yde, maa ogsaa noget tilsvarende ved Bedømmelsen af Johanniterlivet være gældende. Ordenens Indsats gennem flere Aarhundreders Kristen- og Kulturliv tør vel opveje disse Vildskud paa en ellers sund og ædel Stamme. Løsrevne fra Stammen tager slige Vildskud set med Nutidsøjne sig iøvrigt ogsaa anderledes ud, end naar de føjes ind, hvor de hører hjemme, og ses i Belysning af Samtidens almindelige Kulturtrin og Forhold i det hele.

Til Antvorskov Kloster samledes i Aarhundredernes Løb indtil Reformationstiden et vældigt Tilliggende af Jordegods saa stort som et sjællandsk Herred. Dr. Nørlund opgiver det i et Foredrag om Antvorskov, holdt i Slagelse d. 23. Marts 1933, til omkring 6000 Tdr. Hartkorn. Af Klosters Arkiv i den nævnte Registratur fra Kristian den Fjerdes Tid fremgaar det, at Hovedparten deraf var Sjølemessegods fra indgivne og andre; en Del, som det forelaa, var fremgaet af Handler og Mageskifter.

Fra 1260erne foreligger det første Eksempel paa de senere saa talrige Gaver af den antydende Art; da »gaff sig Peder Thygesen Rintaff af Gyrstinge vdi hospitalet paa Anderschouff« og skænkede dette, foruden flere Gaarde og anden Ejendom, sin Hovedgaard i Gyrstinge med alle Bønderne, som hørte dertil.

Endnu tidligere høres om Gaver til Antvorskov Klosters Hospital eller dets Kirke, uden at det dog klart kan ses, hvad der gemmer sig bag de anvendte Udtryk, saaledes i bl. a. A. D. Jørgensens (omtvistede) Oversættelse af Grev Niels af Hallands Søns Testamente, hvori berettes om en Gave 1225 til Antvorskov Gæstehus; og paa tilsvarende Maade, naar der i Kong Valdemar Sejrs Privilegium af 1231 (se foran) tales om Gaver til Kirken i Antvorskov.

Æ. A. melder om, hvorledes Otto, Hertug af Brunsvig, i 1241 »schiodte closterit enn gaard vdi Ramsøø och enn endeels søø och thuennde møller, sampt och 7 ørte jørdt vdi Salø Hønn.

Om samme Sted, 4. Bd. S. 112 har: 1272. »Wlff kallit Sab soldte closterit halffpartenn aff sit guodtz vdi Kirckerop och Esholt liggendisz«.

En Vidice (Genpart) fra Kong Hans' Tid af Brevet fra 1272 giver lidt mere og har følgende Ordlyd: 1509. »Ett konnig Hannszis vidice paa forne gaardt vdi Geszløff, szaa och paa it breff aff Wlff Sab, huor vdi handn haffuer giffuet till hospitalit halffpartenn aff huisz guodtz hanns høstrue war arffueligenn til faldenn effter hindis broder vdi Kierckerup och Eszholt. Daterit anno 1509«. (Esholte, Esholt Hovedgrd. V. Flakkebjerg Hrr.).

I 1275 ses Styge Anderszønn at have givet Klosteret alt sit Gods i Nordrup. Men Aaret i Forvejen har den Viborg Bisp til Antvorskov Kloster givet al Rettighed og Indkomst, der laa til St. Hans Kirke i Viborg. Men — hvis man ellers kan stole paa Registraturens Datering — gav »Sognemændene dierisz sametøcke dertill« først 10 Aar derefter, nemlig 1284.

Fra 1310 har Æ. A. følgende: — »Biskop Oluff wdj Roschildt oplodt« (overlod mod Erstatning) »Bierby och Kiendersløff (Kimmersløff) (kiercker thill Andtourschouff, formedelst att forne Andtuorschouff closter (seg sielff dog

jus præsentandj forbeholden (Teksten har »forheboldenn« (!) haffde opdragit hannem jus patronatus thill Stillinge kiercke«.

Af det oprindelige Dokument herom har Bartholin et lille Udtog paa Latin (Repert. 915), hvoraf ses, at det er udstedt 12. Juni 1310.

Dr. phil. L. Moltesen oplyser, at i hans Oversættelse vilde det lyde: — »Priorcn i Antvorskov Oliverus de Sæyghen, som søger at faa Patronatsretten til Stillinge Sogne kald for sig og sit Kloster, overdrager den til Biskop Oluf af Roskilde, dog saaledes, at han forbeholder Patronatsretten for sig selv som i Vikarat«.

I et Par ledsagende Bemærkninger ytrer Dr. M.: »Skrivelsens Indhold kan naturligvis ikke være tvivlsom, Antvorskovprioren søger om at faa Patronatsretten til Stillinge, om ved en Studehandel, som det vil være, at den formelle Patronatsret bliver hos Biskop Oluf, mens den reelle bliver ved Antvorskov som et Vikariat, tør jeg ikke udtale mig; dertil er jeg kommet for langt paa Afstand af middelalderlige Intriger, men sligt er vist almenmenneskeligt i Økonomi og Politik«.

Biskop Daugaard har i sit Prisskrift: »Om de danske Klostre i Middelalderen» følgende angaaende det paagældende Forhold:

»Indtil 1310 ejede Klosteret Patronatsretten til Stillinge Kirke, hvilken Prioren med Conventet da aftraadte til Bispestolen i Roskilde; men Bispen tillod Klosteret at vælge og præsentere Vicarius til den; opkom der da nogen Strid mellem Vicarius og Klosterets Tjenere, da skulde den paadømmes af Herredets Officialis i Priorens Nærværelse. Derimod tilsagde Bispen Conventet Kirkerne Cimersløv og Byergbye«.

Nogen større Divergens mellem de to Opfattelser behøver der — ret beset — maaske heller ikke at ligge m. H. t. den paagældende Passus.

Et aabent Brev af 1311 meddeler, at ovennævnte Prior Oliverus de Sæyghen, Prior for den hellige Johannis Hospital, og hele Kapitlet overlod noget Jord for 140 Mark gangbar Mønt til Hr. Prioren ved deres Kirke i Antvorskov og de tjenende Præster. Altsaa har der, som før nævnt, været to Priorer samtidig, hvilket ogsaa yderligere ses af Biskop Ove Bildes Testamente et Par Aarhundreder senere, hvori baade Klosterets og dets Kirkes Priorer begge betænkes.

Samme Oliverus d. S. ses at have været Prior ved Klosteret endnu 1314 og rimeligvis længere. Hans Medprior oplyses da 1313 at have heddet Hans, idet Æ. A. har: »Prior Hanns vdj. Andtuorschouff gaff thill kirckenns forbiugning ther sammestedtzt 26 marck sollf, saa och 8 solld jordt, item 6 oras annonæ, och enn gaard vdj Høgby. Anno 1313.

Men 1318 kaldes Broder Niels Gerlesen »forrige prior vdj Andtuorschouff«; han gav sit Gods i Høgby til Klosteret Anno 1318. (Høgby, Bara Hrr. i Skaane). I 1351 tildømte Kong Valdemar Klosteret en Gaard i Gerlev, som var det pantsat af Hans Olsen, og ikke rettidig indløst.

Fra 1498 har Æ. A. følgende Registrering, der her gengives ordret: »1498. Her Axel Lauritzenn, ridder paa Clauszholm, for sinn høstruis och sine forældris sieles bistanndt skyldt gaff hannd till closterit enn gaardt i Aarby vdj Arszerriet, som skylder« (afgiver) »6 pund kornn« (= 24 Tdr. Byg; 1 Pund = 24 Skpr. el. 4 Tønder) »och enn løde marck, jtem 2 gaarde i Gimlinge i Flackebierg herrit, som giffuer 6 pund kornn och schilling grot; for huilchet guodtz conuent schall holde 3 meszer huer vge i Helliggeisthusz capelle for the siuge folck, om man dagenn pro defunctis« (de profundis, 3: »Fra Dybet«, Begyndelsesord i en i den katolske Kirke brugt Bodssalme), »om onnszydagenn de vulneribus Christj, och ther thill schall closterit holde 2 fatig folk med spisze och 2 Sennge nest op till forne capell med goed ryct till euig tiid. Worder och saa merckelig brøst, at tienistenn nederleggis, tha schulle arffuingerne igien kalde forne guodtz, och liggis till enn annden sted, som forne Gudtz tieniste holde wilde«.

Samme Ridder Axel Lauritsen ses 10 Aar forud at have pantsat samme to Gaarde i Gimlinge til sin Søster Fru Valborg i Vollerup for 100 Gylden, som hun laante ham.

Under 10. Marts 1361 staar følgende: »Stii Annderszenn R.« (Ridder) »Gør vitterliggt, at vi under og giver til Hr. Prior og hans Brødre i St. Hannszis Kloster af Anndtuorschouff Thygestrup, item alt mit Gods i Wlsziugh« (Ulvig, Merløse Herr.) »i Ølckennstrup« (Ulkestr. Merl. Herr.) »og i Sibberup« (V. Flakkebj. Herr.) »til mine Forældres, min Hustrus og mine Børns Sjæles Saligheds Trøst, som er mine Forældre, Hr. Anders Stiszenn og Fru Margrethe, mine Børn, Hr. Annders Stiszenn, Hr. Offue Stizgenn, Hr. Aage Stiszenn, Hr. Hennrich Stiszenn og Hanns Stiszenn. Medb.« (Medbeseglet) »af disse Riddermændsmænd« (Væbnere) »Hr. Niels Knudsen, Hr. Jacob Olluffsenn, Hr. Olluff Jennsen, Hr. Hanns Nielszenn, Olluff Biørnszenn og Olluff Pederszenn. Datum Rinnsted Onsdag efter Midfaste«. (Thygestrup, Thyggæstorp, nu Kongsdal, Hvdgrd., Merløse Hrrd.).

1390 fik Klosteret tilskødet en Gaard i Høng, et Boelsted og fire Gaardsæder af Barnom Eriksen, der sammen med sin Hustru 9 Aar senere flyttede til Antvorskov Kloster for at henleve Resten af deres Dage der i Hospitalet. Prior Johannes

modtog ved den Lejlighed som Vederlag en Mængde Jordegods; der nævnes »thill euindelig eigendomb 2 gaarde vdj Quamløse i Myerløse herrit, och giffuer en huer dennem thill aarlig landgilde $\frac{1}{2}$ ørte korrnn — och deres Gods i Knopstorp« — 2 Gaarde i Kacketorp, 1 Gaard i Tudse Herred vdj Hiembeck, 2 Gaarde i Juderup, 1 Gaard i Stockeberg, og 1 øde Gaard samme Sted, »kaldis Siøgaardt«, ligesom 1 øde Gaard i »Armacke«, og 1 øde Gaard i Dramstrup i »Myerløse herrit«, og alt deres Gods i »Hynnge i Løve H.« og alt deres Gods i »Hemmesøue i Slagelse H.«.

Paa lignende Vis gav Ridder Jens Grim og hans Husfrue i 1427 Klosteret »2 Gaarde i Toberop, 3 Gaarde i Retersløff, 1 Gaard i Hynnge item ald dieris rettighed i Logetued med saadann vilkor, at conuent schall altiid holde 4 meszer«.

Den med Ære meget kendte Biskop Ove Bilde, Aarhus, der valgte Antvorskov Kloster til sidste Hvilested, har ved flere Lejligheder betænkt Antvorskov, bl. a. har Æ. A.:

»Auo Bilde, biskop vdj Aarhuusz gaff closterit enn gaardt vdj Hembeck 2 pund rug (= 30 Skæpper ell. 5 Tønder), $1\frac{1}{2}$ pund biug (= 36 Skpr. = 6 Tdr.), $16\frac{1}{2}$ schilling«.

Og 1548 samme Sted har:

»Aue Bilde, biscop vdj Aarhuusz, gaff closterit tho gaarde liggerndis wdj Tudtze herrit, thennd enne vdj Juderop, skylder 1 tønne smør, thennd anden i Hiembeck, schylder $1\frac{1}{2}$ pund rug, $1\frac{1}{2}$ pund biugh, $16\frac{1}{2}$ schilling penndinge, medt wilckor at der schall holde $3\frac{1}{2}$ messzer huer wgge eller vdgiffue till fattige folck 40 alne wadmell, 40 alne lerridt och 12 par schoo huert aar paa seledag etc. Datum 1548«.

For Aaret 1327 har Æ. A. bl. a.:

»Ald closters guodtz vdj. Kynnge bye och enn gaardt vdj Holm sampt och enn gaardt vdj Ensløff, saa och ald denn almisze, der opbaris vdj lanndt Ryenn, bleff depute(re)t till at klede meenige brøderne for (i) forne Anderschouff«.

Da dette fandt Sted var Henrik Niclæssen Prior paa Antvorskov. Aaret forud havde han været med at underskrive Valdem. III.s Lensbrev til Rigmarsken Ludvig Albrechtsen, hvoraf ses, at han har siddet i Rigsraadet. 1327 bekendtgjorde han som Provisor for Johanniterne og Prioratet i Dacien, at da Brødrene i Antvorskov gik med forrevne Klæder til Dels ved nogle Priorers og Provisorers skammelige Gerrighed, saa havde de bedet, at noget af Husets

aarlige Indkomster maatte aarligen gives til Klæder. Derfor havde han efter Overlæg med de øvrige Commendatorer af Prioratet paa et Provinsialkapitel nu udlagt de oven for nævnte Godser dertil. Endnu 1328 nævnes han som Prior. Adskillige af de tidligst nævnte Priorer ved Antvorskov Kloster har, hvad Navnene synes at udvise, været af fremmed Herkomst. Den første, om hvem man med Sikkerhed ved Besked, bar saaledes Navnet Henrik af Hoonscheit. Et Gavebrev fra Birger Jarl til Johanniterklostret i Eskildstuna i Sverige 1266 nævnes udstedt, da Henrik, kaldet de Hoonscheit, var Prior i Antvorskov. At hans Navn nævnes heri, maa dog vist mere ses som blot en skyldig Reverens til Johanniternes øverste Leder i Norden, end f. Eks. som hos F. R. Friis, der deraf drager den Slutning, at vigtige Begivenheder hos Johanniterne i Almindelighed regnedes fra vedkommende Antvorskovspriors Styrelsestid. Naar han i 1266 ses banlyst sammen med adskillige af Kongehusets andre Tilhængere af Kardinal Guido, vidner dette tilstrækkelig tydeligt om, paa hvilken Side han har staaet i Kongehusets Strid med Jacob Erlandsen. 1278 nævnes Henrik Hoscheid, Johanniternes Prior i Dacia, Norge og Sverige. Det er tydelig nok den samme. Han er nævnte Aar med at dømme og stifte Forlig mellem Kong Erik Glipping og Hertug Albert af Brunsvig. Han er med blandt Erik Menveds nære Omgivelser under hans Mindreaarighed, hvor hans Navn forekommer i Underskriften paa de kongelige Breve. 1288 var han med Kongen i Helsingborg, Skelskør og Nykøbing; men atter i samme Aar er han i Helsingborg, hvor den danske Prinsesse Margrethe, Erik Menveds Søster, blev overgivet sin Gemals, den svenske Kong Birgers Sendebud, og hvor et i den Anledning udstedt Dokument blev forfærdiget. Snart efter maa han være fratraadt Prioratet, idet han 1293 nævnes »forhen Prior i Antvorskov«. Underskrifterne under Kongens Breve viser, at han har siddet i Kongens Raad.

Oluf nævnes som Prior 1290; han anlagde Fugledemagle Kirke, som fuldførtes af hans Eftermand Johannes Høne af Fugledelille, mulig den samme, der 1313 nævnes Prior Hans.

Ricolfus nævnes som Commendator 1334 og 1336, og 1341 som Generalkommendator for Danmark, Norge og Sverrig. Endnu 1350 er han Prior. I hans Priortid tilskrev Valdemar Atterdag 30. Septbr. 1341 sin Kansler og Vicekansler om, at de ikke maatte drage Brødrene af Johanniterordenen for verdslig Domstol, ligesom han i et andet Brev fra samme Aar 11. Novbr. tager Prior og Brødre i Antvorskov i sin Fred og Beskyttelse.

Hermanus de Gotmen ses at være Prior i 1361 og 1363; men 1363 nævnes

ogsaa en Jacob Eskelszønn som Prior paa Antvorskov, uden at det kan ses, hvem af dem, der har været Hovedlederen for Klosteret, Hospitalsprior, eller blot Kirkeprior.

Som Kirkeprior nævnes derimod Johannes Styrling 1370 og 1385.

Men ogsaa en Reimer nævnes 1372.

Og 1377 pantsatte Albrecht, Prior af Antvorskov, noget Gods til Cort Møltike.

Johan Skriver, der var Prior for Johannes' Hus 1381 og 1385, er antagelig den samme som den Jens Prior, der omtales 1383.

Oluf (efter andre Jep eller Jacob) Mortensen var 1387 (efter Peder Syv 1397) Prior og vistnok under ham tildrog sig hin i en af de historiske Folkeviser saare dramatisk besungne Begivenhed om Oluf Pant, Lensmand paa Korsørhus, der med sine 9 Svende efter et Drikkelag hjemsøger Bonden Mads Buurmand i Gerlev, holdt slemt Hus i hans Gaard og truede med at voldtage hans Hustru. Bonden iler da den 4 km lange Vej over Markerne til sit rette Herskab, hvorunder hans Gaard hørte, Johanniterne paa Antvorskov. Og vel var disse her i Landet Fredens Mænd, men dog Traditionen tro ikke mere bange for Strid og Kamp, end at de straks var rede, naar der kaldtes. Med sine Folk ledsager Prioren Bonden til hans Hjem, hvor de fælder Lensmanden og hans Følgesvende.

Man mærker, hvor Visedigteren formelig godter sig over Situationen i Bondens Stue i Gerlev, hvor Prioren staar paa Gulvet, Stillingen voksen som Situationens Herre, mens den brøsigte Herremand sidder skræmt oppe i Skadegabet, d. v. s. paa Hanebjælken, Stuen har intet Loft. Saadan Medfart skal den Slags Folk have! Skønt man ikke finder nogen Oluf Pant blandt Lensmændene paa Korsør, ligger dog sikkert en historisk Begivenhed til Grund for Skildringen, der nok har vakt stærk Opsigt i Samtiden.

I »Danske Folkeviser, historiske Viser« v. H. Grüner Nielsen, Kbhvn. 1927, gengives Visen saaledes:

OLUF PANT.

Oluf Pant han sidder paa Korsørhus
og drikker med sine Svende:
til de faar dennem saa fuld et godt Rus,
at de dem ej tømme.

Oluf Pant hin væne med sine Svende, de monne saa sørgelig kvæde.

»Enten vil I have Orlovsbrev
og miste eders Tjeneste gæv;

eller I vil følge til Gerløv,
der se, hvor mine Bolere blev?«

Ingen vild' deres Tjeneste mist'
af hans Svende saa bolde ;
ej heller vilde de give længere Frist,
førend de vilde Hesten' holde.

Han beder sadle de skønneste Heste,
der man i Stalden kund' finde :
»Mads Burmand i Gerløv vil vi nu gæste,
han skal det fuldvel minde«.

De rede saa frem for Studeby
og Lundforlund dernæst ;
Tyge Olson stod da under aaben Sky
og bad dem ind til Gæst.

Det var for vist hin rige Oluf Pant,
rider op ad Gerløv Gade ;
det maa jeg nu sige forsandt,
hans Heste sprang som en Skade.

Han rider i Mads Burmands Gaard,
fuldprægtig svøbt i Maar ;
men Bonden han mon derudenfor staa
udi sin Kjortel saa graa.

»Du skal forvist laane os Hus i Nat
og pleje os vældelig vel ;
og give os Hustruen din saa brat,
eller vi slaar dig ihjel«.

»Skal jeg laane eder Hus i Nat
og pleje eder vældelig vel ;
vil I og have min Hustru saa brat,
saa sker mig stor Uskel.

Leder eders Heste udi Stalden ind,
bærer for dennem Havre og Hø ;
i Stuen selv gaar lystig i Sind,
raader baade for Hustru og Mø.«

Bonden sig mægtig mon vaande og vri'
udi sin Kjortel graa ;

dog søgte han den geneste Sti,
som op til Antvorskov laa.

Oluf Mortensøn, den gode Prior,
tilspørd' den Bonde saa brat:
»Hvad er det nu for Fare stor,
dig driver herop i Nat?«

»Saadan stor Vold er mig paaført,
saa hastig førend jeg tænkt';
bliver ej Oluf Pant af Døren kørt,
da bliver min Hustru krænkt'.«

Det var Prior Oluf Mortensøn,
lader raabe over al sin Gaard:
»Høre I det, mine raske Hovmænd,
drager paa eders Brynje haard.

I drage de(n) paa ret alle tillige
ikke af Svig eller Falsk;
det vil jeg for Sanden sige,
Oluf Pant er saa haard en Hals.

Gak straks selv hjem, du arme Bonde,
og luk straks ind dine Hunde;
stil ogsaa dine Kvinders Munde,
saa vil jeg efter stunde.«

Prioren, som var da rustet til Krig,
rider i Mads Burmands Gaard:
»Hjælp os nu Gud af Himmerig,
(om) Oluf Pant tager til sin Kaard'.«

Oluf Mortensen ind ad Døren tren,
saa vred i Hu og Sind;
Oluf Pant han stander ham op igen,
er lystig, dertil gesvindt.

»Hvem bevilger dig til Gerløv By
mine trofaste Bønder at gæste?
af dette skal vorde et Landery,
du fodrer saa her dine Heste.«

Hin rige Oluf Pant begynder at smiske
under sit laaden Skind;

saa sagtelig han det monne udhviske :
»De er saa vel min' som din'.«

Prioren udi Grumhed sit Sværd uddrog
i Mening, han vilde fægte;
Oluf han Lyset i Kronen udsluk
og monne med Hælene fægte.

Oluf Pant krøb saa op udi Skadegab,
han var ikke da ret glad;
Prioren fornam svar vel, hvor han sad,
han vilde ham lægge i Bad.

Ihjel slog de hin rige Oluf Pant,
dertil hans Svende ni;
foruden hans Smaadreng, den lille Gant,
ham gav de sit Liv fri.

Oluf Pant hin væne med sine Svende, de monne saa sørgelig kvæde.

I Dronning Margrethes Regeringstid skulde altsaa Historien med Oluf Pant være foregaaet; adskillige Forfattere henlægger den imidlertid til Christian den Førstes Kongetid, og lader Prioren være den kendte Jep Mortensen (ell. Jacobus Martini), kaldet Jernskæg, som da levede, og som i Følge en Inskription paa Antvorskov skal have ladet Klosteret opføre »fra nyt«, et Udtryk, der, hvad de udgravede Ruiner udviser, dog bør betragtes med en vis Reservation.

Den nævnte Inskription*), der var paa Latin, havde følgende Ordlyd: »In nomine Domini, Amen. Anno ejusdem Domini MCCCCLXII ædi ficata est ista domus in Laudem sanctæ Trinitatis, beate Marie et beate Johannis Baptiste, imperante serenissimo Rege Christierno, Dei gratia rege Daniæ, per venerabilem Priorem Jacobum Martini«.

Samme Prior synes at have været en handlekraftig og myndig Personlighed, der baade forstod at kræve og i givet Tilfælde selv at tage sig sin formentlige Ret. Æ. A. har 1476 om ham følgende:

»I konng Christierns neruerelsze war afftalit, att prior Jep M. schulle igienn giffue Slauelsze borrgere alle the swinn, som hand tog fra thennom«. Han »forestod endnu 1487 Klosteret som dets Prior. Naar Biskop Daugaard har den sidst citerede Bemærkning i sit tidligere nævnte Skrift om de danske Klostre i Middelalderen, synes dette at stemme daarligt sammen med en Oplysning i Æ. A. S. 183, IV, hvor man faar at vide, at Jep Mortensen, *fordum prior i Antvorskov i Aaret 1485* sammen med sin Broder, Hr. Jens Mortensen, gav til

---

*) Indskriften omtales nøjere i Afsnittet om A.s Bygninger i d. 17. Aarh.

Bogense Kirke et Pant i Kareby Mark i Skovby Sogn og Herred sammen med en Gaard i Bogense, som deres Fader beboede. Begge Dele kan jo ikke være rigtig, og indtil videre faar Spørgsmaalet staa uløst hen.

Fra Midten af det 14. Aarh. stammer et Klagebrev fra Stormesteren paa Rhodos til Priorerne i de nordiske Riger. Han besværer sig over, at siden Ordenen forlod det hellige Land, har den intet hørt fra dem og ingen Understøttelse modtaget. Han byder dem derfor nu at sende Afgiften for det paagældende Aar til Ordenens Fuldmægtig i Flandern. Dette Forhold er saa mulig bragt i ordnet Gænge igen. I hvert Fald hører man et Aarhundrede senere, at Prior Benedikt Petersen i 1447 har sendt den aarlige Afgift paa 140 gode rhinske Gylden, som Prioren udbeder sig Tilladelse til at betale til en Ordensbroder i Mainz i Stedet for at bringe dem den lange Vej til Rhodos.

Angaaende disse Forhold findes der i Repert. et Par lange latinske Dokumenter, hvis Hovedindhold Hr. Dr. phil. Alfr. Otto, København, har været saa venlig at give i dansk Oversættelse her: 1447. Frater Johannes Løsel, Generalforstander for Johanniterordenen i den tyske Ordensprovins meddeler, at Frater Johannes Coluensis, Prokurator hos Prior Benedikt i den danske Ordensprovins, er kommet til ham med nogle signerede Breve i Anledning af de 140 rhinske Gylden, som den danske Provins skylder Konventet paa Rhodos (Johanniternes Hovedsæde) som aarlig Afgift. For at Prior Benedikt paa Grund af den store Afstand til Rodos ikke har altfor store Udgifter, og den tyske Ordensprovins' Rettigheder bliver overholdt, er Generalforstanderen (Johannes Løsel) kommet overens med Prokurator Johannes Coluensis, at den danske Provins' Prior Benedikt og hans Efterfølgere paa egne Omkostninger skal aflevere bemeldte 140 Gylden til Ordenshuset i Mainz. Paa den tyske Generalforstanders Vegne skal Frater Cuno i Mainz modtage Pengene og kvittere for dem.

Denne Overenskomst skal gælde, indtil vor Stormester paa Rodos kræver en anden Ordning. Givet Onsdag efter Mariæ Besøgelse. (Repert. 7708).

Endvidere fra Antvorskovs Archiv følgende Bekræftelse fra Broder Petrus Lalæ, Abbed i Sorø Kloster, paa at have set beseglede Breve fra den tyske Ordensmester Frater Johannes Løsel af Indhold:

Johannes Løsel, Generalforstander for Johanniterordenen i den tyske Ordensprovins, og Frater Johannes Brumsii, Commendator (Forstander) i Sulz, som for Sydtyssklands Vedkommende modtager Afgifterne til Konventet paa Rhodos, bekræfter paa Konventet paa Rhodos' Vegne at have modtaget 420 rhinske Gylden som Afgift for Aarene 1444—45—46; denne Afgift, nemlig 120 (maa

være 140) Gylden for hvert Aar, har han faaet tilsendt af Frater Benedikt Petersen, Prior for den danske Ordensprovins, gennem hans Prokurator Johannes Coluensis.

Vi har ogsaa set nogle Kwitteringsbreve, i hvilke Frater Johannes de Lastico (= Johannes Lastic, som blev Ordenens Stormester Aar 1437), Ordenens Stormester indtil 1442, og efter ham Frater Rachel de Auro, vor Generalprokurator paa Konciliet i Basel 1443, bevidner Modtagelsen af den danske Ordensprovins' Afgifter.

Frater Johannes Løsel, Generalforstander for Johanniterordenen i den tyske Ordensprovins, og Frater Johannes Amandus, Commendator (Forstander) for Ordenshuset i Strassburg: Aar 1446 har vi — Johannes Løsel paa Embeds Vegne og Johannes Amandus, som dennes og den tyske Provins' enkelte Priors Prokurator paa Generalkapitlet — haft et Møde i Rom med vore Ordensprokuratorer. Paa dette Kapitel har vi fremlagt nogle Sager angaaende vor Provins' Fornødenheder. Da vi nemlig har bragt i Erfaring, at den danske Ordensprovins, som fra gammel Tid plejede at betale sine Afgifter til den tyske Ordensmester, betaler til andre — hvad der har drevet dem til det, vides ikke — har vi bl. andet sat igennem, at denne ny »Skik«, som øjensynligt er den tyske Ordensprovins til Afbræk, blev erklæret for ugyldig. Og vi har opnaaet, at Afgifterne fra nu af som før i Tiden skal afleveres til den tyske Ordensforstander eller den tyske Ordensprovins' Optrædere. Endvidere har vi, mens vi endnu var der, affattet nogle Koncepter om denne Sag og givet Ordre til, at der skal skrives nogle Breve med Blysegl, som vi ganske vist ikke endnu har faaet, men som vi venter dog bliver udstedt i nærmeste Fremtid.

Givet i Sorø den 12. Maj 1448. (Repert. 7785).

I denne Forbindelse kan tillige nævnes, at i Aaret 1463 var Stormesterens Statholder Johannes de Corduna til Stede paa Antvorskov Kloster, hvorfra han udstedte et Brev om, at der var for mange Brødre i Johanniterklostrene, saa at Priorerne ikke kunde yde de befalede Bidrag til Klosteret paa Rhodos til Kristendommens Forsvar; han paalægger derfor Prior Johan Brun i Antvorskov og efterfølgende Priorer i Danmark at paase, at ikke flere Brødre optoges, end der behøvedes til at holde Gudstjeneste, og befaler dem tillige, at der ved hver Højmesse skal synges en Kollekt imod de vantro og for Ordenens Bevarelse og en anden for Ordenens døde og levende Velgørere. Og kort efter gav han endog Befaling til at lade indrette et Fængsel i hvert Kloster til Straf for de forsømmelige Brødre for paa denne Maade at betage dem Lysten til at være paa Klostret!

Et Aar senere gentager Stormesteren i et Brev atter sin Formaning om at holde paa Disciplinen.

Den ovenfor nævnte Prior Johan ell. Jens Brun omtales flere Gange i Tidsrummet 1450—66. Han var nærværende, da Kristian d. Første udstedte sit Privilegium for Sjællands Indbyggere 1454. Ved et Mageskifte samme Aar overdrog han Biskop Oluf Daa i Roskilde og Domkirken dør Svendstrupgaard af Antvorskovs Gods og fik i Stedet Brøderup med Hovedgaard og andet Gods. 1466 optog Jens Brun, øverste Prior i Antvorskov, Margrethe Turæs Datter i Johanniterordenen og delagtiggjorde hende i deres Goder. Petrus Petri nævnes i et Brev af Kong Hans, 1492, blandt Rigsraaderne næst efter Biskoppen af Børglum. Samme Aar indgik han et Forlig med Borgerne i Slagelse om Brugen af Skoven og Overdrevet. Han døde 1503.

Petrus Andræ, der blev hans Eftermand, var kun en kort Tid Prior, idet han allerede døde 1504.

Ved Udgravningen af Klosterets Ruiner er hans Ligsten fundet i nogenlunde velbevaret Stand, den er opstillet her ude. Paa Stenen staar: Petrus Andræ, Prior, † 1504. Han er afbildet i hel Figur og med to Børn ved Foden som allegoriske Figurer.

Og med den sølgende Prior, Eskild Thomsen, paa Antvorskov fra 1505 til hans Død 1538, er vi naaet midt op i Reformationstidens stærke Røre. Et saare vigtigt Afsnit af Antvorskovs Historie gaar sin Afslutning i Møde. I Tidens stærke Brænding og Gæring gaar Antvorskov Kloster under, og Johanniternes Saga her hjemme er dermed for stedse forbi i dette Land.

Megen Idealitet og menneskelig Hjælpsomhed, ogsaa megen ægte og inderlig Fromhedsfølelse og redelig Næstekærlighed maa forudsættes som bærende Kræfter i den langvarige Virksomhed paa Antvorskov Kloster. Ellers havde Samtiden sikkert ikke i Længden betænkt Stiftelsen saa rigeligt, som Tilfældet var — ikke mindst i Aarhundredet forud for Reformationen. Vistnok har der været Tider ogsaa inden for denne Orden, hvor Idealerne svigtede og veg for Beregning og lign. mindre ophøjede Bevæggrunde især maaske i de gode Aar i det 15. Aarh., hvor et begyndende Forfald nødvendigjorde Reformere, der saa ogsaa fulgte. Først henimod Reformationstiden foreligger positive Udtalelser mod Ordenen med Anklager for Verdslighed og Uaandelighed, et Vidnesbyrd om, at ogsaa Johannitervirksomhedens storslaaede Udslag af Næstekærlighed og Hjælpetrang — som alt Menneskeværk — havde sin Begrænsning og Skrøbelighed.

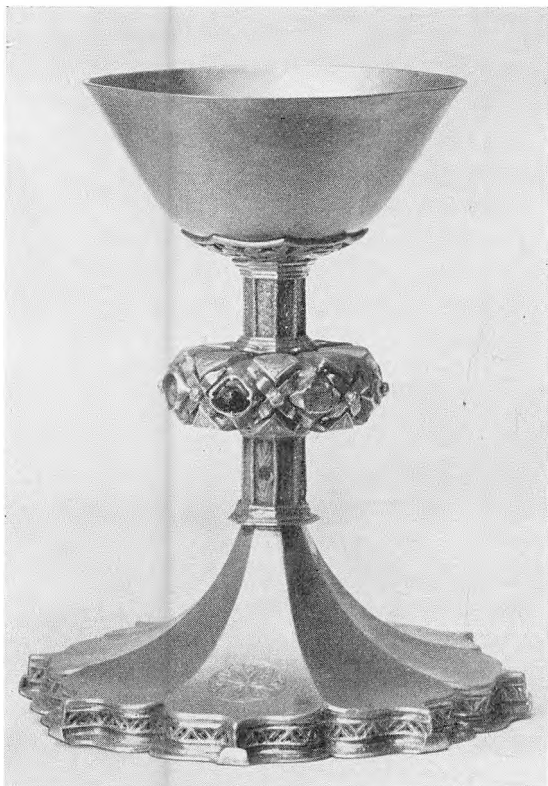
Reformationsrøret og Antvorskov.

Paa Nationalmuseet i København (Rum 31, Montre 4) ses en pragtfuld, sølvforyldt Alterkalk og Disk fra Antvorskov Klosterkirke. De stammer fra Prior Eskild Thomsens Tid, har en Overgang været i Christiansborg Slotskapel *), men er siden (1858) havnet paa Nationalmuseet. Kalkens Højde er 21,9 cm. Foden har 8 Kølbuer, et 8-sidet Skaft med graverede Ung-Renaissancemønstre; Hjørnerne har smaa Rundstave med graveret Fletværk. Knoppen har indfattede Stene: to Granater, en grøn og flere facetslebne Bjergkrystaller; bag to af disse ses smaa Miniaturmalerier: en Helgenfigur med et Processionskors og et andet med to Hænder, der holder et Hjerte, hvorover med Renaissanceskrift: **PACI**
ENCIA. (Taalmod). Malerierne især med Guld, rødt og blaåt. Knoppens Overdel har foruden Bladmotiver billedlige Gengivelser af Adam og Eva. Paa Bægerets Underside er paalagt et Stykke med gotiserende Ranke i gennembrudt Arbejde.

Diskens Bund er uddreven i en kredsformig Sekskant, hvis Underside har langs Randen en Omskrift paa Latin; den lyder i dansk Oversættelse saaledes: »Mindegave fra Hr. Eskil Thomsen, Prior i Antvorskov, til Guds Ære for Indvielsen af Jesu Kristi Blod i Antvorskov Kloster 1533«.

Fem Aar før sin Død og samme Aar, som han tillige med andre katolske i Rigsraadet paa Herredagen i København var med at træffe skæbnesvangre Beslutninger, har Prior Eskild skænket sin Gave til sit kære Klosters Kirke paa Antvorskov. Han er i Virkeligheden en tragisk Skikkelse af stort Format, en myndig Prælat og helstøbt Personlighed, hvis Skikkelse træder tydeligere og mere levende frem gennem de gamle Beretninger, end Tilfældet er med andre af Antvorskovs mange Priorer. Han levede længe nok til at se alt det, han som god Katolik og Klosterforstander havde elsket og kæmpet for, bukke under for det ny lutherske, evangeliske Kristendomssyn, hele det nyreligiøse Røre, der baade i det fremmede og her hjemme brød saa stærkt paa og hverken lod sig standse af ham eller andre. Indtil det sidste har han nok haabet paa en anden Udgang af Striden, ellers havde han vel ikke saa sent som to Aar før Reformationsaaret her hjemme været paa Færde for at erhverve københavnske Ejendomme for sit Kloster. Æ. A. har ikke saa faa Vidnesbyrd om hans Virksomhedstrang og Nidkærhed: 1532 faar han ved Kong Frederik d. Første Doms-

*) Siden paa Rosenborg.

Alterkalk fra Antvorskov Kloster, skænket af dets Prior Eskild Thomsen. (Nu paa Nationalmuseet)

brev paa 3 fynske Gaarde, om hvilke han forud havde »ligget i Trætte« med Landsdommer Henrik Jørgensen Quidtzow. I Arkivet paa Antvorskov gemtes tillige et Gælds-brev paa Pergament, hvor Eskild Thomsen i 1520 tilstaar at have modtaget »60 richs gyldenn« af Staldmester Hans Holst og pantsætter derfor en af Antvorskov Klosters Gaarde, kaldet »Hemmendrop«, i Løve Herred.

I et Brev af 1528 tilstaar Jørgen Stemp af København, at han er Hr. Prior Eskild Thomsen i Antvorskov »200 Rinsch gyldenn och 400 marck pending skyldig«; han pantsætter ham derfor 13 »boeder« i København, liggende i Cattesund. Og endelig ses Eskild Thomsen i 1534 af Jørgen Stemp at have faaet Skøde paa disse »13 boeder liggendis vdi s. Clemindzsogen vdi Cattesund i Kiøbenhaffn«.

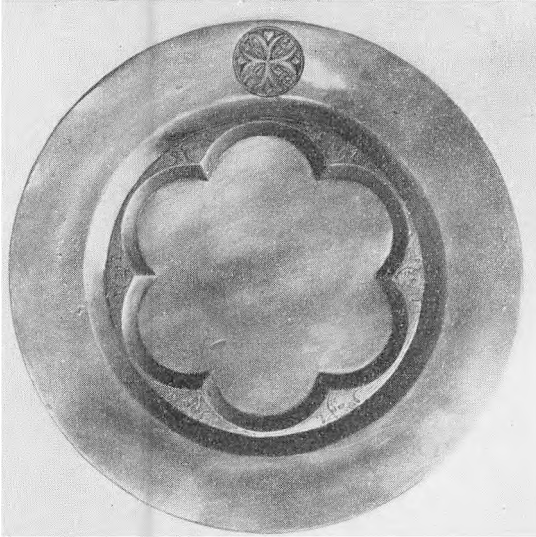
Og fra Aaret *efter* Reformationen og Aaret før Eskild Thomsens Død et talende Citat fra Æ. A.: »1537. Ett widne vdgiffuit till Horns herritzting, huor vdi Andtuorschouff closters fuldmechtig haffuer giffuidt last och klage for thet goedt i Hornnsz herridt whar soldt emod priorens wilje och sambtøcke, der hand war fangen i Kiøpnehaffn. Daterit 1537«.

Som Rigsraad ses Eskild Thomsens Navn under flere af Kong Christian den Andens Breve; men Forholdet mellem de to har dog nok ikke været videre varmt. Kongen for haardt frem mod Herreklostrene, ikke mindst mod Antvorskov. 1519 maa Eskild Thomsen paa Prioren af Dueholms Vegne rykke ud

med 2 Kalke og deres Pateller foruden 8 Sølvskeer, ialt 80 Lod Sølv, og Aaret efter »laane« ham 200 rhinske Gylden, hvis Tilbagebetaling nok har været noget tvivlsom. Og at Eskild heller ikke har været videre tilfreds med denne Konge ses klart deraf, at han sammen med Bispen af Roskilde og Abbeden i Sorø, »de tre ypperste Mænd i Landet« (Sjælland), straks i det for Kong Christian saa skæbnesvangre Aar 1523 sluttede sig til hans Fjender.

Siden, da Frederik den Første var kommen i rolig Besiddelse af Landet, udvirkede Eskild den Lettelse for sit Kloster, at det fremtidig ikke skulde stille med saa mange Heste til Kongens Tjeneste som hidtil.

Paa Museet ved Antvorskov Klosterruiner befinder sig Fragmenter af et sønderslaaet i sin Tid pragtfuldt Mindesmærke, der som Ligsten har dækket Prior Eskild Thomsens Grav. For omkring halvandet Hundrede Aar siden, da Slottet nedbrødes, gik det haardt ud over dette saa vel som mange andre Gravmæler over fortjente, ofte berømte Mænd. Saaledes havnede Eskild Thomsens med kunstnerisk Dygtighed udførte Mindesmærke som itubrudte Gulvfliser ude i Waldbygaardens Mælkekælder! Hofjægermester A. V. Bech skænkede Brudstykkerne til Nationalmuseet, der har ladet dem opstille i den rette Orden her ude ved Antvorskov. Heldigvis eksisterer der fra 1756 udmærkede Gengivelser af baade denne og andre Ligsten fra Antvorskov Kloster og Slotskirke, idet Søren Abildgaard det nævnte Aar aftegnede alle daværende Sten der ude. I A. Petersen: »Mindesmærker fra Antvorskov Klosterkirke«, Kbhvn. 1859, er Abildgaards originale Tegninger gengivne i Stentryk. Paa den meget anselige Sten ses som Hovedfigur en portrætlig Gengivelse af Prioeren med Krumstav i Haanden. Ved hans Fødder Mitraen eller Bispshuen, og ved hans Side Døden i Skikkelse af en Knokkelmand, der lægger Armen om ham og fravrister ham Krumstaven; ovenover begge hvælver en buet Portal sig, i hvis Hjørner to Skjolde ses, de bærer Johanniternes Mærke og Slægten Foss' Vaaben. En Inskription med Minuskler gengives saaledes i »Danmarks Kirker« ved V. Hermansen og Poul Nørlund u. Medvirkning af Erik Moltke, Kbhvn. 1938, i dansk Oversættelse: »Magister Eskil Thomsen, den første Prior i Danmark, som var »infulatus«, d. v. s. havde Ret til at bære Mitra, døde i Herrens Aar 1538, 4. Aug., i sit Priorats 33., men i sin Alders 69. Aar«. Mindesmærket — af graa Kalksten — er dannet af den saakaldte »Absalon-Mesteren«, d. v. s. Morten eller Martin Bussert (d. 1553 som kgl. Bygmester og Stenhugger; gift med Borgmester Hans Mikkelsens Datter i Kbhvn., og har bl. m. a. hugget Absalons Sten i Sorø, 1536).

Alterdisk fra Antvorskov Klosterkirke, skænket 1533 af Prior Eskild Thomsen. (Paa Nationalmuseet)

Som en smuk og værdig Repræsentant for den gamle katolske Verdens synkende Stortid her i Landet møder vi Prior Eskild Thomsen i Forbindelse med Talsmanden for det ny, friske Kristendomssyn, bygget paa Gudsordet i den hellige Skrift, Hans Tavsens, »Fænnike-drageren for det ganske Lutheri i Danmark« (Povl Helgesen). Tavsens har i sin Postil meget om »den Romerske Paves wildførelse«. Og Modsætningen til det gamle træder os i Møde i mange af hans Udtalelser. I en Allehelgensprædiken siges det, at de rette Salighedsvilkaar er dem, der nævnes i Dagens

Tekst, og ikke »nogle vnyttige legomlige øffuelser som moncke gierninger oc andre saadanne menneskelige paafund«. Mod Læren om Skærsild, Sjølemesser, Pilegrimsgang, Helgendyrkelse »oc megen saadan vgudeske handel« taler han i en Prædiken over Lignelsen om den rige Mand og Lasarus: »Hwo kan sige oss, hwad folk forbedredes aff saadane drøme oc fabler oc saa adskillig dieffuelssens forføring«. Nej, den rette Myndighed maa søges i den hellige Skrift: »Naar Guds sandhed achtedes icke tilbørlig aff oss wdi sitt eget hellige ord«, da hjalp det ikke, at »man bygde kircker oc Kloster, lade flux paa taffler oc ij Monckesecke, kiøbte Afflads breff oc aade fisk om fredagen, pryte Kirker oc hørde Messer for egen wilds skyld, att man saaledes achtede at vndgaa helffuede oc forhuerffue himmerige. Saadant gialt altsammen plat inthet for Gud, men gjorde oss til store skrømpere oc øyneskalcke for werden«.

Og femte S. e. Hellig Kongers Dag hedder det: »Pawens hele klerkerij« hænger sammen »ligesom nogen tornedyngge emod Herren oc hanns Christ. Oc ere lige som titzle oc torne wdi hellige Christne menneskers fødder, de gierne wilde wandre att salighedsway effter det sande Euangelium«.

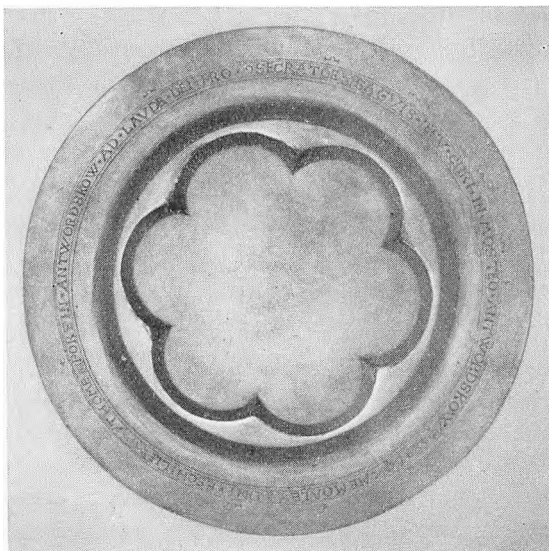
Nye Toner og nye Tanker har det visselig været paa Antvorskov, da Hans

Tavsens omsider tog Bladet fra Munden og tonede rent luthersk Flag. Og man forstaaer de smertelige Følelser, der er gaaet gennem hans gamle Priors, Eskild Thomsens, hans hidtidige Velynders Sjæl ved at lytte dertil; som et formasteligt Oprør mod en guddommelig Autoritet maa det være forekommet ham. Og saa netop fra hans hidtidige Yndlings Læber!

Blandt det lidet, der med Sikkerhed vides om Hans Tavsens Barndomshistorie, er Fødestedet Kirkebyen Birkende, omtrent midtvejs mellem Odense, Nyborg og Kerteminde, og Fødselsaaret 1494. En af Kilderne til hans Historie er en latinsk Skoletale fra Ribe, holdt af en Discipel i 1590. Han synes at vide noget om Familien. Han kalder Faderen Hans og Moderen Karen og siger om hende, at hun var »af Familien Tavsens, som paa sin Egn var ikke uanset, og hvoraf der endnu eksisterer hæderlige Bondemænd (homines rustici) og maaske andre velansete Mænd, som har Embede i Guds Kirke og i Riget«.

En anden af Kilderne (Thottske Samling) har Beretningen om Faderen, der slog ham, fordi han var utilfreds med hans Plovkøring, hvad der bevirkede hans Flugt hjemmefra. Afdøde Pastor Severinsen, der i »Kirke og Folk«, 3. Bd. 1927, har en Afhdlg. om »Begyndelsen af Hans Tavsens Prædiken«, mener dog — da ingen af de andre Kilder kender dertil — at dette er »Pynt paa et Vandresagn«. Et Sagn er det ogsaa, hvad der berettes om Faderen, at han var en kløgtig Mand, der forstod at uddrage det saakaldte Myrejern af Mosejorden. Men de uvidende Bønder mente, slig Klogskab stammede fra, at han var en Troldkarl; de overfaldt ham derfor og slog ham ihjel. Hvordan det nu har sig med dette, vi finder ham 1506 antaget til Skolegang i Odense, og 1507 fortsætter han Skolegangen i Slagelse antagelig i en Skole til Uddannelse af Præster

Diskens Underside med Inskription

og knyttet til en af Byens Kirker. Hvad har ført den unge Skolediscipel til at forlade Odense og sin Fødeø for at drage til Slagelse? I »Kirkehistoriske Samlinger«, 4. R. 3. Bd. S. 658, har Dr. Holger F. Rørdam i sin Tid udkastet Tanken, at Sorgen over Faderens Endeligt — det omtalte Sagns Virkelighed forudsat — kan have faaet ham til at søge til ny Egne, hvor Faderens sørgelige Skæbne ikke var kendt. En nok saa sandsynlig Grund kan formentlig anes ad en anden Vej: Der var tre Skoler i Odense, deriblandt Johanniternes eller Korsbrødrenes. Det er vel rimeligt at antage, at 12-Aars Drengen fra Birkende er begyndt i denne Skole, og Vejen til Antvorskov skimtes da let.

Under Skolegangen i Slagelse kom den lærelystne og velbegavede Yngling i Forbindelse med Prioren og Klostret her ude, hvor saa mange Adelsmænds Sønner ofte blev anbragt. Paa dette fine Sted blev han Munk efter endt Skoletid, og sikkert har det været Meningen, at han skulde være Klosterets lærde Lys. For dets Pengemidler sendes han som 22-aarig ung Mand til Udlandet for at studere ved fremmede Højskoler. Og nu om Dage kendes det fra Protokolantegnelser, at han kom til Universitetet i Rostock i Novbr. 1516, blev Magister eller Mester der 1519, holdt med Præstetitel Forelæsninger 1520, blev i Oktober 1521 indskrevet til at studere Teologi i København, 12. Septbr. 1522 immatrikuleret i Løwen og 16. Maj 1523 i Wittenberg. Saa er han forberedt til Virksomheden i Danmark.

Allerede i Rostock mødte han det lutherske Røre. Det var da ogsaa utænkeligt, at han skulde kunne opholde sig 5 Aar i denne meklenborgske By uden at stifte Bekendtskab dermed, saa meget mere som Afladskræmmeren Johannes Archibold huserede der just i denne Tid under megen Modsigelse. Tonerne fra »den wittenbergske Nattergal«, som den nyrnbergske Digter Hans Sachs kalder Luther, var naaet Rostock og havde der ogsaa fanget Hans Tavsens Øre. Og den Tid var ikke fjern — Forsommeren 1523 — da Hans Tavsen befinder sig som Luthers og Melanchtons opmærksomme Tilhører i Wittenberg. Der gaar et Sagn om, at han forud skulde have aflagt et Løfte til Prior Eskild om ikke at rejse til Wittenberg; men Fortællingen derom er ikke andet end et Sagn, efter hvad Kirkehistorikeren Prof. Fr. Nielsen oplyser. Snarere har vel ogsaa Eskild Thomsen ventet sig i Hans Tavsens en hjemlig Modstander mod Lutheriet med Førstehaandsviden om det ny, og som, rodfæstet i Katolicismen, havde Lærdom nok til at rejse et Bolværk mod det ny Kætteri. Men det gik anderledes. Med Alvor og Kraft og den Grundighed, der synes at kendetegne Hans Tavsens Gerning i det hele, fordybede han sig i det ny Kristendomssyn om Retfærdig-

gørelse ud af Tro alene, som det bares frem i Vidnesbyrdet fra en gennemprøvet, kristelig Personlighed som Morten Luther og underbygget af Melanchtons Lærdom. Hans Tavsens senere Virksomhed og den store Betydning, den fik for dansk Kirkeliv, er altsammen Vidnesbyrd om Dybden og Klarheden i hans Tilegnelse af det evangeliske Kristendomssyn fra det lutherske Wittenberg og Fortroligheden med de ny reformatoriske Tanker derfra.

Men før han havde ventet og ønsket det, maatte han afbryde sine Studeringer her i Reformationsbevægelsens Brændpunkt. Fra Antvorskov fra hans Prior kom der Bud, at han snarest skulde vende hjem.

Denne lidt hovedkulds Hjemkaldelse sætter Pastor P. Severinsen («Kirke og Folk» III, 1927) i Forbindelse med den højtidelige Overenskomst, som Størstedelen af Rigens Raad, deriblandt Prior Eskild, vedtog i København 28. Juni 1524. I Taknemlighed over, at Gud havde frelst dem fra den haarde og umilde Tyran Kong Christiern, lovede man at være Paven lydige og modstaa Luthers Kætteri og at bruge en ganske bestemt Fremgangsmaade, »hvor vi finde nogle her i Danmark, som prædike eller lære samme Luthers Kætteri«. De skal først advares, og hjælper det ikke, da straffes »med Taarn og Fængsel og al anden tilbørlig Straf efter Kirkeloven«. (Münthers Reformationshistorie I, 526).

Efter at Eskild har været med til at vedtage dette, kan han nok være betænkt paa at faa sin Munk hjem fra Wittenberg. Saa er vel Hans Tavsen kommet om Høsten eller først paa Efteraaret. Og det ser ud til, at man har givet den hjemvendte en god Modtagelse paa Antvorskov. Ingen har vel heller kunnet ane, i hvilken Grad han var vundet for det ny. Man ved ikke med Sikkerhed, hvormed Hans Tavsen blev beskæftiget i den første rolige Tid efter Hjemkomsten. Men naturligt nok er hans Uddannelse og Lærdom kommet Munkene til Gode i Form af Undervisning, Prædiken i Klosterkirken og paa anden Maade. En stilfærdig begyndende luthersk Forkyndelse og Indvielse i lutherske Kirketanker kan have fundet Sted uden at vække større Opsigt, om end Karakteren af ny Toner paa det gamle ærværdige Kloster nok har været mærkbar hos dem, der har haft aabne Ører. Katastrofen indtraf først ved Hans Tavsens Skærtorsdagsprædiken i Klosterkirken den 13. April 1525. Historikeren Arild Hvitfeldt har Skærtorsdag 1524 — men det kan kun være Aaret efter — Dagens Evangelium om Fodtvætningen Johs. 13, 15 med Jesu Bud (Mandatum) udførtes i Klosteret rent bogstaveligt, og det var tillige Dagen, da Kættere opregnedes til Advarsel. Det kunde vel nok give Anledning til en særlig skarp Prædiken. Biskop Daugaard fortæller, at Hans Tavsen i den paa-

gældende Prædiken havde valgt Reformatorenes Hovedsætning om Retfærdiggørelse af Naade for Christi Skyld uden Menneskets Fortjeneste til Genstand for sin Tale.

I den førnævnte Kilde til Hans Tavsens Historie, Skoletalen fra 1590 meddeles, at det var under Eskild Thomsens Fraværelse, Talen blev holdt, og at Prioeren efter sin Hjemkomst fortørnet lod falde truende Ytringer om sin tidligere Yndling. Saa følger en romantisk Historie om, hvorledes Hans Tavsens følte Jorden brænde under sine Fødder og flygtede fra Klostret til en ukendt Ø, hvor han forblev, indtil Sulten omsider drev ham tilbage. Da lod Prior Eskild ham kaste i et smudsigt, stinkende Fængsel, maaske det Hul, som endnu ses her ude i Ruinen. Denne Fængsling behøver dog ikke at være foraarsaget af Hans Tavsens Kætteri, men kan være den naturlige Følge af hans ulovlige Desertering. Ud af Fængslet kom han ved gode Venners Forbøn. Knud Rud, Lensmand paa Korsørhus, og den københavnske Raadmand Albrekt van Goch nævnes som hans Talsmænd.

Fri kom han, men i Unaade var han; og Prior Eskild vilde ikke have ham gaende i Antvorskov Kloster, der indadtil besmittedes ved hans Kætteri og udadtil bragtes i daarligt Ry. Det var jo heller ikke godt at vide, hvilken Skade og Uro blandt Munkene hans Vranglære kunde afstedkomme. Altsaa lod han Mester Hans Tavsens »forskrive« til Johanniterhuset i Viborg, hvor den lærde Magister og Prior Peder Jensen skulde forsøge sig med ham, faa ham retvendt eller bragt til Tavshed.

Den fynske Biskop Jens Andersen Beldenak lod ham siden høre, at han var »en forløben Munk«. Med Grund svarede han, at han snarere var »en forvist og fordreven«. Men saa kunde han ikke dy sig for at omtale sit Munkelevned med ret bidende Ironi: »Jeg staar til, at jeg har været i et Kloster, desværre; var jeg Munk eller ej, det lader jeg den gode Herre og de gode Dannemænd i Antvorskov svare til. — — — Jeg lovede ogsaa Fattigdom, — saa at jeg vilde bo i store, kostelige Stenhuse og kongelige Paladser! æde og drikke kræselig! slide Lejdske og Londerske og bruge alt det, mit Liv lystede! men at jeg vilde plat intet have at give andre, at jeg vilde tjene mig selv og være ingen anden nyttelig og brugelig imod Guds Bud!«

»Som en bunden Munk kom Hans Tavsens til Viborg, men overvandt i faa Aar den mægtige Gejstlighed, der færdedes her i stort Tal. Her var mindst 100 Præster, og foruden Domkirken med dens Kapitel var der 12 Sognekirker og 5—6 Klostre med deres Kirker. Det skyldes Hans Tavsens Prædiken, at

Viborg fra at være en Romerkirkens blev en fuldt ud evangelisk Stad« (Dr. H. F. Rørdam: Kirkel. Saml., III, 587).

Fra Forsommeren 1525 til Højsommeren 1529 strækker Hans Tavsens Virksomhed i Viborg sig i Følge Pastor Severinsens Undersøgelse (»Kirke og Folk«, III, 1927). Han mener, man let kan komme til at gøre Viborg for megen Ære som det eneste Sted, hvor det evangeliske Kirkerøre viste sig. I Virkeligheden brød og gærede det alle Vegne. Eksempler fra Aalborg og fra Aarhus Stift nævnes fra Maj 1526. I et Brev ($\frac{2}{12}$ 1938) til Forfatteren af nærværende Bog omtaler han sin ovennævnte Undersøgelse om Hans Tavsens i Antvorskov med den Bemærkning: »Hvad jeg der skrev, staar jeg ved«. Og efter Omtale af sin Bog om Viborg (1932) føjer han til: »Jeg er siden bleven klog paa, at allerede i Efteraaret 1525 har der været evangelisk Menighedsdannelse i Viborg i Konflikt med Biskoppen. Borgerne var formodentlig Lutheranere, før Hans Tavsens kom. Og hvad i Slagelse?« —

Biskop Daugaard bemærker i sin Klosterhistorie om Hans Tavsens Afrejse fra Antvorskov til Viborg, at fra dette Øjeblik var hans videre Skæbne Klosteret uvedkommende. Afrejsen betød dog ikke hans Farvel for bestandig til det ærværdige Kloster. Reformationsværket gik sin sejrende Gang og fik det kendte Forløb. Men med Aaret 1546 indtraf en Begivenhed, der paa ny bragte Hans Tavsens til denne Egn og til hans gamle Hjem paa Antvorskov. I Oktober Maaned det nævnte Aar gensaa han efter 21 saare begivenhedsrige, kampfyldte Aar atter det gamle Johanniter-Hovedkloster her ude og mødtes vel med en og anden af sine tidligere Ordensbrødre, der endnu færdedes paa det Kloster, der bestod endnu om end nærmest som et Genfærd fra fordums Dage. Efter Reformationen samledes nemlig Rigets Biskopper med visse Mellemrum til Møder, der vedtog, hvad man egentlig uden Lovhjemmel alligevel ansaa for forpligtende og rettede sig efter. 1540 havde de saaledes været samlet i København og 2 Aar derefter i Ribe. Nu i 1546 skulde København atter været Samlingsstedet, men paa Grund af Pest der inde valgtes i Stedet Antvorskov Kloster, der saaledes blev Sædet for denne, om man vil, »Nationalsynode« for Danmarks første lutherske Biskopper. Der mødtes Ribebispen Hans Tavsens med sin tidligere Medhjælper fra Viborgdagene Odensebispen Jørgen Jensen Sadolin og med alle de andre betydelige Mænd, der havde været med i Kampens Dage fra Begyndelsen og gaet mod Strømmen og sat Stilling og Liv i Vove for deres Overbevisning. Nu var Sejren deres.

Sjældnen er vel set et Bispemøde her i Danmark med en Samling af saa

betydelige Mænd som dem, der deltog i Oktobermødet paa Antvorskov i Morten Luthers Dødsaar et halvt Aars Tid efter den store Reformators Bortgang.

»Enhed og Enighed i de udvortes Skikke« var Synodens Opgave, dog forstod man endnu noget ret uskyldigt ved den tilstræbte »Uniformitet«. Af Mødets Beslutninger lærer man noget om Tidens Brøst og Besværligheder. En Del angaar Præstestanden, der væsentligt er den gamle fra Pavetiden. De, der endnu ikke er inde i Læren om Retfærdiggørelse ud af Tro, skal tage et Kursus paa Universitetet eller hos Biskoppen eller i det mindste hos Provsten. De skal anskaffe sig Bibelen og de lovbefalede gode Bøger, men hvis nogle Præster endnu sværmer for de gamle, skal man tage de ugudelige (papistiske) Bøger fra dem. De skal lære sig at prædike frit og maa ikke nøjes med at læse op af en Bog. Hvis nogen Præst endnu fra den katolske Tid lever i Hus sammen med en Kvinde, og der kan næres Mistanke om deres Forhold, skal han enten sende hende bort eller gifte sig med hende. Hvis nogle har indgaaet »privat Ægteskab«, skal det offentliggøres. Naar en Præst nedlægger sit Embede, maa han ikke forbeholde sig Pension deraf. Ikke heller maa der holdes lejede Kapellaner, som det havde været katolsk Skik, mens Sognepræsten selv opholdt sig andet Steds, eller mens et Kloster tog Indtægterne.

De, der havde Kaldsret (Menighed eller Patron), trak ofte Tiden utilbørligt ud. Da burde Biskop og Stiftamtmand uden videre kunne kalde Præst.

I Kirkerne fandtes endnu Helgenbilleder, som Almuen tilbad. De skulde fjernes. Rosenkranse skulde fratages Folk. Og hvor Følget ved Jordefærd brugte katolske Skikke, skulde Præsten nægte sin Tjeneste eller i alt Fald paatale det skete. Ingen Munk maatte prædike i Ordensdragt. Ved Nadveren skulde der helst ikke bruges Opløftelse. Kun hvor det vilde volde Ufred at lade være, maatte man blive ved. Præsten kommunikerer selv sidst. Folk skulde bringes til at blive i Kirken, til Velsignelsen var lyst. For at støtte Latinskolerne skulde Degnetjenesten i Nabolandsbyerne besørges af Latinskoledisciple, som da skulde nyde Degneindtægterne. Ingen maatte være Degn uden at kunne Latin.

Hermed er antydet Hovedindholdet af, hvad Bisperne vedtog paa Antvorskovsynoden d. 24. Oktbr. 1546. Man skimter derigennem Overgangstiden, da det ny havde sejret, mens det gamle endnu var til om end som Rudimenter fra noget forbigaent.

Reformationsrøret i Danmark-Norge bragte Antvorskov Kloster en fornem Fange i Hamarbispens Mogens Lauritssøn, der holdtes i Fangenskab her fra Sommeren 1537 til hans Død 3. Oktbr. 1542.

Paa Herredagen i København fra 15.—30. Oktbr. 1536 udfærdigedes saa vel Kristian III's Haandfæstning som den store Reces, der angav Retningslinjerne for den ny Tingenes Orden m. H. t. Reformationens Indførelse og Reformationskirkenes fremtidige Ordning. Begge udstedtes 30. Oktober og blev af den største Betydning ogsaa for Norge. Dette vort Broderland nævnes deri som en Provins af Danmark i Lighed med Jylland, Fyn og Sjælland. — »Kan man undre sig, om somme nordmenn av og til kan bli litt katolske i hodet?« spørger en nutidig norsk Præst, der har henledt Opmærksomheden paa dette Kapitel i Norges Kirkehistorie! — Vistnok blev denne Bestemmelse i det praktiske Liv aldrig gjort gældende efter Ordlyden. Men blev Norge ikke en Provins, saa blev det dog et Lydrige under Danmark og maatte som saadant ogsaa dele Kaar med dette Land, hvad de kirkelige Forhold angik. Efter Rigsdagen i København er saaledes den katolske Kirke i Norge dødsdømt. Endvidere: Haandfæstningens Artikel 3 betegner Norge som et Land, der *skal erobres* ved Hjælp af den danske Adel.

Saaledes forstaas det, at Herren til Varberg, Ridder Trud (eller Truid) Ulfstand i Maj—Juni 1537 som en dansk Hærafdelings øverste Hovedsmand kommer til det trondhjemske og siden til Hamar for at ordne det fornødne. Biskop Mogens dér var egentlig ingen Modstander af Kristian III, havde allerede i Maj 1535 svoret ham Troskab. Men da det blev ham klart, at det nu var selve den katolske Kirkes Eksistens og hans egen biskoppelige Værdighed, der stod paa Spil, var han først betænkt paa at gøre Modstand til det yderste. Hans Bispegaard var jo et befæstet Slot, og han havde rigeligt Forraad saavel af Proviant som af Krudt og Kanoner. Snart indsaa han imidlertid det umulige i at kunne staa sig mod den danske Hærstyrke. Den 19. Juni havde han da en Sammenkomst under fire Øjne i Domkirken med Trud Ulfstand om Overgivelse. Han fik tre Dages Betænkning. Om Morgenen den 22. Juni overgav Biskoppen sig da til den danske Hovedsmand sammen med alle sine Mænd, og Dagen efter, St. Hans Aften den 23. Juni 1537, blev Hamars sidste katolske Biskop ført som Fange fra sit Bispesæde til Antvorskov i Danmark.

Man har et Øjenvidnes Skildring af Biskoppens bevægede Afsked med sin kære Domkirke og dens Omgivelser og Personer: Biskoppen drager ud med alle sine Mænd, der hver bar »en hvid Kjæp« i Haanden til Tegn paa Overgivelsen. Hr. Trud Ulfstand tager ham i Ed og lover at »fly ham et ærligt Fængsel og Underhold for ham og to Dreng (Tjenere) al hans Livstid«. Og nu gives Bispens gamle Dreng Ordet. Han skildrer først Domkirken, Klostret

(et Korsbrødrekloster) og Bispegaarden. Alt kalder han herligt, fra Stolene i Kirken til Klokkerne i Taarnet: »Den, der ikke havde et Stenhjerte, maatte græde af Glæde over Guds usigelige Miskundhed mod Menneskene og over Guds hellige Ord og dejlige Salmer«. — »Som Hr. Trud og Bispen ginge baade tilsammen, og naar Bispen kom til Strandbakken, da falder han paa sine Knæ og takker Gud for hver Dag, han havde haft. Dernæst bød han Kannikerne og Præster god Nat, dernæst bød han Hamars Domkirke og Kloster god Nat, dernæst bød han Hofmænd, menige Almuc, Borgerne og Bønder gode Nat og bad dennem alle bede godt for sig og mente, at han snart vilde komme til dem igen, men derhos saa sigendes: O Gud Fader udi Himmelen, findes vi ikke før, da give Gud det, vi findes i Himmerige. Denne Bøn bad han med grædende Taarer og sagde: Vale, vale, vale!« (d. v. s. Farvel).

»Den fangne Biskop synes for Resten at være blevet hensynsfuldt behandlet«, bemærker Biskop Dr. A. Chr. Bang i sin »Den norske Kirkes Historie« (Gyldendals Forlag, Kristiania og København, 1912, hvortil henvises om disse Forhold). Mogens Lauritssøns Tjener, Lars Hummer, fulgte sin Herre fra Hamar til Antvorskov og delte der med ham det Fangenskab, der jo nok har været af temmelig mild Art. Efter Kr. III's Beslutning lagdes fremtidig Hamar Stift sammen med Oslo Bispedømme, saa de tilsammen dannede ét Stift. »Derved kunde de verdslige Myndigheder faa nyde Indkomsterne af det Jordegods, der ellers maatte være blevet henlagt til Hamarbispens Underholdning« (Dr. Bang). —

Ogsaa efter Reformationen vedblev indtil videre Antvorskov Kloster at bestaa, i det ydre saa nogenlunde i dets gamle Skikkelse og Form. Kirkefornyelsen havde naturligvis ændret Gudstjenesten, og der kom efterhaanden Forandringer, der ændrede Ledernes Stilling i Retning af at blive Forstandere for eller rettere Forvaltere af en verdslig Statsejendom. Endnu førte de dog Titel af Priorer, og det ses, at der ogsaa nu var to af disse samtidig, som der havde været det i den katolske Tid.

Efter Prior Eskilds Tid fulgte Niels (el. Nicolai) Andersen Foss fra 1538 til hans Død 26. Febr. 1568. Han efterfulgtes — antagelig i dette Aar — af Bertel Sørensen. Begge disse Priorer skal have medvirket til Reformationens Indførelse. Niels Andersen Foss var Farbroder til Deciderius Foss og skal have ydet denne Magister Midler til Rejse i Udlandet. Foged paa Antvorskov Kloster Jep Nielsen ses den 21. Marts i Prior Foss' Dødsaar at have faaet Kvittants for det Guld og Sølv, der fandtes i Klosteret efter Prior Niels Andersens Død.

Samme Aar som den før omtalte Synode paa Antvorskov Kloster holdtes (1546), befalede Kong Kristian III, at de Klostre, der endnu bestod, skulde

afgive en Tredjepart af deres Indkomster. Kongens Sekretær, Hans Skovgaard, begærede da af Antvorskov Kloster 2000 D. C. I den Anledning tilskrev Prior N. Foss Kongen under 17. Novbr. 1552 og sendte ham en Opgørelse over Gods, som han i Løbet af de sidste 4 Aar havde indløst i Følge kgl. Bevilling, nemlig 7 Læster 4 Pund Korn, 3 Tdr. Smør, 61 Mark 9 Sklg. 5 Sk. Grot, 1 Boelsvin (Fedesvin), 2 Faar, 2 Gæs, 4 Høns, 500 rhinske Gylden i Guld, 1639 D. C. og 172 Lod forarbejdet Sølv. Nu kunde han ikke skaffe flere Penge, især da Klosteret trykkedes saa meget ved Gæsteri baade af Kongens egne Folk og af Adelen og andre, da det ligger saa nær ved den alfare Vej og er stiftet paa Gæsteri og fattige Folks Ophold, og han ønskede derfor at vide, om han maatte pantsætte af Kronens og Klosterets Gods, eller om Kongen kunde vente med Pengene. Den hoslagte Fortegnelse viste, at Godset var indløst fra Fru Lene Hak til Egholm (Enke efter Hans Krause til Basnæs), Marsken Erik Banner, Mogens Godske og Hr. Knud Rud.

I Klemmebrevet for Sjællands Stift af 9. Maj 1555 findes en Del, der har Ærinde til Antvorskov Kloster. Det underlige Navn »Klemmebrev« skriver sig fra, at en Række af Kr. III's Breve foruden at være forsynet med Kongens egenhændige Underskrift tillige besegledes med det store kongelige Segl (Sigil), eller som det kaldtes, »Rigens Klemme«. — Det nævnte Klemmebrev har bl. a.: »Efterdi der findes, at de Kirker, som ligger til Antvorskov, Soer og Esrom og andre Herreklostre her udi Sjælland, ikke er besørgede med lærde Mænd til Sognepræster, thi at Præsterenten oppebæres til Klostrene, da skal dermed saa holdes, at hvor der ikke udi Klostrene kan holdes lærde Præster, som kan ride ud til Sognekirkerne og gøre Sognefolket der samme Steds deres tilbørlige Tjeneste, da skal Forstanderne for samme Klostre være pligtige at sætte bosiddende Præster hos Kirken og tillægge dennem en tilbørlig Underholdning«.

Ikke mindre end 25 Kirker i Midtsjælland laa i hine Dage under Klostrene, og de fleste af dem betjentes fra disse Klostre ved, at en Munk (en Korpræst) red ud og forrettede Gudstjenesten; Præstegaardene var blevet til Fæstegaarde under Klostrene.

Til Antvorskov Kloster laa følgende Kirker: Kimmerslev, Sørbymagle, Gørlev, Havrebjerg, Brødre-Bjergby (Slotsbjergby), Sludstrup og Kirkerup.

Indtil 1569 vedblev dette Forhold at bestaa. Gamle Rettigheder og gamle Skikke ejer jo en vis Magt. Og et særligt Forhold kom til, der næsten gjorde denne Tilstand ønskelig. Ved Universitetets Genoprettelse 10. Septbr. 1537 gjordes *Herreklostrene til Præsteskoler*.

Bestemmelserne herom lyder saaledes: »Fremdeles forordne Vi til de Stu-

derendes og boglige Kunstners Tarv, at ethvert Munkekloster i Danmark, som kaldes ved det underlige Navn »verdsligt« eller »Herrekloster«, skal være en Skole for fattige unge Mennesker, og ingen maa antages der uden de, som er bekvemme til Bogen. Der skal være *en Theolog*, enten en Klostermand eller en anden i saakaldt verdslig Dragt, en Mand af Lærdom som kan holde Forelæsninger over den hellige Skrift og prædike. Af Klosteret skal ogsaa udvælges eller hidkaldes Mænd, der kan undervise i Grammatik, Dialektik og Rhetorik og tyde nogle Autores. Men saa længe de studerer der, bør de være deres Foresatte lydige og leve i Kyskhed, Ærbarhed, Bøn og Studering og hver Dag synge og læse i Koret efter den i Kirkeordinantsen foreskrevne Skik samt *bære Munkedragt*. Men naar de forlader Klostrene, enten det er Læsemestre eller Disciple, og forlanger at gifte sig efter Guds Anordning, maa der gives dem Bestillinger ved andre Kirker og Skoler efter deres Fortjeneste i Lærdom og Levnet«.

Som Korpræster gik da de unge Mennesker i Klostrene og sendtes der fra ud at betjene Klostersognene, hvorved de tillige opøvedes i praktisk Præstegering. Pastor P. Severinsen i »Kirkereformationen i Sorø Amt« (Historisk Samfunds Aarvog f. Sorø Amt, 1936) nævner som den formentlig første Læsemester i Soer, siden Antvorskov og Universitetet i København og sidst fra 1554 Lektor ved Lunds Domkirke Erasmus Sartorius (Rasmus Skræder); han døde i Lund 1562.

Som nævnt foretoges i 1569 en Forandring i visse af de tidligere omtalte Kirkeforhold inden for Klostrenes Verden. Aaret efter Prior Bertel Sørensens Tiltræden udstedtes Kongens Befaling under 9. Juli til Abbederne af Soer og Ringsted og Prioren af Antvorskov, at eftersom Kong Kristian III havde befalet, at alle Landsbysognene skulde have deres egne Præster, der skulde bo i Sognene, men det bringes i Erfaring, at nogle Sogne desuagtet endnu ligger til disse Klostre og besørges af Præster, der har deres Ophold paa Klostrene, da forbydes saadant alvorligt og befales, at Præsterne skulle bo hos deres Kirker; enhver Præst skal besørges to Kirker, hvis Kirkerne ligger nær nok, og til enhver skal udlægges en Præstegaard, god nok til, at han kan leve af den og sin Præsterente; i Skovbyerne skal de have fri Olden til deres hjemmefødte Svin, fornøden Ildebrændsel og Tømmer til Husbygning. Disse og alle andre Præster skulle staa under Stiftslemmanden og Superintendenten (Biskoppen), og Klostrene ikke befatte sig med dem, men derimod beholde Kronens Tiende af Kirkerne. (Nærmere Bestemmelser herom i Kongens Brev af 27. Jan. 1574, D. Mag. III, 62 flg.).

Kommunitetet, der var bestemt til fattige Studenters Underhold i København, blev stiftet 1569, og Fundatsen underskrevs af Kongen og Rigsraadet d. 25. Juli s. A. Ved samme Fundats stiftedes et kongel. Stipendium, der ikke stod i anden Forbindelse med Kommunitetet, end at dets Forstander ogsaa skulde føre Regnskab for Stipendiet. Det bestemmer nemlig, at Sorø, Antvorskov og Ringsted Klostre skulde aarlig tilsammen udrede 400 Daler, som skulde anvendes til 4 danske Studenters Underhold udenlands, altsaa som et Rejsestipendium. Af disse Studenter skulde de tre være teologiske og den fjerde medicinsk, og senere bestemtes det, at Pengene skulde udredes af Antvorskov Kloster alene.

I Aaret 1569 blev Bertel Sørensen beskikket til Forstander for Hospitalet i Slagelse, og samme Aar fik han Tilladelse til at lade bygge et Birketing i Klosterets By Bjergby.

1571 fik han og flere Befaling at være til Stede ved Overlevering af Ringsted Kloster til M. Iver Bertelsen. Den 2. Marts 1575 udgik Befaling til Antvorskovs Bønder og Tjenere i Fyn, at de skulde svare deres Landgilde til Bertel Sørensen, Prior i Antvorskov.

I Kongens Brev af 21. Marts 1577 til Prioren af Antvorskov hedder det bl. a.: »Viid, at Vi have befalet os elskelige Peder Reedtz, vor Staldmester, at skulle gøre Eder Underretning paa en Stald, som vi ville have sat udi Klosterets Abildhave til vore egne Heste, sammesteds at tilsige Eder om en Have, I paa beleilig Sted til vor Stod sammesteds skulle lade indtage«. Kongen befaler derfor, at han lader denne Stald bygge og Haven indrette. — Kongen havde allerede tidligere af og til boet paa Antvorskov. Han vilde ogsaa have taget Ophold der i Efteraaret 1564, men da han frygtede for Pesten, som i det Aar herskede her i Landet, kom han først hertil i Januar 1565. At Bertel Sørensen kun bestyrede Klostret, ses fremdeles af et Brev fra Kongen, dat. 27. Decbr. 1577. Han befaler, at Prioren skal af 2½ Læst Malt lade brygge 20 Læster Øl til Kongens Brug og dertil lade købe gode Øltønder og Humle, tagende til hver Tønde Øl 1 Pund Malt og 4 Skpr. Humle og besørge Kongen det tilsendt til Midfaste Søndag; fremdeles, at han skal levere Eiler Grubbe 5 Læster Malt, Eiler Krause 1½ Læst, Borgemester og Raad i Nestved 2½ Læst og Borgemester og Raad i Skelskør ligeledes 2½ Læst Malt, som de skulde lade brygge Øl af. Endelig faar han Befaling straks at sende til København, »hvis Brød og Gryn han tilforn har faaet Skrivelse om, i Forraad at skulle bestille og lade bage«. Naar F. R. Friis i »Bidrag til Antvorskovs Historie« nævner, at Prior

Bertel Sørensens Dødsaar ikke kendes, men maa ligge forud for 1580 og i hvert Fald før 1584, kan det nu oplyses, at Dødsaaet netop var 1580.

I Kongens Brev, dat. Sorø 28. Juli 1580, fastsættes den Ydelse, Bertel Sørensen skal have fra Antvorskov paa sin egen Gaard i Slagelse, hvor han nu bosætter sig p. Gr. af Skrøbelighed (Sj. R. 12, 102, Kancl. Brbgr.). Og i Kongens Brev til Peder Reedtz, dat. Antvorskov 26. Oktbr. samme Aar, faar Lensmanden Befaling om paa Kongens Vegne at optage Fortegnelse over den »nu afdøde gamle Prior Hr. Bertel Sørensens Gods«, som Kongen vil tage sig af. (Sj. Tegn. 14, 380 b).

Kun en Skygge af sig selv var Antvorskov Kloster nu; mere og mere nærmede det sig sin ny, ganske forandrede Skikkelse under Kong Frederik den Anden. »Af den fordums Velmagt var der næsten ikke andet tilbage end tre gamle, tandløse Munke og to gamle, revnede Klokker« (Gunnar Knudsen). — Der nævnes dog ogsaa en sidste Prior Hr. Jesper i Aaret 1580, da Klosterets Sekularisering endelig fandt Sted.

ANTVORSKOV SOM KONGEBORG OG KONGELIGT LEN

I hine Dage — d. v. s. for nu godt halvfjerde Hundrede Aar siden — var Antvorskovs Beliggenhed i Danmarks Rige en anden end nu for Tiden, ligesom ogsaa dets Omgivelser i ikke ringe Grad har skiftet Udseende fra da til nu. Stedet laa den Gang, da Skaane tilhørte Danmark, omtrent midt i Landet nær Overfartsstedet ved Store Bælt, bekvemt for Kongen under hans Rejser og hans Færden i de forskellige Landsdele. Og den jagtglade Konge fandt her i de store Skove, der i de skiftende Tider er blevet betydelig mindre af Omfang, det herligste Revir med en rig Vildtbestand. Men Nysø, Rørsø, Aalsø, Klaresø, Grønsø m. fl., der den Gang meget bidrog til at forskønne Eggen og gøre den tillokkende, er nu forlængst udtørrede og tilgroede.

Frederik den Anden har fundet Stedet storslaaet og velegnet nok til et Kongebo, naar en behørig Ombygning og Tillempning til de ændrede Forhold havde fundet Sted. Som Em Kloster i Jylland blev til Emborg, omforandredes i Tiden fra 1580—84 Antvorskov Kloster til Antvorskov Slot paa Sjælland. Ret ofte for kortere eller længere Tid ad Gangen tog Kongen Ophold paa det yndede Antvorskov Kloster, eksempelvis kan her nævnes et Besøg paa 29 Døgn i 1577 fra $2\frac{4}{9}$ — $2\frac{3}{10}$; i denne Periode udstedtes der 70 Kongebreve med Antvorskov-Datering, og Aaret efter er Kongen atter Gæst paa Klostret først 11 Dage fra $2\frac{7}{2}$ — $9\frac{1}{3}$ med 42 Skrivelser derfra og siden et 3 Dages Ophold i Slutningen af Maj; fra dette sidste Besøg har 6 Kongebreve Datering fra Klosteret. Endelig kan nævnes et to Dages Besøg i Slutningen af Juli og et

paa 18 Døgn $10\frac{1}{10}$ — $28\frac{1}{10}$ i 1580; fra disse to Besøg foreligger tilsammen 51 Skrivelser udsendt fra Antvorskov.

En af de fra Antvorskov i 1580 udgaaede Skrivelser fik kirkehistorisk Betydning i Danmark. Den angik Konkordieformlen (Formula concordia) og dens Forfatter Tyskeren Jacob Andreae. Trods sin Svogers, Kurfyrst August af Saksens Anbefaling af Bogen fattede Frederik d. Anden en saadan Afsky for den, at han en Nat skal være staaet op og have kastet det pragtfuldt indbundne Eksemplar paa Ilden, idet han raabte, at han havde fanget en Djævel, som han vilde brænde. (Se Fabricius' Kirkehist., II, 129). Kort efter udsendtes fra Antvorskov, dat. 24. Juli 1580, følgende Skrivelse:

»Til Superintendenterne over hele Riget.

Da »opus concordia«, som i lang Tid har været under Arbejde i Udlandet, nu er blevet trykt, og Kongen af det ham i Hænde komne Eksemplar ser, at der deri findes Lærdom, som er den danske Kirke fremmed, og let, hvis Bogen bliver udbredt, vil kunne forstyrre den Enighed, som der hidtil har været i Kirken, særlig da der jo her som andetsteds nok findes Folk, som ville lade sig bevæge til Nyt og Uenighed, skulle de straks forbyde alle Bogførere i deres Stift at indføre og sælge Opus concordia, saafremt de ikke ville have deres Boslod forbrudt og uden al Naade straffes paa Livet, og advare de udenlandske Bogførere, der komme her til Landet, mod at sælge og udbrede Bogen under Straf af deres Bøgers Konfiskation; endvidere skulle de straks tilskrive alle Præster og Skoleforstandere i deres Stift, at de, hvis Bogen findes hos dem, skulle have deres Kald forbrudt og straffes som ulydige. Det paalægges dem at passe nøje paa, da Kongen, der vil opretholde den rene Lære i disse Riger, ellers vil blive nødt til at tilskikke andre i deres Sted, der ville føre tilbørligt Tilsyn.« (Sj. T. 14, 347).

Under samme Datum udgik lignende Befaling til »de høj lærde i Kiøpnehavn« om at forbyde Studenterne at købe eller have, og Bogførerne i Byen at sælge Bogen.

At der ogsaa i hine Dage kunde opstaa Konflikt mellem By og Land ses af et Par Kongebreve fra Frederik d. Anden fra 1578. Det første er udstedt fra Kronborg d. 8. Jan. nævnte Aar.

»Til Borgerskabet i Slagelse.

Kongen har bragt i Erfaring, at Borgerne i Slagelse fra Arilds Tid af have haft fælles Overdrev med de omkringboende Soer og Andvordshouf Klosters Bønder, og at der for nogen Tid siden er ødelagt 2 Landsbyer, hvis Tilligende

er henlagt til det fælles Overdrev, men nu klages der over, at Borgerne for nogle Aar siden have indhegnet Byens Jord, som før laa under Overdrevet, og alligevel bruge det øvrige Overdrev sammen med Bønderne, ja undertiden indtage fremmed Kvæg deri, skønt Kongen tidligere har forbudt dette. De have saa forhandlet med Abbeden i Soer og Prioren i Anduordskouf om at maatte beholde den indtagne Jord, og det blev dem bevilget paa 3 Aar, mod at de efter den Tids Forløb igen udlagde den til det fælles Overdrev.

Da den Tid for længe siden er forløben, men de alligevel stadig beholde Jorden, befaler Kongen dem straks at udlægge den indhegnede Jord til Overdrevet, saafremt Kongen ikke paa anden Maade skal hjælpe Bønderne til Ret.« (Sj. T. 14. 66).

Det andet Brev om samme Sag er udstedt paa Antvorskov 23. Maj samme Aar og er ligeledes rettet til Borgerne i Slauelse. De maa nu indtil videre beholde den Del af Byens Vang, som de har indhegnet. Kongen har nemlig erfaret, at den paagældende Del af Vangen er meget ringe, saa det ikke vil skade de omliggende Byer synderligt. De maa dog ikke indhegne mere af Vangen og ikke tage fremmed Kvæg paa Græs, da Brevet her i saa Fald forbydes. (Sj. R. 11, 379).

Fra Kongens Jagtgaard i Rosted udsteder han 26. Juli 1580 et aabent Brev, hvori han bevilger, at Herredstinget, der fra Arilds Tid havde ligget i Hemmeshøj, men siden 24. Marts 1577 var flyttet til Korsør, maatte vende tilbage til Hemmeshøj, da menige Herredsmænd i Slagelse Herred havde klaget over Vejlængden til Korsør. Af lignende Grund havde Bønderne i Nordrup nogle Aar i Forvejen faaet Tilladelse til at høre til Tingstedet i Løve Herred; de havde tidligere søgt Slagelse Herreds Ting, der nu var henlagt til Korsør.

Peder Reedtz, der 1580 forlenedes med Antvorskov og Sorø Klostrc, var af gammel, adelig Slægt fra Meklenborg. Han var født 1531 og var i Begyndelsen af Syvaarskrigen nær knyttet til Feltøversten Daniel Rantzau. Fra 1572 tog han varigt Ophold her i Landet, idet han udnævntes til Hofjunker, senere til Staldmester hos Frederik d. Anden, der var ham meget bevaagen, og som gjorde hans og den danske Adelsdame Karen Rostrups Bryllup paa Københavns Slot den 25. Febr. 1582. To Aar senere fik han som Gave af Kongen Herregaarden Tygstrup (nuværende Kongsdal i Merløse Herred), der siden 1361 havde hørt til Antvorskov Klosters Gods, og 1586 skænkede Kongen Hørbygaard som Faddergave til Peder Reedtzs Søn Frederik.

Af Forleningsbrevet for Antvorskov og Sorø Kloster anføres her, hvad der

angaar det førstnævnte; man faar derigennem et vist Indblik i Forholdene og den ny Tingens Tilstand paa det gamle, ærværdige Antvorskov:

»10. Aug. 1580. (Brerød). Forleningsbrev for Peder Retz paa Sore og Andtuorskouf Klostre; han skal til hver 1. Maj gøre Regnskab for al vis og uvis Rente og maa for sin egen Person oppebære 300 Dlr., sædvanlig Hofklædning til sig selv, 2 Karle og 2 Dreng, 10 Dlr. om Aaret i Løn til hver Karl, Foder til 4 Rideheste og 2 Vognheste og Fjerdeparten af alt Sagefald (Bøder) og Gaardfæstning. Han maa holde og lønne følgende Folk i Andtuorskouf Kloster: 1 Foged, 1 Skriver og 1 Skrivedreng, der skal være Underskriver, 1 Oldfrue med 2 Piger, 1 Kornmaaler, der tillige skal hjælpe Bryggeren med at gøre Malt, 1 Kok, 1 Underkok, der tillige skal slagte, 1 stor Kokkedreng, 1 Kældersvend, 1 Bager og 1 Bagersvend, 1 Brygger og 1 Bryggersvend, Hans Hestemøller, der tillige er Vejrmøller, Jørgen Fisker, Jens Bundgarnsfisker, 1 Fyrbøder, 1 Vognsvend, 3 Postvognsvende, 1 Kærredreng, 1 Postrider, 2 Portnere, 1 Ladegaardsfoged, Povl Humlemand, 1 Svinemand, 1 Færøgter om Vinteren, 1 Fæmand om Vinteren, Jens Fæmand om Vinteren, 1 Dejemoder, 2 Piger, 1 Mand til at vogte Kongens Stod, 1 Faaredreng om Sommeren, 2 Arbejdskarle, 1 Pige til at forestaa Redselen i Helliggejsthus, 4 Korpræster (Hr. Jesper, Kirkeprior, Hr. Søfren Brun, Hr. Anders Pedersen og Hr. Søfren Knudsen), 6 Kordegne, hvoraf en skal stille Sejerværket, en lege paa Orgelværket og en være Bælgetræder; han skal tillige underholde Hørerer og Degnene i Slauelse Skole, ialt 12 Personer, og maa fodre Fogdens Hest, Ladegaardsfogdens Hest, 2 Mølleheste, 4 Postvognsheste og 1 Posthest. De fattige i Hospitalet i Andtuorskouf Kloster skal han indlægge i Hospitalet i Slaugelse, skaffe dem gode Kamre og Senge, sætte en eller to Dannemænd i Slaugelse til at føre Tilsyn med, at de fattige faa, hvad de skulle have, og blive enige med dem om, hvad de skulle have for deres Ulejlighed. Han maa herefter aarlig levere Hospitalsforstanderne 2 Læster Rug og Mel, 2½ Læst Malt, 1 Skppd. Humle, 5 Tdr. Smør, 2 Læster norske Sild, 1½ Læst saltede Torsk, 5 Skppd. Flæsk, 10 Nødkroppe, 3 levende Slagtenød, 100 levende Lam, 12 Tdr. Bajsalt, 6 Tdr. Ærter, 200 Al. Vadmel, 200 Al. Blaargarn og 50 Dlr. til Senge, Sko og Klæder af Andtuorskouf Klosters Indtægt til de fattiges Underhold —« (Sj. R. 12, 109).

(For hver enkelt af Folkeholdet er i Brevet angivet den paagældendes Løn, der af Pladshensyn her er udeladt).

Hospitalet paa Antvorskov forenedes da med det i Slaugelse, der fremtidig

fra Antvorskov modtog Betaling for Underhold af 50 Lemmer og 12 af Skolens Personer. En Ordning af disse Forhold ses af Kongens Brev af 22. Decbr. 1581.

Ombygningen af Klosteret til et kongeligt Slot medførte mange mundtlige og skriftlige Befalinger fra Kongen til Lensmanden. 5. April 1581 faar Peder Reedtz Brev om at maatte sælge 10—12 Læster Rug, og 6. Juli s. A. fik han atter Besked paa at sælge 12 Læster, alt for at faa Penge til at bygge for.

18. Oktbr. Aaret forud faar Lensmanden Befaling herefter at skaffe Hospitalet i Slagelse fri Ildebrændsel og Bygningstømmer af Antvorskovs og Sorø Klosters Skove. I det hele har Frederik d. Anden sørget vel for Hospitalet i Slagelse, for hvilket han paa Antvorskov d. 24. Oktbr. 1585 underskrev en grundlæggende Fundats, den saakaldte »ældre Fundats«, der endnu findes i Original paa Hospitalet og dannede det gode Grundlag for hele Virksomheden, indtil den godt og vel halvandet Hundrede Aar efter afløstes af den »yngre Fundats«, udstedt paa Christiansborg 17. Septbr. 1751 af Kong Frederik d. Femte. (Jvf. Otto Holmgaard: »Slagelse Helligaandshus og Hospital«, Kbhvn. 1935).

Byggeriet paa Antvorskov gik sin Gang. Kongen lod paa Kirketaarnet opføre et kobbertækket Spir. Det maalte sammen med Taarnet en Højde af ikke mindre end 117 Alen (73,5 m) eller nøjagtig saa meget som Kirkens fulde Længde. (Se »Danmarks Kirker« v. Nationalm. 1938). I klart Vejr kunde det øjnes fra Roskilde og fra Nyborg, og det anvendtes som Sømærke. Lensmanden paa Københavns Slot, Kristen Henriksen Vind fik under 13. Septbr. 1581 fra Kongen Besked om at lade lave en Jernstang med Fløje og Knop til at sætte øverst paa Taarnets Spir i Antvorskov Kloster. »Stangen skal være saa tyk forneden, som to Hænder kunne spænde om, være 9 Alen høj og spids opad, være hul forneden, saa Træværket kan indstilles deri med 4 stærke Jernskinner og -grene, der kunne gaa fra denne Stang ned paa Træstangen; endvidere skal han lade lave Ringe til at sætte over Jernstangen for at befæste den til Spiret. Han skal give Smeden Ordre til at levere godt Arbejde og til at gøre Knoppen og Fløjen sirlige.« (Sj. T. 14, 510).

Iflg. Befaling fra Kongen d. 16. Decbr. s. A. skal Peder Reedtz ved Hjælp af Baadsmænd fra Slagelse faa rejst Spiret paa Antvorskov; han skal give dem Underhold under Arbejdet og siden 1 Dlr. hver. — Da Tømmermand Enevold, som havde udført Spiret, senere beklagede sig over, at han havde forregnet sig ved Akkorden paa dette Spir, fik Lensmanden, P. R., 1. Maj 1582 Tilladelse til efter eget Skøn at give ham et Tillæg.

1581 lod Peder Reedtz to gamle, revnede og ubrugelige Klokker nedtage af Taarnet. Han anmoder Kongen om at maatte faa to — eller én stor og god — i Stedet, hvis der blandt de Klokker, som Geert von Merfeld skulde omstøbe for Kongen, fandtes nogle hele.

Om Fremskaffelsen af Byggematerialer til Byggeriet paa Antvorskov drejer en stor Del af Kongens Breve sig fra disse Aar — og om Midlerne dertil. I Foraaret 1581 bestiltes fra Norge en Del Tømmer. 26. Maj gaves Befaling til Statholderen der oppe, Ludvig Munk, om at forskaaffe Peder Reedtz en Skibsladning gode »Danmarks Saudelev« (Bræder), og den 4. Juni samme Aar fik Christoffer Valkendorf Befaling at sørge for Transporten af 11 Tylfter Tømmer fra Norge. En stor Mængde Kalk maatte tillige fremskaffes. Den 31. Decbr. 1581 fik Eiler Grubbe, Rigsraad, Kansler og Lensmand paa Tryggevælde, Brev om, at der behøvedes en Del Limsten til at brænde Kalk af til Arbejdet paa Antvorskov. Han skulde derfor i Fakse købe saa mange, som var at faa. Peder Reedtz havde faaet Ordre om Betalingen. Samme Dag udgik Befaling til menige Kanniketjenere, Vikarietjenere, Kirketjenere og Præstetjenere, som boede omkring Fakse, at de skulde møde i denne By med Heste og Vogne, naar Eiler Grubbe eller Peder Reedtz lod dem tilsige, for at køre hver et Læs Limsten til Antvorskov Kloster, eller i modsat Fald straffes som ulydige. Og samme Dag blev tilskrevet alle Præstetjenere o. s. v. omkring Antvorskov, at de skulde hjælpe Kronens Tjenere der samme Steds med at gøre Ægt og Arbejde til Slottet, saa længe det Byggeri varede, som i dette Aar var paabegyndt.

Kongen længtes efter at faa Bygningen færdig, og Lensmanden, der havde faaet Besked om, hvorledes alt skulde bygges, fik derfor den 1. Maj 1582 Befaling til at antage saa mange Arbejdsfolk, som behøvedes. Men der maa dog have været meget tilbage, da man endnu anskaffede en stor Del Materiale. 6. Juni blev der skrevet til Peder Reedtz, at da der kun var kommet lidt Tømmer fra Norge, skulde han forsøge, om der kunde faas noget fra Lenets egne og fra Korsør og Vinstrups Skove, og samme Dag fik Eggert Ulfeld Befaling at lade Peder Reedtz faa Tømmer fra Vinstrups Skove. Men fra intet af disse Steder var der noget at faa, og P. R. fik derfor 10. Aug. Befaling at købe det i Korsør eller Slagelse, eller hvor det kunde faas.

Christoffer Valkendorf fik den 24. Novbr. 1582 Befaling at betale 400 Læster Kalk, som Hr. Jørgen Lykke paa Mariager Kloster skulde sende til Antvorskov Bygnings Behov. Det varede endnu mere end et Aar, inden Bygningen blev færdig, og den 4. Jan. 1584 gav Kongen atter sin Utaalmodighed til Kende i

et Brev til Lensmanden. Efter en Omtale af bl. a. Spiret paa Sorø Kirke hedder det derefter: »Belangende den anden Bygning paa Antvorskov Kloster, saa vi gerne, at den var fuldkommen, eller blev indstillet, at den Bekostning og Udgift engang kunde tage Ende.«

Hen paa Sommeren 1584 maa Byggeriet saavidt være afsluttet, at der kunde holdes Herredag paa Antvorskov. I et aabent Brev dat. Odense 27. Juni hedder det derom, at den til Ottensø berammede almindelige Herredag formedelst den i Ottensø grasserende Sygdom skal holdes straks i den kommende Uge i Anduorskouf Kloster, hvor de til Herredagen i Ottensø indstævnedes Sager da skulle paadømmes. (Sj. T. 15, 344 d).

Kongen kom den 3. Juli fra Nyborg til Antvorskov, hørte Sager dør den 4. og drog den 7. til Ringsted, hvor Prins Christian blev hyldet den følgende Dag. Men først midt i Decbr. kom Kongen tilbage til Antvorskov, hvor han nu forblev i længere Tid.

Kongen ønskede, at Klosternavnet for Antvorskovs Vedkommende skulde forsvinde og vige for Navnet Antvorskov Slot. Men gammel Vane er sejt at bryde, og det gamle Navn forsvandt først efter følgende aabne Brev:

»Vi Frederik d. Anden etc. gøre aller vitterligt, at eftersom vi med stor Omkostning have ladet forandre og forbygge vort og Kronens Kloster Antvorskov, saa at det nu til et kongeligt Husværelse og Slot er tjenligt og anseeligt, og billigt derfor eragtes, da ville vi, at samme vort Hus herefter ikke skal benævnes et Kloster, som til des sket er, men at det skal være, kaldes og holdes for et vort og Kronens Slot. Thi forbyder vi alle, i hvo de helst ere eller være kunne, særdeles vore og Kronens Bønder og Tjenere, at nævne og kalde fornævnte vort Hus ved Klosters Navn eller ved andet Navn end vort og Kronens Slot Antvorskov Slot. Saafremt nogen befindes herimod at gøre, da skulle de for hver Gang have forbrudt en færdig Oxe, vore og Kronens Tjenere til os, og andre vore Undersaatter og gode Mænds Tjenere til deres Herskab. Her efter sig alle og hver kan vide at rette, og for deres Skade at tage Vare, ladendes det ingenlunde. Givet paa vort Slot Kronborg d. 17. April 1585.«

I kommende Tider blev Slotsnavnet ad denne Vej indøvet i Folks Bevidsthed i en Grad, saa det endnu i vore Dage — mere end 100 Aar efter, at Slottet selv er forsvundet — fremdeles er heftet til Stedet og den Villa, der nu pryder Slotstomten her ude.

Samme Aar fik Peder Reedtz Tak og Kvittans for Byggeriet; det skete i aabent Brev dat. Antvorskov 24. Oktbr. 1585, hvorved Kongen — der nu selv

har undersøgt de af »Petter Reitz«, Embedsmand paa Anduorskouf, dels efter Kongens skriftlige eller mundtlige Ordre, dels efter eget Skøn over, hvad der kunde være Kongens Vilje og denne til Gavn, foretagne Byggearbejder paa Anduorskouf Slot og fundet dem ganske efter sin Vilje og til sin Nytte, saa han naadigst takker Petter Reitz derfor — fritager Petter Reitz og hans Arvinger for al Tiltale i den Anledning og giver dem fuldstændig Kvittans for de derved foraarsagede Udgifter. (Sj. R. 12, 443).

I Brev til Lensmand Herman Juel paa Kalundborg af 9. April 1586 kræver Kongen Sæbygaard ved Tissø med alle Kronens Bønder i Løve Herred med al kgl. Højhed og Rettighed lagt fra Kalundborg Slot under Antvorskov Slot, idet der fremtidig vil kræves mere til Kongens »Hoflejr« der end hidtil.

Paa Grund af en større forbedret Avling ved Antvorskov blev det i Sommeren 1586 nødvendigt at bygge en større Ladebygning ved Antvorskov Slot.

I Brev til Peder Reedtz, udstedt Nyborg 2. Juli 1587, befales det ham at lægge Korsør Len ind under Antvorskov Slot og føre Lenets Indkomst til Regnskab.

Sikkert i mere end én Henseende har Slagelse By høstet Gavn af Hofholdningen paa Antvorskov Slot, og hvad dermed fulgte. Undertiden opholdt Kongen sig nogen Tid paa sin Jagtgaard i Rosted (Sørbymagle Sogn), hvortil en Del af hans Kancelli maa have fulgt ham; ikke saa faa Kongebreve er udgaaet derfra.

Kun en kort Tid endnu havde Kongen at glæde sig ved sit kære Antvorskov Slot; som bekendt døde han dér i 1588.

Han var i Sønderborg d. 14. Febr., da hans Broder Hertug Hans blev gift med Agnes Hedevig, og i Haderslev gjorde han selv den 21. Febr. Johan Georgs Bryllup med Grevinde Dorothea af Mansfeld. Men allerede ved Brylluppet i Sønderborg befandt han sig mindre vel, og noget efter det andet begav han sig paa Rejsen til Sjælland, hvortil et Par af hans fyrstelige Gæster fulgte ham. Den 6. Marts kom han til Korsør og kørte samme Aften til Antvorskov, hvorfra de fremmede Fyrster efter et Ophold begav sig til Kronborg. Kongen laa syg nogle Uger, og da Dronningen erfarede, at Sygdommen forværredes, hentede hun Børnene i Haderslev og rejste skyndsomst til Antvorskov. Hun ankom hertil om Aftenen d. 3. April, og skønt træt af Rejsen vilde hun vaage hos Kongen hele Natten.

Næste Dag, Skærtorsdag d. 4. April, lod han holde Gudstjeneste for sig, og om Eftermiddagen aftog hans Kræfter stærkt. Lægen følte hans Puls og var

betænkelig, men Kongen svarede: »Lad kun Aaren slaa, som den vil, det vide vi, at Guds Naade og Venskab slaar os aldrig fejl.« Senere forlangte han at komme op, hvad ogsaa skete, og netop som man var ham behjælpelig dermed, drog han sit sidste Suk henved Klokken 5 om Eftermiddagen.

Den følgende Dag blev taget en Gibsmaske af Kongens Ansigtstræk, der tillige aftegnedes af en Maler (Contrafejer), der i den Anledning var hidkaldt til Antvorskov; antagelig den samme Gert Corneliussen fra Harlem, der allerede 1586 eller tidligere var kommet til Danmark. (Se iøvrigt F. R. Friis: »Bidrag t. A.'s Hist.«).

Paaskedag blev Kongens Lig balsameret og lagt i Kiste og derefter foreløbig hensat i Klosterkirkens Kor, som helt var betrukket med sort, engelsk Klæde. Her brændte stedse Døgnet igennem 28 Vokslys og holdtes Vagt, indtil Liget førtes derfra.

Fra Antvorskov udsendtes selve Dødsdagen, den 4. April, Missive fra Niels Kaas og Arrild Hvitfeldt, paa Dronningens Opfordring, til samtlige fraværende Rigsraader om at møde i Slagelse saa hurtigt som muligt, for at der kunde blive raadslaaet om, hvad den nærværende Lejlighed kræver, hvilket ikke alene var af Betydning for Dronningen og Prinsen, men ogsaa for Rigsraaderne og Riget. Som de eneste nærværende af Kongens Mænd ved Dødslejet havde Brevskriverne ikke villet undslaa sig for ved denne Lejlighed at følge Dronningens Opfordring til at budsende Rigsraaderne. I en vedlagt Seddel opfordres Christoffer Valkendorf om at lade lave en Ligkiste af Tin, »saa lang som indlagte Maal udviser, og saa høj og bred som fra Knuden til den nærmeste Ende, og en Kiste af Vognskud, hvori den anden kan sættes, saaledes som han selv ved, at det bør være, og sørge for, at Kisterne bliver lavede saa snart som muligt og sendte hid« —. (Kanc. Brevbgr. 1588).

Ved Rigsraadets paafølgende Sammentræden bestemtes da, at Kongens Lig skulde bisættes i Roskilde Dømkirke i Christian d. Førstes Kapel Onsdagen d. 5. Juni. I den Anledning gik der Bud til en Del Herremænd om at indfinde sig i Slagelse allerede den 21. Maj og ligeledes til nogle Fruer om at møde til samme Tid for at ledsage Dronningen.

Ved Sørgehøjtiden paa Antvorskov Slot den 24. Maj 1588 holdt Magister Albret Hansen i sin Egenskab af Hofpræst »En Trøst Predicken aff Johannes Aabenbaring 14. Kap., som blev predicket paa Antuorskou den 24. Maji, paa huilcken Dag høylofflig K. Frederich den Andens Lijg bleff der fra til Roskilde henført«.

Den paagældende Prædiken blev siden »prentet af Matz Wingaard, Kbhvn., Oc findis til Kiøbs i vor Frue Kircke smmsts«. (Kirkel. Saml. 3. R. 2. Bd.).

Kun til Ringsted naaede Sørgetoget den første Dag; der hensattes Kisten indtil næste Dag i Kirken, hvorefter den førtes til Bispegaarden i Roskilde, hvor den stod indtil Begravelsesdagen.

Ved Bisættelsen var Dronningen og alle hendes Børn til Stede og ligeledes næsten hele den danske Adel og en Mængde fornemme Personer fra Udlandet. Af fyrstelige Personer var her bl. a. Dronningens Fader, Hertug Ulrik af Meklenborg, der allerede d. 30. Maj var ankommet til Roskilde.

Kun 54 Aar gammel blev den jævne, ligefremme Kong Frederik d. Anden. Der findes blandt Kongens Breve mange Vidnesbyrd om hans Skødesynd: de stærke Drikke; og kendte er jo Hofpræsten Anders Sørensen Vedels Ord derom i Ligtalen over ham, »at dersom Hans Naade kunde havt Aarsag for fremmede Fyrsters og udlændiske Legaters og andre sine gode Mænds daglige Omgængelse at holde sig fra den almindelige skadelige Drik, som nu over al Verden iblandt Fyrster og Adel og den menige Mand altfor meget gængs er, da syntes for menneskelige Øjne og Tanker, at H. N. kunde have levet mangan god Dag længere«. — Et prægtigt Gravmæle minder den Dag i Dag i Kristian d. Førstes Kapel i Domkirken i Roskilde om den jævne, folkeyndede Konge, der her paa Egnen gjorde Antvorskov til en Kongeborg og et Kongebo.

Dets Stortid og Glansperiode som saadant var dog ude med Frederik den Andens Død; større og mere anselige Slotte stillede det omdannede Kloster Antvorskov i Skygge. Endnu Christian den Fjerde opholdt sig her af og til mest paa Gennemrejse og ved særlige Lejligheder som nogle Maaneder i Sommeren 1592, da store Dele af Landet og til sidst ogsaa Antvorskov hærgedes af en smitsom, pestlignende Sygdom. Ligeledes i Tiden fra 20. Juli 1595 til 1. Novbr. s. A. holdt Kong Christian Hof paa Antvorskov; men de senere Konger brød sig ikke om Antvorskov.

En ny Lensmand fik Slottet sig allerede Aaret efter Kong Frederiks Død. Den meget unge Konge (eller Regeringsraadet i hans Navn maaske) tilstillede fra Kronborg Peder Reedtz følgende Skrivelse under 4. Juli 1589:

C. 4.

Christian den 4de.

»Wor Gunst tilforn, Wiid at wij naadigst haffue beuilget och forleenet oss Elskelige Christen Friis til Borrebye wor mandt och Thiener uor och Cronens

Slot och Lehn Anduorskouff och Lehn, som thu thill dess haffuer werrit med forlenet. Thi bede wij thig och wille att thu fornævnte Christen Friis offuer-
antuorder fornævnte wort Slott och Lehn, med Inventaris, Jordbøger, Registre,
breffue och ald anden deel, som ther paa Slottet bør Ladis.

Ther med scheer Wor Willje.

Kronborg 4. Juli 1589.

Befalendis thig Gud.«

I 82 Aar fra 1580 til 1662 var Antvorskov et saakaldt kongeligt Fadeburs-
len, der i dette Tidsrum styredes af følgende 6 Lensmænd: Peder Reedtz
1580—89; Christian Friis til Borreby 1589—1596; Ebbe Munch til Fjellebro
1596—1620; Ernst Normand 1620—31; Wentzel Rothkirk 1631—56 og ende-
lig Hugo Lützow 1656—62, hvorefter han fortsatte som Amtmand til sin
Død 1693.

Fra Lens- (og Amtmandstiden) staar nye og hidtil utrykte Kilder til Raa-
dighed m. H. t. Antvorskovs Historie. Der aflagdes nøje og detailleret Regnskab
fra Lensmændenes Side til Kongens Rentemesters Godkendelse angaaende den
aarlige Styrelse af Lenet. Til Punkt og Prikke og sidste Øre maatte Lensmændene
aflægge Regnskab. Paa Rigsarkivet opbevares endnu disse Lensregnskaber, og
megen god Kundskab om Antvorskov i Slotstiden kan udvindes deraf. Den af
Antvorskovs Historie for pietetsfuld Fremdragen og Bevarelse af Antvorskov-
minder højt fortjente Oberstløjtnant Th. Schou (d. 1912) — og siden hans
Sønner — lod i Aarene 1895 og 96 ved cand. theol. Peter Spandet de første
opbevarede 14 Aargange af Lensregnskaberne gennemgaa og exerpere, nemlig
fra 1609—10 til 1622—23. Resten af Arbejdet hvilede derefter nogle Aar; men
efter Oberstløjtnantens Død tog hans Sønner Direktør cand. polyt. H. H. Schou,
Godsejer E. Schou og Teglværksdirektør Vilh. Schou Sagen op paany og for-
maaeede cand. mag. Gunnar Knudsen til at fortsætte og i 1916 afslutte Arbejdet
med en Gennemgang af de ialt foreliggende 52 Aargange af Lensregnskaberne,
der slutter med 1660—61. De saaledes fremkomne Uddrag opbevares nu i
Nationalmuseets Arkiv og er en Hovedkilde til Slottets Historie i det paagæl-
dende Tidsrum og i nogen Maade før og efter. Ogsaa i Tiden fra 1580 til
1609—10 har der været ført Lensregnskaber, men de eksisterer nu ikke mere.

I Redegørelsen for det omtalte Arbejdes Udførelse fremhæves, at Hoved-
vægten har været lagt paa de bygningshistoriske Oplysninger. At opnaa Klarhed
over det nedrevne Klosters og Slots Indretning, komme til Erkendelse og Sted-

fæstelse af de talrige Lokalteter, hvis Navne kendes andet Steds fra, og at blive klar over, hvad de nuværende Ruiner egentlig er, har været et Hovedmotiv ved den foretagne Undersøgelse af Lensregnskaberne. Ad denne Vej i Forbindelse med Oplysninger andet Steds fra er det nu gør ligt paa solidt Grundlag at beskrive Rammerne, inden for hvilke Livet paa Slottet — det vi kun kender lidet til — er levet gennem Tiderne.

En saadan Fremstilling paa Basis af Regnskabsuddragene foreligger i et maskinskrevet Hefte, udarbejdet for en halv Snes Aar siden af H. H. Schou. Det er betitlet »Antvorskovs Bygninger i det 17. Aarhundrede«. Ogsaa dette befinder sig i Nationalmuseets Arkiv, og med indhentet Tilladelse fremsættes her et og andet derfra i en skitseret Fremstilling af det væsentligste af Slottets Anlæg og Lokalteter.

Øverst paa Banken har de egentlige Slotsbygninger haft deres Beliggenhed, medens de til Slottet hørende Stalde, Landbrugsbygninger og den »store Urtehave« har haft deres Plads nedenfor paa det lavere Terrain især mod Syd. Det Areal, som Slottet med Gaarde, Ridebaner og Haver spændte over, var meget betydeligt og kan anslaaes til ca. 23 Tdr. Land.

De egentlige Slotsbygninger — Kirken, Vest-, Nord- og Østfløjen — omgav Borggaarden, og til dem sluttede sig i Nordøst Bryggerset, i Sydvest Dronningefløjen, alt af Grundmur og alt fra Middelalderen (mulig er dog Dronningefløjen nyere?).

»Om den nøjagtigere Bygningstid vides intet udover, at en Indskrift paa Vest- og Nordfløjen angav 1472 som deres Opførelsesaar, men da de to Bygninger, efter hvad der er paavist ved Udgravning, ikke kan være opført samtidig, maa det antages, de er bleven forhøjede med en Etage, og at Indskriften og Aarstallet angaar denne Forhøjelse.«

Den af H. H. Schou her omtalte Inskription omtales ogsaa af Langebek under hans Rejse i Aaret 1746, men iflg. ham havde ogsaa Kirkens Vesttaarn en Del af Teksten, hvis latinske Form er gengivet foran i Afsnittet om Kloster-tiden (efter Daugaard, der har Aarstallet 1462). Den oplyser, at dette Hus var opført 1472 (1462) til Ære for Treenigheden, Jomfru Marie og Johannes Døber ved Prior Jacob Mortensen — ogsaa kaldet Jep Mortensen Jernskæg. *)

*) Mærkeligt nok synes der i Treaaret 1467—70 at have været to Priorer ved Antvorskov med Navnet Jacob Mortensen. Iflg. en opbevaret Gravskrift paa en nu forsvunden Gravsten døde den ene 1470; og Jac. Mortensen Jernskæg, der blev Prior 1467, døde 1491.

Inskriptionen stod i en Linie med Bogstaver fordybede i sortglasserede Mursten, der hver havde et Bogstav og var $7\frac{1}{2}$ Tomme bred; enkelte Brudstykker er endnu bevarede —.

Af de to nævnte Fløje med Inskriptionen anses Vestfløjen for at være den ældste. En Inskription, der fandtes paa Kirkens sydlige 3 Kapeller, angav, at de var byggede 1490. Den eneste endnu eksisterende af Antvorskovs Kirkeklokker (hvorom senere) har ligeledes 1490 som sit Støbkaar; er det mere end en Tilfældighed, at Aarstallet er fælles?

Borggaarden dannede en skæv Firkant; kun det sydvestlige Hjørne var retvinklet. Sidernes Længde var følgende: Kirkesiden mod Syd ca. 112 Alen, Vestsiden ca. 88 Al., Nordfløjen ca. 75 Al. og Østsiden ca. 114 Al. Bygningerne var sammenbyggede i Hjørnerne undtagen i Sydvest, hvor der mellem Kirken og Vestfløjen var en Aabning paa 26 Alen; over denne var dog bygget en lukket Gang, der hvilede paa 4 Hvælvingsbuer med 3 Piller imellem. Gaardspladsen ved Kirken optoges delvis af de 3 nordre Kapeller, der sprang ca. 20 Al. frem for Kirken paa en Længde af ca. 60 Alen, og tillige af Vaabenhuset.

Fra Borggaarden var der Adgang til Vest-, Nord- og Østfløjen gennem grundmurede Trappetaarne, der var yngre end Bygningerne. Taarnene dækkede nemlig nogle Bogstaver af Indskriften fra 1472 paa Vest- og Nordfløjen, og det er sandsynligt, at de var byggede af Frederik den Anden. Taarnene var ottekantede, ca. 9 Alen i Tværmaal over Fladerne; de har vistnok været ens alle 3. Efter Thuras »Vitruvius«, der har en Afbildning af Østfløjen, var Taarnet den Gang (ca. 1750) 17 Al. højt med Pyramidetag; det vides imidlertid, at det nordlige og østlige Taarn 1695—96 blev gjort 10 Al. lavere, og det vestlige Taarn har vist lidt samme Skæbne 20 Aar tidligere. Der omtales nemlig i alle 3 Taarne beboede Kamre, og disse kan kun have ligget i den Del af Taarnene, der var oven for Vindeltrapperne.

Det nordlige Taarn havde en Vægtergang »omkring Spiret«, og det maa anses for givet, hvad ogsaa Resens Billede antyder, at alle 3 høje Taarne har haft pyntelige Renaissancespir (ligesom Dronningefløjen endnu længe efter), der i Forbindelse med det prægtige Kirkespir har givet Slottet et meget tiltalende Udseende.

I Borggaardens nordvestlige Hjørne ved Køkkenet fandtes en dyb Brønd med Hus over; en »Fyrlygte« paa en høj Mast gav Gaarden en vist meget sparsom Belysning.

Det anføres i Regnskabet, at 1671—72 gik Mureren rundt med en Stige

og huggede Kalken ud af den gamle Indskrifts Bogstaver. — Til lidt Orientering kan medtages, at den nuværende Hovedbygning paa Antvorskov har sin Beliggenhed omtrent midt i den daværende Borggaard (en Kende mod Nord dog).

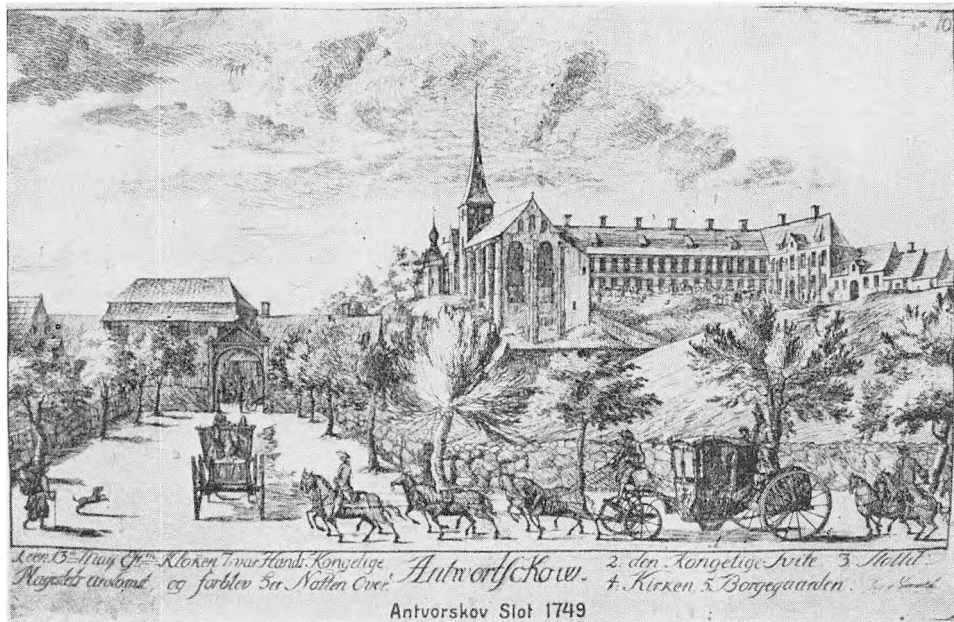
»Kirken var den femte største indenfor det nuværende Danmarks Grænser; større var kun Domkirkerne i Aarhus og Roskilde, Vor Frue Kirke i København og Mariager Klosterkirke.« (Danmarks Kirker, Kbhvn. 1938). Den havde Skib og Kor i ét og, som nævnt, tre Kapeller paa hver af Skibets Længdesider, et Sakristi paa Korets Nordside, og forbundet med Klosteranlæggets Østfløj en Udbygning (»Brevkammeret«) ved Østgavlen af Nordkapellerne, et Taarn i Vest og et Vaabenhus i Hjørnet mellem dette og Nordkapellerne.

En Del af Kirkens Fundamentrester, der nu gemmes under Jordoverfladen, er ved Udgravninger undersøgt først 1891—92, siden 1914—15 og sidst i 1925—26. Kilderne til Kirkens Historie — bygningsmæssig set — er foruden de undersøgte Fundamenter, Thuras Beskrivelse og Opmaaling i hans »Danske Vitruvius«, enkelte Tegninger fra 16—1700'erne og Oplysninger i Lensregnskaberne. (Se iøvrigt »Danmarks Kirker« v. Nationalmuseet, 1938). Et positivt Bevis for, at Klosterkirken fra Valdemarstiden har ligget paa samme Sted som den her omtalte, har hidtil ikke kunnet leveres, kun saa meget er sikkert, at ingen af de under Banken værende Ruiner kan stamme fra en Kirke dér; der er heller aldrig fundet Begravelser andre Steder end oven paa Banken.

Skib og Kor af den forefundne Kirke har udgjort den ældste Del af denne og kan tidligst stamme fra Slutningen af 1200'erne. Skib og Kor har været af samme Bredde, og det sidste har haft en tresidet Afslutning mod Øst i Stedet for lige Gavl. Det antages, at Kirkens oprindelig ringere Længde er øget gennem Tiderne, men desværre har ingen Fundamentrester af Skibet kunnet findes; de vilde utvivlsomt have været oplysende i denne Henseende.

Koret — og antagelig hele Kirken — var af Munkesten. Murede Piller paa dets Hjørner har afgivet Støtte for Hvælvene. Under Korets østlige Del var der et 15 m langt Kælderrum, »Jordkirken«, med en Trappe ned fra Vest; det antages ikke at have været nogen egentlig Krypt, saaledes som Langebek skriver, men maa snarere ses som en naturlig Følge af Terrainets Hældning her; det vides aldrig at have tjent til Gravkælder, men brugtes i 17. Aarh. til Opbevaring af Malt (Lensregnsk. 1629—30).

Alle Tilbygninger ved Kirken er sikkert opførte i Middelalderens sidste Aarhundreder, efter 1350. I den Tid havde Klosteret en økonomisk Blomstrings-tid som Følge af de mange Gaver for Lejersteder. Efter Thura havde Kirken

Antvorskov Slot 1749

en Højde af ca. 14 Al. til Taget mod Gaarden, mod Syd, hvor Terrainet var lavere, 16 Al., under Hvælvingerne antages Højden at have været 16 Al. Der har ogsaa været et Pulpitur, mulig i den vestlige Ende af Taarnet, hvortil der var Adgang fra Kongens Gemakker i Vestfløjen gennem den fornævnte saakaldte »Løngang«. Kirken var tækket med Tegl, maaske delvis med Kobber. Af det svære Taarn saa vel som af Vaabenhuset er fundet Kampestensfundamenter, nu dækkede af Jord. Vaabenhuset brugtes som Materialhus i det 17. Aarh.

Af middelalderlige Altre har Kirken i den katolske Tid haft adskillige; der nævnes saaledes: Vor Frue Alter (1443); Trinitatis Alter, til hvilket Torben Bille (1453) gav to Gaarde, for at der aarlig kunde holdes syv Lys paa det; S. Anne Alter (1454); S. Olai Alter (1460) og S. Nicolai Alter (1554).

Kapellerne krævede megen Vedligeholdelse særlig paa Tagene, hvis Brøstfældighed bevirkede, at ogsaa Hvælvingerne tog Skade og ofte maatte udbedres. Og da der ikke længere var Brug for dem ved Gudstjenesten, bestemte Kongen

i 1634, at de skulde nedtages paa Sydsiden. Arbejdet dermed kan følges ret nøje gennem Lensregnskaberne.

Det ses, at der maa have været et Kridtstensbaand i Murene, som det brugtes i den sene Middelalder. Kristian den Fjerde sendte en Kalkbrænder til Antvorskov for at brænde »den Kaalck, som er huggen ud af Kyrcken sammestedt« (citeret her efter »Danmarks Kirker«). — Skibet fik derefter en ny Sydmur med rundbuede Vinduer og syv Støttepiller. Der anbragtes en ny Dør, hvorover indmuredes en Sten med Kristian den Fjerdes Initialer.

I Aaret 1684 lukkedes Kirken; Sten fra indfaldne Hvælvinger og Vægge blev benyttet til Byggeri andet Steds. Kirken holdtes dog tildels vedlige. Nordkapellernes Tag lagdes om, Gavlene, og vist ogsaa Hvælvene, nedtoges, og et nyt Tag parallelt med Skibets anbragtes. Et kgl. Bud af 2/6 1696 befaler, at Kirkens Kobbertag, ialt 1500 Plader, skal sælges, og Pengene bruges til Istandsættelse af Kirkens Loft og Tag.

Saa stod ellers Kirken tom og ubrugt, indtil Antvorskov Rytterdistrikt oprettedes i 1720. Da aabnedes den igen efter en større Istandsættelse, hvorved den fik et nyt Gibsloft, og Nordkapellerne blev revet ned ved samme Lejlighed. Over Kirkens Hoveddør anbragtes en Inskription til Minde om Istandsættelsen. Hos Thura er den gengivet saaledes (her efter »Danmarks Kirker«):

»Denne Kirke som tillige med Slottet er funderet og grundlagt i Aaret 1220 udi Høylovlig Kong Valdemar den Anden, Seyer kaldet, hans Regierings Tid, har været i Stand til sit hellige og gudelige Brug indtil Aar 1686, da den er bleven øde, og saaledes henstaaen udi 35 Aar, indtil Aar 1720, da det Allernaadigst har behaget Hans Kongelige Majest. vores Allernaadigste Arve-Konge og Herre Kong Friderich den Fierde, Gud til Ære, at lade Kirkens Bygning reparere, den med Altar-Klæder og andre hellige Ornamente forsyne og i Stand sætte, saaledes at Aar 1722 igjen er begyndt Prædiken Guds-Tieneste derudi at forrettes.« (Det sejlagtige Aarstal 1220 bygger paa en forkert Læsning af en Bygningsindskrift).

Spiret blev efter et Lynnedslag 1758 beskadiget og derefter nedtaget. Da Ryttergodset solgtes i 1774, var Kirkens Skæbnetime inde. Men derom mere siden.

Et Fængsel har der været, men dets Beliggenhed vides ikke med Sikkerhed (mulig ved Koret i Østfløjen?). Dets Navn »Prisonen« bliver morsomt nok i Regnskaberne gengivet »Prisovnen« (!); deri fandtes »Stokken«, hvori Forbryderne sattes fast med Hænder og Fødder. Videre sikkert synes dog Fængselet

ikke at have været; der meldes om, at Stokken var itubrudt, og Fangerne undvegne —.

De andre Fløje ved Borggaarden var alle toetages Huse af samme Højde med ca. 12 Al. til Tagene, der var teglhængte. Loftsrummene benyttedes som Kornlofter. Ogsaa andre Lokaler toges i Brug til Korn, naar Behovet krævede det. Kælder var der under alle tre, i Vestfløjen i senere Tid dog kun i Sydenden.

Vestfløjen havde en Længde af ca. 113 Al. paa Vestsiden ud mod Dronningens Have og regnet fra Sydgavl til Nordvesthjørnet, Bredden var 13 Al. Mod Nord var en høj Gavl, der i 1668 blæste ned og ødelagde Taget; den opmuredes igen men var snart atter brøstfældig og fjernedes kort efter 1700 Tallet og erstattedes paa anden Vis og i Flugt med Nordfløjen.

Paa første Sal laa Kongens Værelser og Riddersalen m. m. Ved Sydgavlen var Kongens Sengekammer; herfra udgik den lukkede »Løngang«, der førte over til Kirken. Nord for Sengekammeret var Kongens »Gemak« eller »Sal«. Et mindre Rum, Kongens Læsekammer eller Skrivekammer, har dog mulig været mellem Sengekammer og Gemak. Dette sidste havde Vinduer mod Vest ud mod Dronningens Have og maaske mod Borggaarden; men der nævnes dog »Gangen til Kongens Gemak og Kammer«, saa det er muligt, der ud mod Borggaarden har været en Gang, saa man fra den har kunnet komme til Sengekammeret uden at gaa gennem Gemakket. Disse Rum har hovedsagelig optaget Etagen hen til Trappetaarnet. Nord for laa saa »den lange Sal« eller Riddersalen, hvori der blev opsat en Skranke i Anledning af Herredagen 1619. Nord for Riddersalen fulgte vistnok et Par mindre Kamre, og derefter kom i Nordgavlen en Sal, der 1616—19 indrettedes for »Prindsen«, Kongens ældste Søn Christian. Af Regnskaberne ses, at i Riddersalen har været Flisegulv (»Astrag«) og vel ligesaa i de andre Rum.

I 1618—19 har Kongen med »Fru Kirsten« under et Besøg beboet Østfløjen og siden Vestfløjen. Under Kongens Fraværelse i Tyskland 2 $\frac{9}{5}$ 1625 til Begyndelsen af 1627 var Prinsen tit, men oftest kun enkelte Dage paa Antvorskov, ogsaa Kirsten Munk har vistnok opholdt sig paa Slottet under Kongens Fravær og boede da i Dronningefløjen.

I *Stueetagen* laa nordligt *Førmeriet*, et Navn, der rimeligvis stammede fra Klosterets Tid, det udgjorde nogle Værelser. Længere Syd paa andre Værelser med usikker indbyrdes Belliggenhed; mulig var her »de unge Herrers«, Kongens Sønners, Værelser (senere Oldfruens). Et af Værelserne kaldtes »Hvælvingen«;

heri indrettedes 1618—19 Sølvkammeret, der tidligere var i Østfløjen, og tillige Apoteket. Derefter kom en stor Fadeburstsue, hvori 1664—65 blev lagt Malt, »da Maltloftet faldt ned« (i Nordfløjen).

Længst mod Nord laa Køkkenet, hvorfra en Dør førte mod Borggaarden med let Adgang til Brønden. Køkkenet fik forøvrigt ogsaa Vand fra »Vandhuset« ved Præstehaven gennem Render i Jorden.

Vestfløjen forfaldt stærkt i sidste Halvdel af det 17. og Begyndelsen af det 18. Aarh.

Dronningefløjen. Fra Vestfløjens Sydende udgik imod Vest Dronningefløjen, en toetages Bygning 45½ Al. lang, 12 Al. dyb og ca. 4 Al. lavere til Taget end Vestfløjens Sydende. Jordsmonnet var mod Syd og Vest temmelig stærkt hældende, og Thuras Billede viser, at ved Vestfløjen var Dronningefløjen ca. 12 Al. høj til Taget, ved den anden Ende ca. 15 Al.

Etagerne og Kornloftet har ligget noget lavere end de tilsvarende i Vestfløjen, og der var derfor Trapper op til disse.

Paa Sydsiden stod et ottekantet Trappetaarn af Tværmaal over Fladerne ca. 7 Al., dets Højde til Gesimsen (efter Thura) var ca. 16 Al., og Taarnet med et Spir, hvis Fløjknaps Højde over Jorden maalte ca. 42 Al. I Taarnet var vistnok som i de andre Taarne et Kammer øverst oppe. Ved Østsiden af Taarnet var der en Udbygning ca. 4½ Al. bred. Denne har antagelig indeholdt »Hemmeligheder« (W. C.er) for begge Etager.

Thuras Billede viser længst mod Øst lige ved Vestfløjen en Døraabning, som vist har ført ind til den mørke »Skriverstuegang« og videre til Skriverstuen, som antagelig laa i Dronningefløjens Stueetage — vist næppe i Vestfløjen under Kongens Sengekammer. Gaarden Syd for Dronningefløjen kaldtes »Skriverstuegaarden«.

Dronningens personlige Værelser har ligget paa første Sal, og hendes Personales Værelser vist delvis i Stueetagen; her fandtes ogsaa en Badstue med Ovn, hvorfra der (1636—37) blev brudt en Dør ud til »Kongens Gang« i Urtehaven, da K. Majest. ønskede at kunne hente Vand i Badstuen. Det er usikkert, om der ogsaa paa første Sal har været en Badstue; efter Regnskaberne kunde der være en Mulighed derfor. En indvendig Trappe forbandt de to Etager.

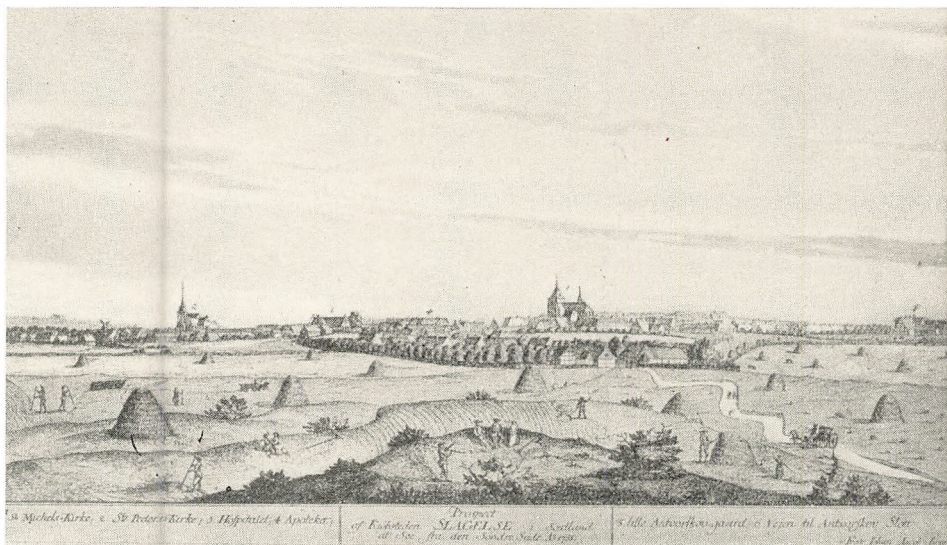
Under Fru Kirstens Ophold blev der fra hendes Gemak ud mod Dronningens Have (mod Nord) brudt Hul i Muren og indrettet en Karnap med Udsigt over Haven; den omtales som »det grønne Kammer ud for Dronningens Sale«. I Værelserne var Flisegulv (Astrag).

Prins Jørgen opholdt sig en Tid paa Slottet i 1665—66 og boede i Dronningefløjen, men holdt Taffel i Kongens Gemak (Sengekammer?). Ellers synes Dronningefløjen kun at være bleven lidt benyttet. Umiddelbart efter Griffenfeldts Fald ankom Enkedronningen uanmeldt $1\frac{3}{5}$ 1676 og »tyede ind i de Værelser, der henstod paa Slottet over Amtskriverstuen«; hun rejste dog straks videre. I 1696—97 lod Amtmand Viereeg indrette Beboelse for sig paa første Sal, men han flyttede faa Aar efter over i Østfløjen, og Værelserne omtales derefter som »Kongens Gemakker ovenpaa i det søndre Hus« eller »Værelserne i den søndre Længde over Forvalterens (d. v. s. Amtforvalterens) Logement«. Ogsaa nævnes »Taarnet ved den søndre Længde, hvor Opgangen er til Herskabernes Værelser«.

Hvor længe Dronningefløjen er bleven bevaret, er der ikke fundet noget om. Paa dens Plads blev senere opført en Bygning, vist af Bindingsværk, hvoraf Rester er fundet ved Udgravning. Den gik ikke helt hen til Vestfløjen, »hvilket har givet Anledning til, at den i Vilh. Lorenzens: »De danske Johannitterklostres Bygningshistorie« S. 17 meddelte Grundplan af Slottet er Dronningefløjen vist som en isoleret Bygning, hvad den ikke var paa den Tid, som Grundplanen svarer til«. (Citeret efter H. H. Schou: »Antvorskov Slots Bygninger i d. 17. Aarh.« i Nationalmuseets Arkiv).

Nordfløjen er den korteste af Fløjene ved Slotsgaarden og slutter sig med begge Ender skraat til Vest- og Østfløjen. Dens Længde var mod Gaarden ca. 75 Al.; paa Nordsiden vilde den, hvis den fremtraadte skarpt adskilt fra Nabofløjen, have været ca. 68 Al. Dens Bredde var 15 Al., maalt paa de udgravede Fundamenter ikke langt fra Kældergulvet. Højden til Gesimsen var ca. 12 Al. Bygningen havde hvælvet Kælder i hele sin Længde, undtagen under Porten, og derover to Stokværk foruden Tagrummet. Begge Stokværk benyttedes under Christian den Fjerdes Ophold paa Slottet, og ligeledes, naar »Prinsen« var der i Kongens Fraværelse, af Kancelliet; tyske Kancelli laa i den østlige Del, danske i den vestlige, og foruden Kontorlokaler var der Værelser for Kansleren og Sekretæren samt — fra Tid til anden — for andre Personer. Nordfløjen kaldtes mod 17. Aarhundredes Slutning »Lisbeths Værelser« (hun var Enke efter Amtforvalter Jens Berndrup, der døde 1684).

Om selve Bygningen kan mærkes, at der foruden det grundmurede Trappe-taarn i Borggaarden har været et lille Trappetaarn af Træ mellem det store Taarn og Porten; det var 6 Al. højt og blev nedtaget 1687—88, da det var raaddent. Naar og af hvilken Grund det var opført, vides ikke. Det samme

Slagelse set fra Antvorskov 1755

gælder et andet Taarn (der dog maaske har ligget ved Østflojen), og om hvilket der noteres 1678—79: »Taarnet næst inden for Porten paa Slottet stod paa Fald og blev nedtaget«. Paa Tagets Nordside var der en Kvist, der 1658—59 fik nyt Sparreværk. Den vises endnu paa Tegningen fra ca. 1690, men findes ikke paa Prospekterne fra ca. 1750.

Over Porten, der vendte mod Slagelse, var indmuret en graa Sten med *Antvorskovs Vartegn*, der stammede fra Klostertiden. Det forestillede en menneskelig Figur, hvis øverste Halvdel skjultes under en mægtig Krone. Det eksisterede endnu i 1756, da Arkivtegner S. Abildgaard tegnede paa Antvorskov, og findes blandt hans Afbildninger derfra — meget à propos ses Gl. Antvorskov Teglværk i den nyeste Tid at have antaget Vartegnet i let ændret Skikkelse som sit Firmamærke.

Fra 1662—63 anvendtes Kancelliet som Maltloft, men i April 1665 faldt Maltloftet »med Malt og alt« ned. Uden for Porten blev der i 1630—31 gjort en ny Trappe op til Kancelliet paa Bygningens Nordside, for at Bønderne, der paa Grund af Pesten ikke maatte komme ind i Slottet, kunde gaa op til Skriverne, der af samme Grund havde sit Værelse der. 1612—13 var nogle svenske Fanger anbragte i det tyske Kancelli.

Som Kancelli har de paagældende Lokaler neppe været brugt efter Christian d. Fjerdes Død.

Ved Nordfløjens Østende var Slottets Hovedport, »den øverste Port«, som foruden den egentlige Port havde en mindre Indgang ved Vestsiden, adskilt ved en Pille fra Hovedporten. Ved denne var et Rum for Portneren og tillige et »Fangetaarn«, »Fangehul« eller »Fængsel«; i hvert Fald i 1695 og Tiden der omkring laa det i Kælderen; heller ikke dette Fængsel har været videre sikkert. Gang paa Gang tales der om Murerarbejde, naar en Fange var brudt ud. Uden for Nordfløjen blev ca. 1634 indrettet en lang Rendebane med Skranker til Brug ved Turneringer.

Østfløjen havde mod Borggaarden en Længde af ca. 128 Al., mod Præstehaven af ca. 131 Al., begge Længder regnet fra Kirken til den nordlige Gavl. Bredden var 13 Al. Højden af første Sal (efter Thura) ca. 6 Al., af Stuen vist lidt mindre.

I Anledning af Kongens og Fru Kirstens førnævnte Besøg i 1618—19 foretoges meget Arbejde. Der blev paa Kongens Befaling bygget en lang, overbygget Trappe ned til Præstehaven fra hans Gemak. Ved Værelserne foretoges adskillige Forandringer, og der blev sat en ny Vindeltrappe op fra det gamle Sølvkammer. (Sølvkammeret var herefter i Vestfløjen). Ogsaa fra »Jacobs Kælder« blev ført en Trappe op til Kongens gamle Drengeskammer, der nu blev Edelknabernes Kammer. Endvidere blev der paa første Sal lavet en Gang — med Lergulv — mellem Kongens Gemak og Kirken, vist langs Væggen mod Borggaarden, ved at der blev opsat et Skillerum af Bindingsværk med Dør til Gangen fra Fru Kirstens Gemak. For Enden af Gangen blev der brudt Hul ind til Kirken, »hvor K. M. staar og hører Prædiken«, ligeledes Fru Kirsten. Dette Hul blev næste Aar lukket.

1687—88 blev ogsaa her et raadent Trappetaarn af Træ nedbrudt; det havde sin Plads mellem det grundmurede Trappetaarn og Porten og var 9 Al. højt. 1693—94 blev en Gavl »over den øverste Port« (maa være Østfløjens Gavl) nedbrækket; den var til Dels faldet ned og havde vist ødelagt Taget, der blev fornyet over otte Fag. Gavlen maa imidlertid være blevet opmuret paany, thi 1706—07 faldt Vestenden af Bryggerset ned og beskadigede Østfløjens Tag, og »den murede Gavl her blev taget ned«.

Hermed synes den sidste Prydelse mod Nord at være faldet, og Slottet har faaet det temmelig tarvelige Udseende mod Nord, som Prospekterne fra ca. 1750 viser. Hvor meget anderledes har det ikke set ud, da det havde sine tre høje

Trappetaarne med Spir i Behold og paa Nordsiden Gavlene paa Vest- og Østfløjen — de synes at have været Trappegavle — foruden den lille Kvist over Kancelliet. Det har været prægtigt.

Øverst har Kornloftet været. Nordligst paa første Sal laa omkring 1610 Skrædderkamrene, baade Kongens og Dronningens. 1615—16 nævnes Jomfru Kirsten Munchs Skrædderkammer ligesom Prinsens. Syd for laa to store Sale, den sorte og den røde Sal, begge »dragne« med Klæde. 1618 blev den sorte Sals sorte Klæde kasseret og givet de smaa Kokkedrenge til Klæder; baade Salen og Sengekamret derved blev derefter »draget« med rødt Klæde, uden at Navnet »den sorte Sal« dog derved helt forsvandt. 1634—35 omtales røde, sorte Sal og de Kamre derhos, hvor det *gule* Klæde blev opsat (smlgn.: »de gule Gemakker« paa Resens Billede). Slotsfogeden synes en Overgang omkring 1670 at have haft Bolig i Østfløjen, og senere har der en Tid været Amtmandsbolig.

I Østfløjens Stueetage har vistnok mod Nord været »Slotens Bageri«; derefter var en Port, der forbandt Borggaarden med Bryggersgaarden. Herfra strakte Fadebursstuen sig mod Syd mulig helt til Trappetaarnet; her fandtes ogsaa Apoteket, Sølvkammeret og Skjenkens Kammer og videre mod Syd Kongens store Stegers. Gennem Render fra Vandhuset, vist gennem Bryggerporten, og langs med Østfløjen i Borggaarden forsynedes Køkkenet med Vand. Afløb havde det til Præstehaven mod Øst. Syd for Køkkenet laa Kongens Bageri og Borgestuen helt ned mod Kirken med Vinduer ud til »Krogen« mellem Østfløjen og Kapellerne.

Mod Syd laa »Kongens Have«. Her havde Frederik den Anden som ved Frederiksborg og ved Haderslev Slot i Tidens Smag ladet opføre et grundmuret teglhængt lille Lystslot eller større Lysthus, »Sparepenge« kaldet, »den vidunderligste Blanding af alt muligt: Borg, Bolig, Stue, Festplads — i Ordets egentligste Forstand et Digt i Sten«. (Troels Lund om den Art Bygninger). En overdækket Gang førte fra Kirkefløjen der ned, saa Hans Majestæt kunde benytte den i alskens Vejr. Sparepenge synes i 1609 at have været brugt som »Vognskjul«; det hedder: Jens Mogensen lagde Bro i Vognskjulet under Sparepenge.

Kongens Kammer her i Sparepenge nævnes betrukket med grønt »Engelsk« (Klæde) og indeholdende foruden adskillige Møbler »en grøn Engelsk Himmel med Fryndser og Rygstykke« samt en Del af Inventar og Service. — 1618 blev det grønne Klæde og Himmelen fjernet fra Kongens Værelse eller »Salen« (og givet til Klæder til de smaa Kokkedrenge). — Rester af Sparepenge er fremdragne ved Dr. Nørlunds senere Udgravninger paa Antvorskov.

Foruden de her nævnte Bygninger fandtes i Slottets umiddelbare Nærhed et Utal af Udbygninger: Stalde, Ladebygninger, Beboelseshuse for Funktionærer og Tjenestemænd, Ridehuse og Ridebaner m. m. Det er særlig i Frederik den Andens og Christian den Fjerdes Tid, der paa Antvorskov dreves et Stutteri og en omfattende Hesteavl med de i sin Tid berømte Mohrenkoppere, Blaaskimler; de ses et Aar at have ædt 805 Tdr. Havre. Hele Beriderskolen og Stutteriet har et Aar en Udgiftspost paa 1131 Rdlr. og 1145 Tdr. Havre, saa det langtfra har været nogen billig Historie for Kongen.

Slottet havde 53 faste Folk; til dem bryggedes aarligt Øl af 465 Tdr. Malt, og saa var dette vel ikke mere end Halvdelen af Produktionen, mener Gunnar Knudsen.

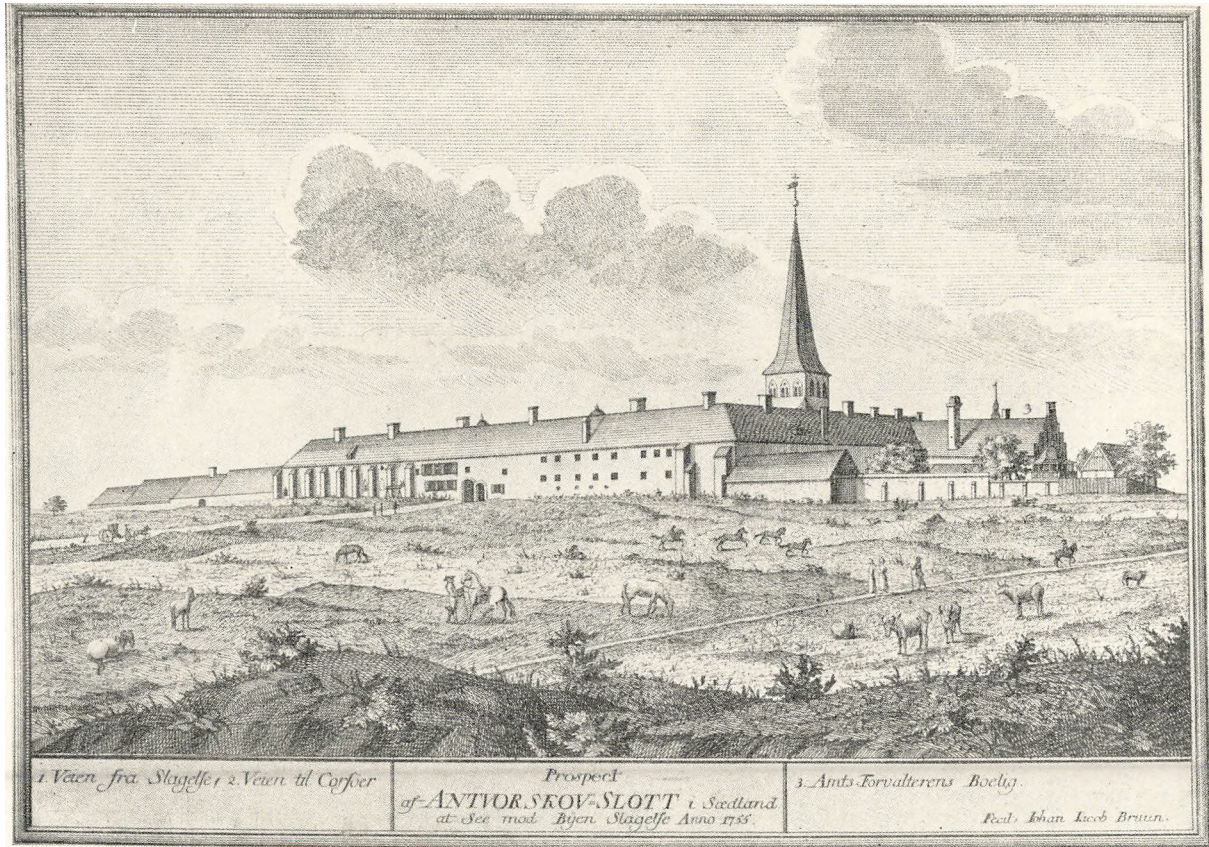
Ogsaa Folkene i Køkken og Fadebur, 2 Kokke og 1 Kokkedreng, 1 Fadeburskvinde og 2 Fadeburspiger, havde travlt. Der skulde skaffes Mad til de 53 faste, ca. 25 tilfældige, Haandværkere og Gæster, og til Tider 40 Hovbønder, daglig. Hr. Knudsen har moret sig med at regne ud iflg. Regnskaberne, hvor meget der gik med til et Aars Ernæring for hver af de 53 faste Mænd paa Slottet; han kommer da til følgende fantastiske Recept: 6 Tdr. Rug, 8 Tdr. Malt, 8 Skpr. Humle, $\frac{1}{4}$ Td. Smør, 2 Tdr. Sild, 50 Pd. Bergfisk, 6 Sider Flæsk, 2 Svinehoveder, 2 Svinerygge, 1 Okse, $\frac{1}{4}$ Td. Ærter, 2 Faar, 4 Lam, 6 Gæs, 6 Høns, 1 Snes Æg, 1 Skp. Laks og Aal, 40 Hvilling, 60 Flynder, $\frac{1}{3}$ Td. Salt, $\frac{1}{3}$ Td. Byggryn og 1 Skp. Havregryn.

Antvorskov synes da i hine Dage ikke at have været noget Sultested!

Historikeren Jacob Langebek, der i 1746 rejste i Sjælland og Fyn, fortæller bl. a. fra Antvorskov: »Paa et lidet Taarn ved Amtsforvalterens Dør sidder i Muren et gammelt Steen-Monument, hvorpaa Skriften ikke i en Hast var let at læse. Men de tvende Positurer, som sidder derpaa, skal efter Beretning betyde en Munk og en Nonne, som for Løstgigheds Skyld skal i gamle Dage der være indemurede; det er ellers mærkeligt, at den, som skal være Munken, haver lange Katte- eller Æsels Øren.«

Ved et senere Besøg paa Slottet, Lørdag d. 20. Aug. s. A., hedder det hos Langebek: »Samme Tid forærede Etatsraaden (Amtmand Berregaard) mig den Sten med den Munk og Nonne samt Munke-Insriptionen paa *), som foran er meldet om, som havde siddet over Amtsforvalterens Dør der paa Antvorskov.« (Kirkeh. Saml., 4. R., 3—4 B.).

*) Notitsen om denne Gave er siden udslettet af Langebek selv.

1. Veien fra Slagelse 2. Veien til Copfær

Prospect
of ANTVORSKOV-SLOTT i Seeland
at See mod Byen Slagelse Anno 1755.

3. Amts Forvalterens Boelig.

Redt. Johan Jacob Bruun.

Antvorskov Slot 1755

Langebek fortæller tillige: »Over Slotsporten udenpaa sees et Dødningehoved med gammel Skrift under, som jeg ikke fik Tid at ransage.«

Gaarden »Lille Antvorskov«, hvor der nu er Amtstue, har fra gammel Tid tilhørt Antvorskov Kloster, liggende i dets »ny Abildgaard«. I Æ. A. findes følgende som det første derom: »1459 Bytinget melthe Hanns Hermanszenns breff ved Magt at bliffue ahnlangendis enn Jord ligendisz yderst paa Schouffze-(gade) wester och nordøst i thend ny Abildgaard, som ligger nest thegelgaarden.« Om »Lille Antvorskov«s senere Skæbne se: P. Arnskov i Sorø Amtst. Febr. 1926.

Som en Prøve paa Lensregnskaberne Oplysninger og Form hidsættes her følgende fra Regnskaberne 1634—35 under »Murere«:

»Opmurit wdj taull en liden werrelse ved Kirchen till Kieldersuennen effter den forige werrelse hand der haffde bleff nedbrut med de 3 Cappeller.

Ophengt steen Offuer de nøre Capeller wed Kirchen. Endnu hannom betalt for hand haffuer nedbrudt de 3 store Cappeller wedt Kirchen, renoverit de gamle steen som igien schulle brugis, Optagit de dødis Been och Kister som i samme Cappeller war begraffuit, Och dem Indflytt wdj ny graffuer wdj Kirchen, forflytt Ligsteenen offuer en huers graff och Lagt gulff offuer Alt i Kirchen, Opmurit aff grund den gandsche Søndre Side paa Kirchen igien aff ny sampt 7 store piller derhoes at Muren kunde were disz Stadigere, huilche Saaledis efter K. M. egen Naadigste befaling er bleffuen forferdiget, och Med Murmesteren fortinget paa hans egen Kost, for (400 Dr.).«

Under samme Regnskab findes:

»Jens Blytækker): Tillschorrit aff det gammell Kobber som bleff nedtagit aff en de Cappeller der bleff nedbrudt och betagt 4 aff de ny piller wed Kirchen dermed.

till Slagit Kobberit offuer diellerne som Kirchen bleff betagt effter de 3 Cappeller wor Nedbrut, och kled Kobber Langs nedt som diellerne Samlis.«

Under »Forskellige Udgifter« i samme Regnskab:

»Giffuet Berrent Bartscher wdj Slagelse for effterschreffne personer at Lege søm haffuer faaet schade paa K. M. Arbeide da de 3 Cappeller ved Kirchen bleff nedbrut, efftersom de icke haffuer haft Midell och formuffue self Bardtscheløn at betale och de saa megit Ilde och ynchelig Slagen och Quest.

Først en Murmestersuen falt ned aff en høy Stie som gick Sønder med honnom; scheffret sit hoffte been och forstragte Sennerne wdj Laar og Been, støet et hull i Armen och en i Haanden for hannom at lege (7 Daler).

En Bondedrengh som tilbar Murmesteren steen och kalch nedfalt aff en

høy stilling ved Kirchen och fisch 2 dybe schrammer i hoffueden indthill den bare been saa och støet baade hud och Kiød aff begge schinbeene Och ellers offuer Ald hans Krop blaaslagen saa hand Spyttede blod, for hannom at lege.

(6 Daler).«

Derefter meldes om et meget alvorligt Ulykkestilfælde, hvorved en Murer styrtede ned med Hvælvingen ved Kirken og kom meget slemt til Skade. (30 Daler).

Mod Forfald og Undergang.

Under den sidste Lensmand Hugo Lützovs Ophold paa Antvorskov Slot indtraf Svenskekrigen 1657—60. Og hverken Byen Slagelse eller Antvorskov Slot undgik Krigens Trængsler og Ulykke. Kirkebøger og Dokumenter fra disse Aar ved at melde om, at Antallet af uægte Fødsler i St. Peders Sogn udgjorde i Aaret 1659 ikke mindre end 44 % af samtlige fødte Børn i Sognet, og i over Halvdelen af disse Tilfælde var svenske Menige, Kornetter, Kaptajner og Ritmestre udlagte som Barnefædre. Had og Forbitrelse mod disse Svenskere affødtes i den danske Befolkning, og Drab og Mord var ikke sjældne. (J. Heilmann).

Om Slottet hedder det i en Synsforretning af Axel Juel til Villestrup, optaget efter Krigen 1660: »Slottets Bygning anlangende, da befandtes Husene paa Borggaarden flux brøstfældige paa Vinduer og Tagene, saavel som Kirken ogsaa paa Vinduer og Tage, saavidt som ikke med Kobber er tækket. Saa er og Blyet og nogle Steder paa Trappetaarnenes Spire i forgangne Fjendetid, og som Steds Blyrenderne slet borttagne, somme Steds en Del deraf borttaget. Det vestre store Hus, grundmuret, hvor de kgl. egne Gemakker pleje at være, har udi Midten, paa den østre Side, givet sig noget ud, hvilket vel vil hjælpes udi Tide med stærke Murankere, at det ikke mere skal komme til at buge og sig udgive.«

Ogsaa Stald og Lade havde lidt Skade. Skovene var især medtagne i Nærheden af Slottet. En Del unge Ege- og Bogetræer var borthugne til Palisader, som under Krigen var komne til Korsør.

Fra den svenske Kommandant i Korsør er opbevaret en Plakat, der forbyder al Hugst i Slagelse-Skovene, hvor Bagere og Bryggere og andre en Tid havde haft Tilladelse til at skove til deres Forbrug. Der gaar et Sagn om, at naar denne fremmede Kriger tog sig saa omsorgsfuldt af Skoven her, skulde det skyldes, at den svenske Konge havde lovet ham Antvorskov med al Herlighed,

naar Krigen var til Ende og Danmark erobret. Plakaten, nu paa det kgl. Bibliotek, lød saadan:

»Paa Kongl. May.tz aff Suerig min allernaadigste Herris Vegne, giffues alle och en huer i Særdelighed oc fornemmelig Slaugelse Borgere oc Indvoner till Kiende, efftersom de for nogen Tid, ved deris idelig ansøgning formedelst dennem er paalagt at brøgge och bage til Militien oc Kronens thieniste haffuer først bekommen mit forloff, paa nødtørfstig Ildebrand, som der till kunde behøffuis paa en 500 Læs; saa erfarer jeg nu med største Fortræd, at saadan velmente Hielp offuer alle maade misbrugis idet at enhuer lader hugge oc hjemskouffue for foede, ligesom de ere stercke till (oc en deel som minst Tyngre holder): udi Antworschouff Slotz Vildbane och nest liggende Enemercher, Kongl. Mts. appertinentz oc Herlighed, til største min oc ødelæggelse, huilchet er skeedt ved min ubekienhed, og steddens Herlighed fortryder mig at jeg derudi haffuer saa vit consenterit, oc derfor højligen angiffuen hos hans Kongl. Majt. Huor for jeg hermed paa højest bemelte min naadigste Kongis Vegne forbiuder alle och enhuer, særdelis effter denne Dag, skall lade sig finde udi Antwoschouffs Slotz Viltbane, Enemercke, med Heste oc Vogne, meget mindre hugge eller hugge lade noget Træ, lidet eller stort under 100 R.d.r Straff oc brøde. Derforuden vill ieg ochsaa haffue revicerit oc igien kaldet alle den assignation och samtøche, nogen aff mig paa saadan Schouffe udvisning bekommit haffuer, saa de hermed skall være døed oc magtes løs huor oc naar de findis huor efter alle och enhuer haffuer sig at rette oc for skade at tage vare.

Actum Corsør d. 12. Februarij Ao. 1659.

I. B. Schönleben.

Der konningl. M.tz zu Schweden bestalter
Obrister zu Rosz und
General Stubs Adjutant.«

Oberst Schönleben, oprindelig Tysker, var gaaet i svensk Krigstjeneste og havde udmærket sig i Trediveaarskrigen og under Carl Gustav, hvem han fulgte til Danmark; senere træffes han som svensk Landshøvding og tilsidst Friherre; han døde 1706, 94 Aar gl.

Fra 1662 var Antvorskov Bolig for en lang Række Amtmænd over Antvorskov Amt. Den 13. Marts 1676 kom, som førnævnt, Enkedronning Sofie Amalie uventet paa Besøg paa Slottet. Efter dramatiske Begivenheder paa Slottet i København havde hun forladt Hoffet. Griffenfeldt var den 11. Marts bleven fængslet, og Enkedronningen tog sig hans Fald meget nær. »Han var

dog et Menneske«, udtalte hun sig paa Antvorskov under sit kortvarige Besøg her.

I Tiden derefter gik det mere og mere tilbage for Antvorskov, og Forfaldet, der allerede var begyndt under Christian den Fjerde med Nedrivningen af de søndre Kapeller, tog øget Fart. En kort Periode syntes det, som om Antvorskov skulde gaa en ny Tid i Møde, og fra at have været et kongeligt skulde gaa over til at blive et greveligt Slot. Kong Frederik den Fjerde ophøjede i 1703 Antvorskov til et Grevskab for sin Elskerinde Elisabeth Helena von Vieregg, Datter af den prøjsiske Gesandt i København. Kongens Forhold til hende udgør et Blad af de moralske Forvildelsers Historie, og Samtiden følte det godt. 1703 giftede han sig med hende og udnævnte hende til Grevinde af Antvorskov. Det var Bigami, for hvilke Loven ellers fastsatte Dødsstraf. Kongen var allerede fra 1695 gift med Prinsesse Louise af Meklenborg-Güstrow, men var inderlig ked af sin Dronning, derfor giftede han sig med en til; der var i det hele giftig Luft ved Hoffet den Gang. Misbilligelse kom dog hist og her til Orde. Biskop Bircherod i Aalborg skrev i sin Dagbog, da han havde hørt det af en tilrejsende Præst fra Sjælland: »De choses (Ting), som han vidste at fortælle om Københavns itzige Hofvæsen, maatte man snart cum horrore (med Forfærdelse) høre« —. Konfessionarius Peder Jespersen skal ogsaa frimodig have sagt Kongen selv sin Mening.

Den 26. Jan. 1704 udgik Kongens Befaling til de Deputerede for Finanserne om, efter den medfølgende Jordebog at udfærdige Ejendomsskøde for Fru Elisabeth Helena Vieregg, Grevinde af Antvorskov, og hendes Livsarvinger og ægte Descendenter, paa samme Grevskab, med Slottet, den nu saakaldte grevelige Residents og Ladegaarden, Haverne, Ladegaardens Inventarium, Fiskeri i alle Søerne, Jagten i Vildbanen, jus patronatus og Birkeret, Kirketiende osv. Grevskabet skulde være forskaaet for de 490 Tdr. Byg og 500 Læs Ved, som hidtil var leverede fra Slottet til Slagelse Hospital, hvorimod Amtstuen skulde overtage Deputatet. — Lensbrevet, som herefter blev udfærdiget, er dateret 16. Febr. 1704. Men kun liden Glæde fik Grevinden og hendes Livsarvinger af Grevskabet. 1704, 18. Juni, blev Grevinden forløst med en Søn i København; den følgende Dag blev han døbt af kongelig Konfessionarius Peder Jespersen og kaldet Frederik, og 9 Dage derefter, den 27. Juni, døde Moderen »med den inderligste Sjæleangst og en dyb Anger«; og kun 8 Maaneder derefter fulgte hendes lille Søn, Greven af Antvorskov, hende i Graven.

Under Orgelet i en muret Begravelse i Vor Frelsers Kirke paa Kristians-

havn staar nu de tarvelige Kister, der gemmer Støvet af Grevinden og Greven af Antvorskov.

Ikke længe efter blev Antvorskov indrettet som et af de saakaldte Ryttergodser. Det var i Aarene 1717—18, at Kong Frederik den Fjerde for at faa et Grundlag for en fast Hær lod gennemføre en Ordning paa de kongelige Godser Landet over, hvorved der ialt dannedes 12 Rytterdistrikter med omtrent lige store Mængder af Bøndergods grupperende sig om visse Centrere, hvorefter vedkommende Gods fik Navn. Paa Sjælland indrettedes saaledes følgende 6 Ryttergodser: København, Frederiksborg, Kronborg, Tryggevælde, Vordingborg og Antvorskov. Over disse Distrikter udarbejdedes udførlige og omhyggelige Jordebøger. Og efter Jordebogen udgjorde i 1719 Antvorskov Regiments Rytterdistrikt 6055 Tdr. 2 Skp. 3 Fjdk. Hartkorn og 105 Tdr. 1 Fjdk. 1 Alb. Skovskyld. Saalænge her var Rytterdistrikt, var — foruden Antvorskov — Hovedgaardene Pebringe, Landbytorp og Lystager lagt hertil foruden noget Bøndergods, hvis Fæstere ikke var hoveripligtige.

Forud for denne Ordning paa Antvorskov udsendte Kongen Befaling til Birkefoged Peter Kane om, at han »med trende forstandige Mænd og Bønder« samt Birkeskriveren skal drage fra Hus efter Hus, Gaard efter Gaard, By efter By, Sogn efter Sogn, saaledes at de under Eds Tilbud kan erklære sig om hver Bondes og Beboers Tilstand og udtale sig om, hvor der for en Rytter kan skaffes en Lejlighed med Kaalhave. Det skal oplyses, hvor megen Græsning og hvormange Læs Hø à 30 Lpd. hver Bonde kan høste, og om der ved Byen findes Tørvejord, saa Rytteren aarlig kan faa 12 Læs Ildebrand. (Se iøvrigt Fritz Jacobsen: »Tidsbillede fra Antvorskov Gods« i Historisk Samfunds Aarb. f. Sorø Amt 1938, hvor en interessant Redegørelse om disse Forhold findes).

Ordningen med Rytterdistrikterne fik ingen særlig lang Levetid; kun i 46 Aar var den ved Magt. Ved kgl. Resolution af 15. Aug. 1763 bestemtes det, at alle Ryttergodserne med Undtagelse af det i Nordsjælland beliggende skulde sælges.

Men før Antvorskov blev bortsolgt og fra at være Statsejendom gik over i Privateje, fandt i Slotskirken en mærkelig Begivenhed Sted, idet et Kæmpebryllup med ikke mindre end 25 Brudepar i Aaret 1769 foregik der. De nærmere Omstændigheder derved var følgende:

Den 8. November 1766 fejredes Dronning Caroline Mathildes Bryllup med Danmarks Konge Christian den Syvende; og til Minde om denne Dag beslut-

tede hun sig til i Aaret 1769 at uddele en Brudegave til unge Piger i Vest-sjælland. Der skulde uddeles 30 Rdlr. til hver af 25 Piger, der vilde holde Bryllup den 8. November det nævnte Aar.

Fra Egnen mellem Kalundborg og Skelskør mødtes da de 25 Brudepar, der snart havde meldt sig, i Antvorskov Slotskirke, hvor Vielserne under megen Højtidelighed foretoges af Slotspræst Rasmus Brun, hvorefter Amtmanden gik hen til hvert enkelt Brudepar og med Hilsen og Lykønskning fra Dronningen overrakte hver enkelt Brud de 30 Rdlr.

Senere i Slotssalen serveredes Vin og Kager og holdtes Taler for Brudeparrene og for Dronningen.

Men endnu før Aaret var omme, taltes der ud over Landet om de ulykkelige Forhold ved Hoffet; og det er forstaaeligt, at Dronningen nu ikke mere ønskede at mindes sin Bryllupsdag, saa der blev ikke mere holdt Bunkbryllup paa Antvorskov. Men Aaret i Forvejen skal i Sorø Kirke være holdt et noget lignende Bryllup ogsaa med 25 Par (Se N. P. Larsen i Historisk Samfds. Aarb. f. Sorø A. 1916).

Ved Bortsalget af Antvorskov Ryttergods Aar 1774 deltes dette i 9 Dele, der solgtes ved offentlig Auktion den 27. Marts. Hovedparcellen Antvorskov Slot og Hovedgaarden Pebringe og noget Bøndergods, ialt 1700 Tdr. Hartkorn, solgtes for 175.523 Rdlr. D. C. til tidligere Tallotteridirektør, Finansraad Koes. Da denne Mand i 20 Aar kom til at sidde inde med Antvorskov Slot og Tilliggende og her har afsat mærkbare, desværre ikke lige tiltalende Spor, følger her nogle Oplysninger om hans mærkelige Løbebane.

Georg Ditlev Frederik Koes fødtes i Slesvig den 12. Marts 1731, som Søn af Oldermænd for Byens Glarmesterlav Frederik Vilhelm K. I 4 paaviselige Slægtled havde Glarmesterhaandværket været Familiens Erhverv, og efter endt Skolegang stod ogsaa denne Søn 4 Aar i Lære hos Faderen og blev Svend i Aaret 1751. Den opvakte og dygtige unge Mand, hvis Evner pegede i anden Retning, forlod dog snart Faderens Erhverv og søgte sig en anden Gerning. I en Mindeartikel om ham af Ernst Petersen ved hans 200 aarige Fødselsdag fortælles i »Schleswiger Nachrichten« (1/3 1931), at han fik Ansættelse som Skriver hos en Advokat i Flensborg og siden drog til København til en Stilling inden for den københavnske Øvrighed. Iøvrigt er det kun mangelfuldt Kendskab, man har, om hans Forhold i disse Aar; men 37 Aar gammel dukker han op som »Kongelig preussisk Bankdirektør«, der i 1768 har undfanget Ideen om et dansk Tallotteri i Lighed med et berlinsk ditto, der, hvad Koes

havde bemærket sig, havde overmaade mange danske Kunder. Det fra 1703 eksisterende danske Klasselotteri havde i Begyndelsen kun hele Sedler, der var for dyre til, at ogsaa Smaafolk kunde deltage i Lykkespillet; disse søgte da til det tyske Lotteri, der havde mindre Sedler. Koes indsaa, at her var en Forretning, og han tilbød den danske Regering en aarlig Sum af 19.000 Rdlr. for Koncession paa et Lotteri svarende til det berlinske Tallotteri. Det var nok saa som saa med hans Bankdirektør-Titel. Det menes, at han i Virkeligheden kun var Agent for et Hamborger Bankfirma, der handlede med Lotterisedler. Forhandlingerne med den danske Regering trak ud. Geheimekonseillet, der havde Afgørelsen, mente, et saadant Lotteri burde drives for kongelig Regning. Men da Struense kom til Magten, og Koes stadig trængte paa, gik Sagen i Orden, og der udstedtes:

»Octroy
für den
Königl. Preuszischen ersten Banco-Director,
Georg Detleff Friderich Koes,
und seine Mitbeschriebene,
in den Kongl. Staaten
anzuligende
Zahlen-Lotterie.
sub dato
Christiansburg, den 12ten Januar, 1771.«

Mod en aarlig Afgift af 25.000 Rdlr., at betale i to halvaarlige Terminer til den kgl. Partikulairkasse, og 1500 Rdlr. til Generalpostamtet og desuden mod passende Lønning til en saakaldt »Justitsdirektion«, der blev udnævnt, meddeltes der Koes Bevilling til i 6 Aar at drive et Tallotteri som Aktieselskab, uagtet han ansaas for at være »uformuende og af equivoque Reputation«.

I en Pakke Dokumenter paa Rigsarkivet gives Indblik i de langvarige Forhandlinger og forskellige Vanskeligheder angaaende Starten og Driften af dette Tallotteri, der skulde trækkes de tre Steder: København, Altona og Oldenburg. Koes var henrykt og havde ogsaa Grund dertil. I Løbet af godt et Aars Tid tjente han sig paa Grund af den overhaandtagende Spillelidenskab hos Publikum en Formue. Staten ønskede imidlertid at afkøbe ham Eneretten inden Udlobet af de seks Aar for selv at drage Fordelen af Folks Spillelyst.

Ved Resolution af 13. April 1773 skete Overtagelsen. Staten udbetalte Koes 160.000 Rdlr. i 5 % Statsobligationer og udnævnte ham samme Aar til Finans-

raad. Lotteriet gav i Resten af den 6 aarige Periode Staten et Overskud paa 2 Millioner Rdlr., og trods dets Skadelighed for Landet i Almindelighed vedblev det at bestaa helt til Udgangen af 1851. Det var da en velhavende og paa visse Omraader dygtig og duelig Mand, der i 1774 købte og overtog Antvorskov Slot. Men i Følge Opdragelse, Anlæg og hans hele praktiske Indstilling var han ganske blottet for historisk Sans og Ærbødighed for Stedets rige Fortidsminder. Heller ikke Tiden, han tilhørte, havde Blik for sligt. Saadan forklares det, der for Nutiden synes en utrolig Vandalisme og ellers er ganske uforstaaeligt: Noget af det første, han foretog sig paa Antvorskov, var at rive den gamle, middelalderlige Klosterkirke ned til Grunden for at bruge Stenene til Opførelsen af en ny Hovedbygning paa Pebringe, som han derefter kaldte Falkenstein. Kirken stod jo lukket, og Koes har ment, Stenene kunde finde bedre Anvendelse!

Her har paa Egnen været megen Tale om Falkejagter o. l. som Aarsag til Falkenstein-Navnet. Det har en langt mere prosaisk, ganske uromantisk Oprindelse. Koes giftede sig Aaret efter Købet af Antvorskov med Anna Mathea Falck, f. 1756, og det er hendes Navn, der har inspireret Koes til at give Gaarden det Navn, den bærer endnu. Fra Koes' Tid sidder den Dag i Dag paa den saakaldte »gamle Lade« med Jernbogstaver »1775. G. D. F. K.«. Altsaa Finansraadens Navnebogstaver og Gaardens Aarstal.

Kronprins Frederik, der 1790 indgik Ægteskab med Prinsesse Marie Sophie Frederikke af Hessen-Cassel, ses i det samme Aar med sin Gemalinde at have besøgt Ægteparret Koes paa deres Slot Antvorskov. Og da kort efter Fru Koes nedkom med Tvillingdøtre, døbttes disse i Erindring om det fornemme Besøg for nylig med Navnene Frederikke og Marie; de blev til sin Tid gifte med henholdsvis P. O. Brøndsted og Godsejer H. H. Aagaard. Aaret efter fyldte Finansraad Koes den 12. Marts 60 Aar. Et tiltalende Træk hos ham er det, at han midt i al Rigdom og Højhed ikke glemte sin ringe Stand fra Ungdommens Dage og sin Fædredestad Slesvig. Man ser det deraf, at han paa sin 60 Aarsdag ved Borgmester Petersen i Slesvig lod overrække det forsamlede Glarmesterlav en pragtfuld Sølvpokal, indvendig forgyldt og af en Vægt paa 3 Pund 28 Lod, en saakaldt »Velkomst«. Den var lavet i Altona af Guldsmed Jochim-Lorenz Evers (1758—1807). Koes haabede, man i Slesvig Glarmesterlav bestandig vilde mindes ham som tidligere Medlem; og at dette Ønske var velment, erfarede man en Del Aar senere ved Finansraadens Død. Ved Aabningen af hans Testamente fandtes en Bestemmelse om, at 500 Rdlr. skulde skænkes Lavet,

og Renterne deraf aarlig bruges til at fejre hans Minde ved en Festlighed paa hans Fødselsdag. Vidunderligt nok fejres den hver 12. Marts den Dag i Dag. Lavets nuværende Oldemand Johannes Truelsen i Slesvig fortæller i et Brev, at Pokalen nu til daglig har Plads i Haddeby Museum; men udlaanes Lavet til Festen hver 12. Marts. Kun har de nuværende Pengeforhold bragt Rentebeløbet saa langt ned, at der maa et »Sammenskud« til fra Medlemmernes Side. De forskellige Mestres »Sølvskjolge«, hvorom den ene af de to Afbildninger her giver en Forestilling, er i Tidernes Løb naaet op til et Antal af ikke mindre end 84!

Koes fik meget ud af sine Ejendomme Antvorskov og Falkensten; men efter hans Hustrus Død allerede 12. Juni 1792 synes han at have tabt Lysten til yderligere Drift af Gaardene; og med en Fortjeneste paa 135,238 Rdlr. solgte han dem Aar 1794 til Kammerherre, Grev M. von Dernath for 310,761 Rdlr. Han lejede derefter den store, smukke lige istandsatte Hovedbygning paa Gunderslevholm og flyttede dertil med sin Familie. Her døde Koes i Aaret 1804. — I P. Arnskovs Samlinger (Slagelse Bibliotek) findes en Afskrift, der angives at stamme fra Rigsarkivet. Den indeholder en Fortegnelse over »Antvorskov Slotskirkes Inventar 10. Juli 1774«, altsaa fra Koes' Tid: »1 sølvforgylt Kalk og Disk, 1 do. Oblatæske, 1 Klosterlærreds Alterdug, 1 do. Messeskjorte, 2 Malm-Lycestager, 1 Tin Kande, 1 Messing Døbefad, 2 gl. Lygter, 1 liden Skammel, 1 rød Fløjls Messehagel med Guldgalon.«

Kun i 5 Aar sad Grev Dernath inde med Antvorskov (og Falkensten); hans økonomiske Situation synes ikke at have været den bedste. I Antvorskov Birks Protokoller forekommer en Del Domme, hvori Greven forpligtes til at betale Veksler til Jøder i Hamborg. Han var gift med en Datter af Statsminister A. P. Bernstorff. Hende faar man et Glimt at se af i Alex. Thorsøes Bog, Kbhvn. 1902: »Af Familien Ankers Album«. Scenen er Havestuen paa Antvorskov 1806 i den følgende Ejer, Etatsraad Bruns Tid: »Grevinde Dernath var en velvoksen, fyldig og lys Dame over Midten af Trediverne. Hun var gift med Grev Dernath, Deputeret i Økonomi og Kommercekollegiet, og havde en syttenaarig Datter, Elise, der i den allernærmeste Fremtid skulde have Bryllup med sin Onkel, Grev Kristian Bernstorff. Grevinde Dernath gjorde i Etatsraadinde Bruns Fraværelse Honnør som Værtinde paa Antvorskov. Hertil var hun ypperlig skikket, thi hendes Gemal havde været Godsets Ejer, før det kom i Bruns Besiddelse, og her havde hun henlevet fem lykkelige Aar. Hun kendte Antvorskov ud og ind. Spøgende præsenterede Brun Fru Dernath for Gæ-

Sølvpokal fra 1791. Gave fra Antvorskovs Ejer, G. D. F. Koes, til Slesvigs Garmesterlaug. (Nu Haddeby Mus.)

sterne som »Antvorskovs dame du palais«. — I Følge samme Kilde fandt »Festen paa Antvorskov« i C. N. Rosenkildes bekendte Skildring *Sted i August Maaned 1796*. I det følgende omtales her forkortet denne saare malende og livfulde Beskrivelse — delvis med R.'s egne Ord — af den enestaaende smukke Festlighed just i Antvorskovs Solfaldstid, da Klokkeren for dets nære Endeligt var ved at falde til Slag.

Skuespiller Christen Niemann Rosenkilde (f. $\frac{8}{1}$ 1786, d. $1\frac{2}{11}$ 1861) var Søn af Ægteparret Bogbinder i Slagelse Lars Rosenkilde og Hustru Henricha Niemann, f. Lund. Han blev Student i Aaret 1804. — I hans »Efterladte Skrifter« Kbh. 1877, findes den nævnte Skildring af Festen paa Antvorskov.

»Jeg har været med ved en Fest en Gang. Jeg var vel kun et Barn, men jeg mindes den, som hvad der passerede mig i Gaar,« hedder det i Indledningen.

Antvorskov! Det mærkværdige gamle Antvorskov Slot. Han beskriver det og dets Omgivelser. »Naar Bønderne om Aftenen kørte hjem fra Hovmarkerne, saa var den sidste Høstvogn eller Plov endnu ikke kommen ind ad Slotsporten i Slagelse (Slottens Port kaldet), før den første allerede var langt uden for Byen paa den anden Kant.« Saa følger en malende Beretning om Bøndernes Riden Sommer i By. De samledes efter Aftale i Bjergby, Landsgrav eller Holmstrup, og de kom for at ride gennem Slagelse op til Slottet; »saa hørte man Drønet af deres gamle Sommerviser, deres skingrende Trompeter og Dundren af deres Heste, længe før man kunde øjne dem. Og naar de kom i deres Sommerpragt paa deres udsmykkede Øg, der var godt i Stand, alle sammen behængte med store, grønne Kranse, en om Halsen paa Hesten og to paa hver Rytter, og saa Vinden bar paa, saa duftede det over hele Byen af Bukkar og deslige Markblomster.« —

»Jeg ser det lange, lange Tog gennem Gaderne, fire Mand i hvert Geled. Det var, som om det aldrig vilde faa Ende, saadan en Mængde var der; saa fløj der Bukkarkranse hen over Gaden, hvor Bønderne havde gode Venner og Bekendte, og Trompeterne skingrede uden for hver Dør, hvor der boede nogen, de vilde gøre Stads af, og saa jublede og sang og galopperede de af Sted op til Herskabet, hvor der i Grev Dernaths Tid »var grumme rart at komme,« sagde Bønderne. Og saa stod vi allesammen paa Banken bag den lange Rytterstald og saa Vejen mellem Slagelse og Antvorskov grønnes og blomstre, imedens det dejlige Tog bølgede op ad Slottet til.«

Og videre skildrer Rosenkilde Overraskelsen og Forventningen, da hans Fader kom hjem med Nyheden: Man venter paa Antvorskov Besøg af den store Minister Grev Bernstorff, en af de dygtigste Mænd, der er her i Landet, hvad man kalder en virkelig Adelsmand, en rigtig sjælden brav Mand — for det er han! Han kommer i Morgen Aften her forbi, naar han kører op til Slottet.

Her oppe havde unge Bønderpiger faaet travlt med at binde Blomsterkranse og -lænker, saa de paa Murværket ud mod Slagelse dannede Ordene: »Velkommen Fader«. Ogsaa hele Slotsgaarden pyntedes med Grønt og Kranse paa Væggene, og der var en Travlhed og Lystighed uden Lige.

»I vor Gade jævnedes nogle store Huller,« fortæller R.

»Næste Dags Eftermiddag hen mod Aften kom Bernstorff igennem Slagelse og kørte til Antvorskov. Jeg stod i Gadedøren ved Siden af mine Forældre, da han kørte forbi i en meget simpel Kalesche. Alle Mennesker var paa Benene, dels i Vinduerne, dels paa Fortovet for at hilse paa ham. Der blev hverken raabt Hurra eller sunget. Der var ganske stille. Alle Folk blev staaende; Koner og Piger nejede, Mændene tog Hatten af og bukkede for den gamle Mand,

Pokalen med Lavsskilte,
hvoraf nu haves 84

som sad der med sit snehvide Hoved og nikkede venligt og lod Kusken køre langsomt, som om en saa ærefrygtsfuld Hilsen, hvor simpel den endogsaa var, fornøjede ham.

»Saa vidt jeg erindrer var det en Onsdag, Bernstorff kom. Søndagen efter skulde Festen være paa Antvorskov, men han maatte intet vide derom, hed det. Søndag Formiddag var Greven i St. Petri Kirke i Slagelse, og der var vel over Tusinde Mennesker i Kirke for at se ham, baade Bønder og Byens Folk.

Om Eftermiddagen stimlede alle Mennesker ad Antvorskov til. Slotsgaarden var saa festlig smykket. Fra alle tre Taarne vajede store Flag. Murene var behængte med store, hvide Lagener, hvorpaa Kranse var fæstede med Navnetræk i. Her stod høje Stager med Begfakler langs med Muren. De skulde tændes om Aftenen. Pladsen om et Alter, hvorpaa der brændte Ild, var ryddelig, og Tilskuerne blev anviste at tage Plads paa de Bænkerader, der var anbragte langs Murene. Det hed, at Greven spadserede nede i Haven, men vilde komme ind ad Porten der, hvor Blomster-Portalen var bygget. Der stod Stole under dem. Et Selskab fra en af Egnens Herregaarde kom lidt støjende ind gennem Slotsporten; der tyssedes fra alle Sider paa dem. Saa kom hen mod tusinde Bønder til Hest og til Fods. Der hørtes Trompetstød, Violiner og Klarinetter. Der var gamle Mænd og Koner og unge Piger; de vilde byde den gamle Bernstorff god Dag og bringe ham et Hurra. »Der er han, der kommer de!« lød det fra alle Sider. Alles Øjne rettedes mod Blomsterportalen. Indgangen til Haven var aaben, og den gamle Greve stod der omringet af sin Slægt og sine Børn. En ung Pige tog ham ved Haanden og førte ham uden for Portalen. Da han saa op og blev den store Mængde Mennesker vaer, tog han med begge Hænder Hatten af sit hvide Hoved og nikkede til alle Sider. I det samme lød Trompeterne igen fra Slotsporten, og nu satte Bøndernes Tog sig i Bevægelse og rykkede ind i Gaarden. Ogsaa mange Bønder, som ikke hørte under Antvorskov, deltog, alle i fineste Stads; nogle og tyve af de kønneste Piger, smukt klædte og til Hest, var forrest i Skaren; det hele Tog var et dejligt Syn. De red fire i hvert Geled frem i en stor Kreds om Alteret, svingede med Hattene og jublede et »Hurra« og et »Velkommen, Grev Bernstorff!« saa at ingen kunde høre det allermindste til, at der blev affyret Kanoner paa samme Tid uden for Slottet. Hver Gang Toget red forbi, hvor Greven stod, kastede de Blomster ned for hans Fod. Tre Gange red de rundt om Alteret, saa gjordes der Holdt, og Toget dannede en Kreds hele Gaardspladsen rundt.

Tre gamle Bønder steg af Hestene og nærmede sig Bernstorff. Den ældste

talte noget til ham. Greven rakte ham sin Haand og nærmede sig med de tre Bøndernes Kreds. Flere af de ældre steg af Hestene, og da Greven tog dem i Hænderne og talte med dem, var han snart omringet, saa han næsten forsvandt i Hoben.

Da han atter befandt sig ved Portalen, kom der en gammel Præst i Spidsen for adskillige Embedsmænd og Borgere og talte til ham. Han hilste dem venligt, og med en temmelig kraftig og tydelig Røst udtalte han disse Ord, som den gamle Præst optegnede, og som hans Datter siden i lang Tid opbevarede:

»Jeg har gjort og vil fremdeles gøre min Pligt paa den Post, jeg er sat, saa vidt jeg formaar. Jeg har den bedste Vilje og kan ogsaa takke Gud for nogen Evne, men lad os fornemmeligen takke Himlen for den Naade, at den gav vor dyrebare Kronprins et Hjerte, der ikke har noget skønnere og højere Maal end vort Fædrelands Lykke. Ved hans Side er det Lyst at arbejde. Hans oprigtige Vilje, hans Agt for Retskaffenhed, Virksomhed og sand Dygtighed giver Mod og styrker den gode Vilje. Og naar da Medborgeres Erkendelse udtaler sig i saa megen Kærlighed, hvor rigelig er Statens Tjener saa ikke lønnet!«

Han blev afbrudt her af en ung Dame, der kom og tog hans Haand. Hun græd ligesom hele Familien. Han lagde sin Arm om hendes Hals og trykkede hende op til sig, sagde endnu nogle Ord og lyttede derefter til nogle unge Piger, der omringede ham og sang et Vers til ham, der begyndte med de Ord: »I Dalens Skød en Hytte laa«, men man kunde ikke høre mere af Sangen.

Under fornyede Hurraraab forlod Bøndernes Tog derefter Gaarden i samme stadselige Orden, som det var kommet. Men endnu en Stund fortsattes Eftermiddagens Fest. Om Aftenen var hele Slottet illumineret, og i Slotsgaarden beværtedes Bønderne rigeligen med Steg, Sigtebrød, Mjød, Brændevin og Øl. Utallige Lamper hang rundt om paa Murene, Befaklerne brændte. I mange Vinduer saas transparente Malerier. To Træer var især saa dejlig behængte med kulørte Lamper, at det saa ud, som om det brændte ud af Blade og Grene.

Faa Pladsen inden i den store Firkant, som Bordene dannede, stod store Kar med Øl og Mjød; Grevinden og to unge Komtesser skænkede selv i for deres Gæster. Bernstorffs Skaal er vist aldrig bleven drukket mere velment end her. Efter Spisningen dansede Bønderne i Riddersalen til den lyse Morgen.«

Da Antvorskov med Falkenstein i 1799 skiftede Ejer, gik det over til et saare mærkeligt Ægtepar af højst forskellig Livsindstilling, men med fælles kos-

mopolitisk Tilsnit. Grev Dernath solgte Godserne til daværende Etatsraad, senere Gehejmekonferensraad Constantin Brun for 492,833 Rdlr. De fem Aar, Greven havde siddet inde med Godserne, havde saaledes indbragt ham en Fortjeneste paa over 182,000 Rdlr.

Brun var af tysk Afstamning, født i Rostock 1746 som Søn af en Læge. Under fattige Kaar sattes han til Handelen i Lybeck. Snart opdagede Husets Chef hans sjældne Købmandsevner og hjalp ham senere til at blive etableret som Købmand i St. Petersborg. Her i Ruslands daværende Hovedstad udnævntes han til dansk Konsul i 1777.

35 Aar gammel kom han i Vinteren 1781—82 paa Forretningsrejse til København, hvor han indførtes i Hjemmet hos den tyske Sognepræst ved St. Petri tyske Kirke Balthasar Münter, Faderen til Sjællands senere Biskop Fr. Münter og hans berømte Søster Digterinden Frederikke Münter — mere kendt under sit Hustrunavn »Frederikke Brun, geb. Münter«, som hun yndede at underskrive sig. — Thi efter nogen Vaklen mellem forskellige Bejlere valgte hun at give den petersborgske høje, smukke Købmand Brun med det behagelige Væsen sit Jaord; og 18. Juli 1783 viedes Parret i Petri Kirke af Brudens Fader. Brun var næsten 20 Aar ældre end Bruden. Hun var født i den lille By Gräfin Tonna i Sachsen d. 3. Juni 1765 umiddelbart før Faderens Ansættelse i København i Aug. 1765. Hun var saaledes kun 18 Aar gl., da hun stod Brud. Samme Aar, som han blev gift, modtog Brun Tilbud om en Stilling i København som Administrator ved den vestindiske Handel med en aarlig Gage paa 2000 Rdlr. Bryllupsrejsen kom da til at gaa over St. Petersborg, hvor Brun skulde afvikle sit Forretningsforhold, videre over Libau og Königsberg til Berlin. Juleaften naaede Parret Güstrau, hvor Bruns Moder, der var Enke, boede.

Den nordamerikanske Frihedskrig og senere Revolutionsrøret i Frankrig med paafølgende Napoleonskrige gav gunstige Vilkaar for Storhandelen her hjemme, og i disse Aar tjente Constantin Brun sig en kolossal Formue ved Kornhandel under farefulde Forhold med den unge franske Republik. Statsminister Bernstorff skal have tilskyndet Brun til denne Handel, og Brun, der var ladet med Energi og Initiativ, forstod tilfulde at udnytte de gunstige Konjunkturer, som de skiftende Situationer frembød.

Desværre fjernedes de to Ægtefæller mere og mere fra hinanden; mens Aarene randt, gik de hver sine egne Veje, og de kunde efterhaanden næsten ikke raabe hinanden op, bogstaveligt og figurligt talt. I en streng Vinter 1788—89 blev Frederikke Brun hjemsogt af en svær Forkølelsessygdom. Paa en

eneste Nat mistede hun fuldstændig Hørelsen, og den kom kun delvis igen efter Helbredelsen; og derefter fulgte med Aarene en tiltagende Døvhed og et efter gentagne Barnefødsler svækket Helbred med ødelagte Nerver, der ikke bedredes ved Misbrug af Opium. Og helt fra Begyndelsen savnedes i deres Ægteskab den sjælelige Harmoni, den Gemytternes indre Samstemmighed, der betinger et lykkeligt Samliv gennem Aarene. To hinanden mere diametralt modsatte Naturer end Bruns og hans Hustrus kan vanskelig tænkes. Han, nøgtern, kold og beregnende, ogsaa nøjeregnende for ikke at sige paaholden i Smaating, men handledygtig og rastløs og af et vist barokt Humør, der ofte skaffede sig Afløb gennem snurrige, sarkastiske Bemærkninger paa Plattysk. Og Fruen, overfølsom, nervøs, sjælelig let paavirket af enhver Stemning, der mødte hendes følsomme Sind. Af Natur, Tid og Afstamning tilhørte hun den sentimentale, taarepersende litterære og kulturelle Strømning i tysk Aandsliv, som netop gjorde sig gældende i hendes første Ungdomsperiode, og som hun aldrig senere fik sig helt frigjort fra.

Men alt, hvad hun savnede af Forstaaelse og Paaskønnelse hos sin Mand, mødte hun hos Svejtseren Carl Victor Bonstetten, f. i Bern 1745. Hun traf ham paa en af sine mange, ofte lange Udenlandsrejser, og han blev »hendes platoniske Ven« for Livet, uagtet han næsten var 20 Aar ældre end hun, var gift og havde flere Børn. Han, der havde spillet en politisk Rolle i sit Fædreland og var blevet Landfoged i Nyon, maatte gaa i Landflygtighed i 1798, da Fransk-mændene besatte Bern og andre Dele af Svejts. Han efterlod Hustru og Børn paa deres Gods Valeyres og rejste med sin Søn Carl og sin trofaste Tjener Abraham til Danmark til det Brunske Hjem paa Sophienholm ved Frederiksdal, hvor Familien boede om Sommeren, og hvortil han havde modtaget varme Indbydelser fra begge Ægtefæller.

Det var disse Personer, der her er omtalt, der i 1799, efter at Slottet var indkøbt, holdt deres Indtog paa Antvorskov. Som Inspektør her havde Brun antaget Frederik Bernhard v. Wickede, der var Bysbarn af Familien Münter; han havde uden Held forsøgt sig som Pædagog og Skolemand i Tyskland, uagtet han var en kundskabsrig og dygtig Mand.

Det mærkedes paa Antvorskov, at handlekraftige og dygtige Mænd med Magt over Tingene og Lyst til at bringe noget rentabelt ud af dem var kommet til Styret her ude. Antvorskov blev moderniseret, Veje blev anlagt, og Gaardene sat i bedre Drift. Ikke mindst virksom i saa Henseende var Carl Bonstetten, der som dygtig Nationaløkonom og interesseret i Landbrug, Industri og Skolevæsen

opdagede mange Skavanker ved det danske paa disse Omraader ved Sammenligning med Forholdene i hans Hjemland. Navnlig m. H. t. Jordens Gødskning og Kvægets Fodring og Behandling — Kørerne maatte ofte gaa ude og klare sig selv om Vinteren — fandt han meget at rette, og han gav Brun mange gode Raad og Anvisninger, som denne efter forstandig Prøvelse ofte fandt gode og fik Lyst til at realisere.

Der var paa Falkensten og Antvorskov mange Køer, hvis Mælk kærnedes til Smør, som derefter maatte køres den 12 Mil lange Vej til København for at sælges i Hovedstaden. Det gav ikke megen Fortjeneste. Og Brun spekulerede paa at udnytte Mælken paa anden Maade. Udlandets fine Ostersorter, navnlig den efterspurgte Svejsterost, maatte jo ogsaa her i Landet kunne fabrikeres.

Paa Bonstettens Opfordring indforskrev Brun tre Familier fra Svejts til at lave Svejsterost paa Antvorskov, og da senere Fruen og Bonstetten rejste i Svejts, havde de der nede travlt med at indkøbe Redskaber og Rekvisitter til Bruns Svejtseri hjemme paa Antvorskov.

Der maatte betales Lærepenge ved Fabrikationen, saaledes maatte første Aars Produktion 28,400 Pund sælges i Slagelse for en Slik, fordi Partiet næsten var ødelagt. Men Svejtserne var dygtige og udholdende Folk, der kunde deres Ting. De prøvede sig frem og ændrede Metode efter Klima og andre lokale Forhold, opvarmede Mælken mindre end hjemme i Svejts, og da de fandt paa en anden Maade at tilsætte Løben paa, naaede de endelig Maalet. I det tredje og fjerde Aar var Svejsterostene fra Antvorskov af saa god en Kvalitet, at de i Udlandet var lige saa efterspurgte som Ostene fra selve Svejts. Der skal i Aarene fra 1802—05 være naaet en Produktion af op mod 141,000 Pund Ost, hvoraf kun forbrugtes $\frac{1}{4}$ her hjemme til en Pris af 24 Skilling Pundet, Resten eksporteredes. Der gik stort Ry ud over Landet af disse Forsøg med Fremstilling af dansk Svejsterost paa Antvorskov. Efter Anmodning fra Landhusholdnings-selskabet fremkom Brun med en Redegørelse og en detailleret Beskrivelse af Fremgangsmaaden ved Tilvirkningen af Osten, saa ogsaa andre kunde nyde godt af de gjorte Forsøg og indvundne Erfaringer. Ud over Landet er Sagen jo ogsaa Tid efter anden taget op og med forbedrede Metoder efterhaanden ført videre; men det banebrydende Arbejde blev gjort med Begyndelsen til denne Industri hos Constantin Brun paa Antvorskov.

Han blev i det hele en Foregangsmand for Egnens større og mindre Landbrugere i den korte Aarrække, han levede her, var en saare tjenstvillig og hjælpsom Mand over for, hvem der vilde noget, ingen søgte hans Raad og Vej-

ledning forgæves. Han forskønnede Slottets Omgivelser ved stærk Beplantning; endnu den Dag i Dag staar som Minde derom den skønne, skyggefulde Slotsallé, som han beplantede med ialt 986 Træer i fire Rækker, hvoraf nu kun er de to tilbage. Ved »Slottets« Runddel er kun Rester tilbage af de andre forsvundne Rækker. Ogsaa før Bruns Tid var der Vej fra Slagelse til Antvorskov; den laa længere mod Vest og viser sig krum og bugtet paa gamle Billeder som f. Eks. paa J. Bruns Prospekt fra ca. 1755. Den snorlige Allé, Brun lod anlægge og, som omtalt, beplante, kostede ham en Sum af 16,000 Rdlr. For at faa Vejen lige ind til Byen købte Brun i 1806 af Tømremester Johan Frederik Bonier den saakaldte Brænderigaard, som han lod nedbryde; derefter opsatte han for Enden af Alléen den fornemme Slotsport, hvoraf 2 Piller nu mangler. Laagerne, som lukkede for Vejen, er senere førte til Parcelgaarden, hvor de fremdeles befinder sig.

En øde Plads uden for Slotsporten solgtes i 1807 af Brun til Hans Abelin Schou, der i 1808 her opførte den nuværende »Brænderigaard«. Disse Oplysninger om Slotsportens Historie skyldes den nu afdøde Lokalhistoriker P. Arnskovs Undersøgelser.

Over for Landhusholdningsselskabet havde Brun i sin før nævnte Indberetning bevist, at han tjente dobbelt saa meget paa sin Mælk ved at lave Ost som ved at sælge Smør, og det er morsomt at se, hvorledes han paa sine mange Forretningsrejser bestandig havde Øjnene med sig, hvis han ude fandt noget, han kunde bruge med Fordel i sit Landbrug. Saaledes var han den første, der indførte Tærskemaskiner og Hakkelsemaskiner til Afløsning af forældede Metoder paa disse Omraader.

Og saa standsede med ét hele denne frodige Virksomhed paa Antvorskov, idet Brun i 1806 solgte hele Herligheden og flyttede til sit Palæ paa Hjørnet af Bredgade og Dronningens Tværgade, nu Moltkes Palæ, — og til Sophienholm ved Frederiksdal. Han havde i Forvejen delt Godset i fire Gaarde, som han gav Navn efter sine fire Børn og kaldte Charlottendal, Augustadal, Idagaard og Carlsgaard.

Hvad har bevæget Konferensraad Brun til at opgive Antvorskov og sin Virksomhed her? Ingen kan vel nu svare med Sikkerhed paa dette Spørgsmaal. Det er nævnt, at Fru Frederikke Brun fandt Stedet for prosaisk og for fjernt fra de litterære og kunstneriske Kredse, hun yndede at færdes i; maaske har ogsaa Udsigten til en betydelig Gevinst ved Salget øvet sin Indflydelse paa Handelsmanden i Constantin Brun? Overhofmarskal Hauch og Slotsforvalter

Voigt, de ny Købere, maatte betale 832,000 Rdlr. D. C. for det hele, hvorved Brun tjente den nette Sum af 339,167 Rdlr., et økonomisk fint Resultat efter 7 Aars Forløb.

Brun fik under sit Ophold her Tilbud om Ophøjelse til Greve, hvorved Antvorskov igen var blevet et Grevskab; men han gav af en eller anden Grund Afslag paa Tilbudet. »Han skulde aldrig have solgt Atntvorskov,« siger en af hans Efterkommere, der bærer hans Navn, Hr. cand. jur. Constantin Brun, Skullerupgaard, beklagende, idet han meddeler Nedskriveren heraf dette; og han tilføjer med et Smil den ægte Constantin Brunske Bemærkning, der viser Slægtskabet, »— og saa havde man jo siddet her og været Greve!«

Med Bortrejsen til Hovedstaden glider Familien Brun ud af Antvorskovs Historie. Dens videre Skæbne kan forfølges i Dr. Louis Bobés interessante Doktordisputats: »Frederikke Brun f. Münter og hendes Kreds hjemme og ude«, Kbhvn. 1910. Deri findes bl. a. Komponisten Weyses morsomme Rimbrev, hvori han — Husets gode Ven og Datteren Idas Læremester i Musik og Sang — træffende har søgt at give Udtryk for Bruns sædvanlige Ræsonnering og Lamentering over huslige Forhold i Hjemmet ved at lægge ham Rimbrevets Ord i Munden. Weyse har det paa Tysk, men det kan maaske gengives saaledes i Oversættelse:

Sophienholms Tag mig arme Mand
 jager til sidst af det ganske Land!
 Nu repareret og nylig malt,
 fem Hundred Daler har jeg betalt!
 Min tossede Kone mig snart ruinerer,
 forbandet, hvor hun dog korresponderer,
 Mennesket skriver til den halve Verden,
 dyrt — uforskammet — og jeg faar kun Smerten.
 Bedragen bli'r man fra hver en Side,
 Udgiften næppe er at bestride.
 Om ikke længe — maa Gud sig forbarme —
 saa er vi alle tiggerarme!

Og endnu et Par Træk som Bidrag til en Karakteristik af Antvorskovs tidligere Ejer. Ved Bordet paa Sophienholm havde Samtalen blandt Selskabet af Skønaander længe drejet sig om Digteren Klopstock. Værten, hvem denne Drøftelse havde kedet, brød da pludselig ind med den vittige men bidske Bemærkning: »Hvem er den Mand? Jeg mindes aldrig at have hørt hans Navn paa Børsen.« Sikkert har Emnet dermed været uddebatteret.

1829 blev Brun dekoreret med Dannebrogordenens Storkors, og to Aar senere udnævntes han til Geheimekonferensraad. Man tillægger ham derefter følgende snurrige Udtalelse: »Ja lieber Freund! damit angefangen Laden und Strasse zu fegen und Nachtkoppe auszuwerfen und als Geheimerate geendiget, das ist doch nicht übel!«

Da han endte sine Dage den 19. Febr. 1836, efterlod han sig en Formue paa 2 Mill. Rdlr.; og saa havde han endda kunnet udstyre hver af sine tre Døtre med en Medgift paa 35,000 Rdlr. Hustruen var død Aaret forud den 25. Marts, Dagen efter hendes Faders 100 Aarsdag. I Hjørnet af »Urtegaarden« ved St. Petri tyske Kirke i København er Familien Münters Familiebegravelse. Der ser man Frederikke Bruns Marmorbillede i Relief; desuden er der Billeder af hendes Fader Balthasar Münter og af Broderen, Sjællands Biskop Frederik Münter, og Navnet paa en Søster. Men i en Hvælving under Gulvet i det store Mausoleum med Mængder af kostbare Sarkofager staar Kisten med Støvet af Constantin Brun, han, der kunde have baaret Titlen »Greve af Antvorskov«, men som ikke ønskede det.

Om Bruns Deling af Antvorskovs Jorder har den med Egnens Historie og navnlig de topografiske Forhold her stærkt fortrolige P. Arnskov følgende blandt sine efterladte Papirer:

»Etatsraad Constantin Brun delte Ejendommen i følgende Parceller:

Antvorskov Slot med Have samt Ladegaarden, den nuværende Rødegaard (nedrevet Sommeren 1940), den Jord, som nu hører til Antvorskov Hovedparcel, samt en Del Jord Syd for Slottet til Gærdet ved Foden af Korbergbanken ned til Banken mod Idasgaard; det blev senere skilt ad saaledes, at det daværende Syvtækkerhus, nu Antvorskov Hovedparcel, fik det Tilliggende, det nu har Nord og Syd for Vejen til Hovedparcellen, og Ladegaarden (Rødegaarden) fik Jorden Syd for Slottet til Gærdet ved Korberg Banken.

Carlsgaard Nr. 4 den nuværende Vestermark samt Jorden over til Slagelse Skovvej, altsaa Skovmarken og Ekserserpladsen; Carlsgaard laa ca. 100 Al. Sydvest for det nedbrudte Nr. 4 Hus bygget af Træ.

Nr. 3 Idasgaard; Nr. 2 Augustendal; Nr. 1 Charlottendal, Herthalund, Liselund.

Lystskoven og den saakaldte Slagelse Skov indtil Nykobbøl Kalvereng, Skovfoged Niels Jørgensen, tilhørte Slottet og Ladegaarden (Rødegaard). Syd for

denne laa Carlsgaardsskov, derefter Idasgaards-, Augustendals- og Charlottendalssskov, Nysø deri indbefattet. — Liselund og Herthalund havde Parter i Claresø.«

Saavidt Arnskov. Augustadal er siden lagt sammen med Charlottendal, ligesom Carlsgaard blev yderligere udparcelleret i Brænderigaarden og Antvorskov Hovedparcel. Kun Idagaard er endnu bevaret omtrent som i Delingens Tid.

Da Navnene paa Familien Bruns Børn, heftet til Gaardene, næsten daglig høres her i Egnen, kan det maaske ikke anses urimeligt her at give hver af de paagældende en kort Omtale.

Eldst af dem var Carl Frederik Brun, f. 20. April 1784. Faderen købte i 1813 Hovedgaarden Krogerup ved Humlebæk med 13 Tdr. Hartkorn Bøndergods for en Pris af 120,000 Rdrl. af dens tidligere Ejer, Generalinde P. Sehested. Carl Brun, senere udnævnt til Hofjægermester, boede her sammen med sin Hustru Frederikke Margrethe Bügel, Datter af Etatsraad Grosserer Caspar Peter Bügel, Ringsted Kloster. Krogerup er endnu i Slægtens Eje.

Charlotte Emilie Frederikke Brun blev født 6. Jan. 1788 og gift 4. Aug. 1809 med August Vilhelm Pauli, hanseatisk Ministerresident i København og Generalkonsul.

Antonie Augusta Ernestine Brun, f. 10. Maj 1790 og i Oktober Maaned (d. 11.) 1811 gift med Godsejer, Baron Gustav Rennenkampff fra Lifland. Constantin Brun gav nødig Tilladelse til, at en Udlænding skulde føre Augusta fra Danmark, men gav til sidst efter med de Ord: »Drag bort i Velsignelse og Fred, selv om jeg aldrig ser Eder igen.« — Ægteskabet blev meget lykkeligt; desværre blev Augusta døv ligesom Moderen; hun gensaa København i 1816 og 1830 og døde i Aaret 1832.

Og endelig Ida, »den marmorskønne Ida«! Hendes fulde Navn var Adelaide (Ida) Caroline Johanne Brun; hun fødtes i København den 20. Marts 1792 og var saaledes kun 7 Aar gammel, da Familien flyttede til Antvorskov, og 14, da den rejste herfra. Oven i Købet rejste Moderen i disse Aar og senere sammen med Ida, hvem hun kaldte »mine Øjnes Lys, min Sjæls Melodi«, i Udlandet — undertiden ogsaa i Følge med andre af Børnene. Allerede fra hendes femte Aar havde man opdaget sjældne Evner i mimisk-plastisk pantomimisk Retning hos Ida; desuden havde hun en meget smuk Sangstemme og udviklede sig efterhaanden til en af Samtidens skønneste Kvinder. Da Bertel Thorvaldsen i 1803 paa Frederikke Bruns Bekostning havde faaet støbt sin »Jason« i Gibs, dansede Ida ved en Fest for ham i Rom ind og anbragte pludselig en Laurbær-

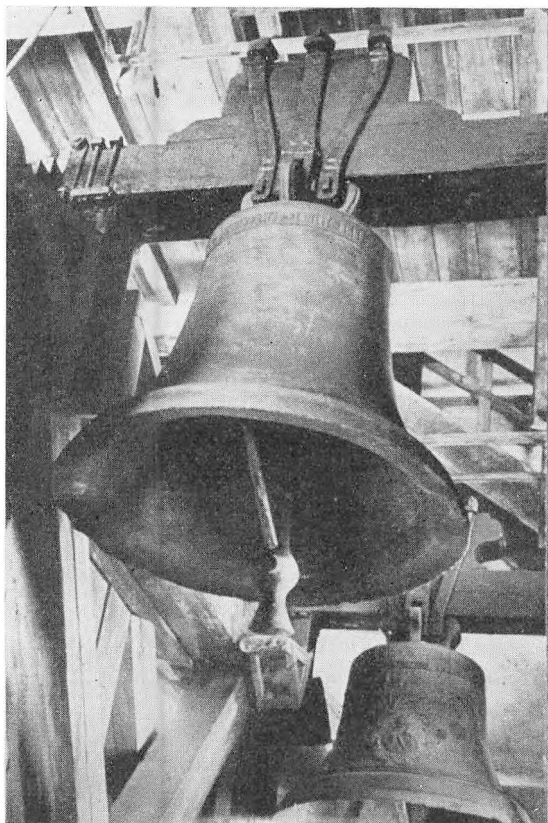
krans paa Thorvaldsens Hoved. Endnu paa sine gamle Dage bekendte den hæderkronede Kunstner, at ingen Hædersbevisning siden havde grebet ham saa dybt eller glædet ham mere end lille Idas Bekransning hin Dag i Rom.

Og nye Triumfer ventede ved Evropas Hoffer og i kunstneriske Kredse Ida Brun, da hun den 4. Februar 1816 viedes i København til den østrigske Diplomat Grev Bombelles. For anden Gang var denne Herre i København og blev straks meget venlig modtaget i Audiens hos Frederik d. Sjette, der be-naadede ham med Kommandørkorset af Dannebrog som Anerkendelse af hans Virksomhed i Fr. 6's Favør under tidligere Forhandlinger om Danmarks og Norges indbyrdes Forhold og endelige Adskillelse i 1814. Dr. Yngvar Nielsen har i sin Bog: »Norge i 1814«, Christiania 1905, følgende: »Til samme Tid (sidst paa Aaret 1813) førtes der ogsaa diplomatiske Forhandlinger, hvis vigtigste Punkt gjaldt Norges Afstaaelse til Sverige. I disse Forhandlinger deltog bl. a. en østerrigsk Diplomat Greve de Bombelles, hvis Holdning til en Tid syntes at aabne Frederik VI et Haab om at kunne udskyde denne Afstaaelse — ja, muligen helt undgaa den. Der forelaa ogsaa Forslag om at dele Norge, saaledes at det alene blev Trondhjems Stift med Norland og Finmarken, der øjeblikkelig skulde overlades Sverige — —.«

»Ida Brun, Sophienholms fejre Sangfugl, Skønhedens Aabenbaring for hin Slægt, for hin Kreds, havde fyldt sit 18. Aar, da hun vendte hjem fra Syden —« (Bobé).

»Da mødte dem et Syn paa disse Steder,
Og alles Blikke fængsledes med Magt.
En ung og ædel Skikkelse dem træder
I Møde, hyllet i den hvide Dragt;
En blegrød Rose, som end Duggen væder,
Er tit i Haarets gyldne Fletning lagt;
Et mildt Velkommen byder hun de mange,
Der søge hendes Fjed i Havens Gange.
Thi hun var smykket alt med *)Dafnes Kroner,
De bragtes af Europas første Mænd,
Hvem hendes Minespil og Ord og Toner
Til undrende Begejstring reve hen.
Og hendes Pris blev hørt fra Digtertroner;
Og mange Tungemaal forkyndte den,
Berømtheds Krans, Tribut fra fjerne Lande,
Var slynget om en attenaarig Pande.«

*) Laurbærtræet.

Kirkeklokke (1490) fra Antvorskov Klosterkirke.
(Nu i Frue Kirketaarn i København)

Det er Johan Ludvig Heiberg, der som ældre ved Idas Død 23. Novbr. 1857 i Wien mindedes sin Ungdoms Veninde i disse smukke Ord. Ogsaa Idas sidste Hvilested blev St. Petri Kirke i København.

Gaarden, der bærer Idas Navn, ligger omtrent 3 km Syd for Slagelse tæt ved Landevejen til Skelskør. Den var opført 1803. 1827 købtes den af Proprietær Schou, der 1842 afhændede den til Proprietær Mourier; i dennes Ejertid 1844 nedbrændte den, men opførtes derefter i alt væsentligt i sin nuværende Skikkelse. 1845 var den bortforpagtet til Forpagter Langkilde. I 50'erne købtes den af Jægermester Schultz, der omkring 1880 solgte den til Proprietær Spandet, hvis Enkes Død i Efteraaret 1917 bragte Gaarden i det nuværende Ejerpar Ingeborg og Jens Hvidbergs Besiddelse. Hvidberg er

landskendt som Frøvler i stor Stil. — Idagaard har $44\frac{5}{8}$ Td. Ager og Engs Hartkorn og $1\frac{3}{4}$ Td. Skovsk.; 432 Td. Land, hvoraf 320 Td. Ager, 100 Td. Skov og 12 Td. Gaardsplads, Have, Veje m. m. Til Ejendommen hører 9 Huse; den har en smuk Beliggenhed med vidt Udsyn til alle Sider over det frodige Landskab.

Blandt de Ting, Constantin Brun førte med sig i 1806 til København, var ogsaa en af Antvorskovs gamle Kirkeklokker. Den hænger nu i Frue Kirkes Taarn i Hovedstaden. I ca. 125 Aar har den gjort sin Tjeneste der inde; men her ude har dens Malmrøst lydt fra Kloster- og Slotskirken i antagelig ca. 450

Aar. Den har (iflg. Uldall) følgende Inskription: »anno dni MCDXC veni sancte spiritus hielp maria oc sancte klemet hielp sancte anna«. Saa følger et Støbermærke for Oluf Kegge. Om Maria-Navnet ligger en aaben Kreds af 11 Perler, maa-ske en Antydning af en Glorie og i saa Fald da en from Tanke hos Støberen. Indskriften oversættes: I Herrens Aar 1490. Kom Helligaand. Hjælp Maria og hellige Klemens, hjælp hellige Anna. Fra Antvorskov har man fra det 18. Aarhundrede en Afskrift af denne Klokkeindskrift — heldigvis. Den er af nøjagtig samme Ordlyd, kun er Romertallet fejlagtig afskrevet MCDXL (1440).

Da Antvorskovkirken nedbrødes i 1774, har Klokken da antagelig faaet Lov til at forblive ved Slottet indtil Con-

stantin Bruns Tid. Og det er interessant, at dens videre Vej kan følges op til dens nuværende Plads. Som bekendt nedskød Englænderne i 1807 under Bombardementet Frue Kirkes Spir. Nogle Aar senere rejste Kirken sig igen af sin Aske, til Dels ved indsamlede Midler fra privat Side. Der udgik ogsaa Opraab om at yde Bidrag; og i en Beretning fra Kommissionen til Frue Kirkes Genopførelse fra 1817 haves, efter hvad Gunnar Knudsen har oplyst, følgende: »Ligeledes har Hr. Conferentsraad, Ridder af Dannebrogen, Bruun, havt den goddædige Opmærksomhed for Kirken at skjænke den en Kirke-Klokke, der mueligen kan bruges som den er, og ellers afgive Metal til Klokkestøbning i Forening med den, som haves fra de forrige Kirkens Klokker, hvilke ved Ilden smeltedes, men ikke fortæredes.«

Korstole fra Antvorskov.
(Nu i Sct. Peders Kirke, Slagelse)

Heldigvis kom den ikke i Smeltegryden; dens Inskription kan saaledes bevise dens Oprindelse her ude fra Antvorskov. Den er ikke alene Københavns ældste Kirkeklokke, men den eneste fra Middelalderen, som Hovedstaden ejer. Fra 1747 havde Frue Kirke ejet en Førsteklokke (Kongens Klokke), en Andenklokke (Søndagsklokken), en Tredjeklokke (Vagtklokken) og en Fjerdeklokke (Tolvklokken). Med den fra Antvorskov fik Kirken en »Niklokke«; saadan hedder den nu. Det skyldes Sekretær Aage Falk Hansens store Elskværdighed, at et af ham taget Billede af Niklokken kan medtages her.

At Pressens Efterretningsvæsen i hine Dage ikke var i lige saa god Orden som nu for Tiden, fremgaar bl. a. af, at Nyheden om Bruns Gave, der, som nævnt, var fremme for Offentligheden i København i 1817, var 2 Aar om at naa til Slagelse. I »Vestsjællands Avis« for 22. Maj 1819 findes følgende:

»Conferensraad Brun (Antvorskov) har skænket en Klokke fra Antvorskov Slotskirke til Frue Kirke.«

Et paa Slagelseegnen haardnakket Rygte, udbredt selv blandt de kyndigste, vil vide, at en af Antvorskov Kirkeklokker er havnet ude i Slotsbjergby Kirkes Taarn. Zakarias Nielsen har saaledes et Sted kunnet skrive: »en af de klangfulde Klokker (fra Antvorskov) fik Plads i Slotsbjergby Kirketaarn.« — Og dog har dette Rygte intet paa sig.

Foruden en Klokke af meget yngre Dato (1831) har Slotsbjergby (Brødre Bjergby, som Byen nævnes i gamle Dage) en Kirkeklokke fra 1516 med en usædvanlig lang Inskription. I Oversættelse fra Latin lyder den i Følge F. Uldall: »Danmarks Middelalderlige Kirkeklokker.« Kbhvn. 1906, saaledes: »Begyndelse og Ende, Gud og Menneske, o Ærens Konge Christus, kom med Fred! Jesus af Nazareth, Jødernes Konge. Christus sejrer, Christus regerer, Christus hersker, Christus frelser dem, som slaar deres Lid til Ham. Maria, Anna, Johannes den Døber og Evangelisten, Jaspar, Melchior, Balthazar. Fordriv o Gud ved de hellige Navne de skadelige Ting herfra, bortvend Mørket fra Menigheden. Mit Navn er Oliva. I Herrens Aar 1516 er jeg støbt til Ære for Gud og de salige Laurentius og Vincentius, Værnehelgener for Bjergby Kirke, paa den Tid, da Mester Eskild Thomsøn var Prior i Antvorskov; paa Foranstaltning af Hr. Christiern Skrifer ved Johannes Fastenowe.«

Det fremgaar af denne Indskrift tydeligt nok, at den er støbt til Bjergby Kirke, og den har aldrig hængt i Antvorskov. Klokkestøberen Fastenowe — der har været to af det Navn — har bl. a. ogsaa støbt Domkirkens Klokker i Roskilde og anses for at være den berømteste af alle Middelalderens Klokkestø-

bere. Ogsaa paa en Alterkalk i Sverige (Varberg) findes Christiern Skrivets Navn: »Christiern Lauridsen, Skriver i Antvorskov, lod mig gøre til evigt Brug for St. Hans Kapel i Nyborg 152?« (sidste Tal ulæseligt) staar der. Rimeligvis i Svenskekrigens Tid er Kalken ført fra Nyborg til Varberg.

Det er jo muligt, Hr. G. Knudsen har Ret, naar han mener, at det førnævnte haardnakkede Rygte, der møder en alle Vegne, at en Klokke er ført fra Antvorskov til Bjergby, skriver sig fra, at Menigmand af Bjergbyklokkens lange, latinske Indskrift kun har kunnet læse Ordet »Antvorskov« og derud fra har dannet hin folkelige Tradition; men bevises kan

dette jo selvsagt ikke. I Aaret 1589 fandtes der fire Klokker i Antvorskov Kirke; i 1620, og fremdeles er der kun tre. 1631 hedder det: »3 Klokker, Strengene dertil er ubrugelige«; og fra 1656 har man: »I Spiiren findis 3 Klocher, maadelig stoer, vel ved Magt.« Hvor blev disse Kirkeklokker af, da Kirken blev nedbrudt? Ingen har hidtil med Sikkerhed kunnet give Besked derom undtagen for »Niklokken«s Vedkommende, om hvilken foran er gjort Rede. En mundtlig Tradition om en af dem findes optegnet af Vilh. Schou i hans »Antvorskoviana« (nu paa Nationalmuseets Arkiv). Hr. Schou omtaler et Besøg $\frac{5}{10}$ 1921 i Haven paa Antvorskov af et Par Klosterdamer fra Slagelse gamle Kloster. Den ene, den 84 aarige Fru Liedike, der var født 1837 og endnu meget rask, huskede godt Forholdene paa Slotsbanken, som de var endnu, før Agent H. H. Schou havde købt og bebygget denne i 1858. — »Der laa ogsaa den Gang et Hus, der ogsaa da blev kaldt »Slottet«, mindre end det nuværende; det var hvidt og havde smaa Ruder; — — — der var en Have, men ikke ret

Døbefont fra Antvorskov Slotskirke. Arbejde fra ca. 1200. (Nu i Sct. Peders Kirke, Slagelse)

stor. Foran Huset, hun mente, omtrent hvor nu Hans Tausens Sten staar, *stod en stor, gammel Klokke fra Slottet*, over den var lavet et Træskur, og den kom, før Bedstefader (Agent Schou) kom her, til Slotsbjergby Kirke« — —. Som man ser, var alt da det omtalte Rygte i Gang; den Del af det fortalte er i alt Fald ikke rigtigt; hvordan det saa har sig med det øvrige, faar staa hen i det uvise.

Foruden Kirkeklokken er opbevaret et andet Minde fra Kirken paa Antvorskov, og ogsaa dette er fremdeles i Brug efter sin Bestemmelse. I sin Tid blev Døbefonten fra Slotskirken ført til St. Peders Kirke i Slagelse, hvor den fremdeles gør Tjeneste. I »Danmarks Kirker« II, S. 229, faar den følgende Omtale: »Font af Granit, af to Sten. Arbejde fra 1200'erne. Den ottesidede Kumme, Tvm. 74—75 cm, har paa de let indadbuede Sider Reliefhugninger, forestillende primitivt stilerede Planter; en Menneskebuste og derover en Figur; et Kors med Dobbeltkreds og i Hjørnerne to Smaarosetter. Foden har Form som et lavt, omvendt Trapezkapitæl.

Ogsaa Kummen er kapitælagtig og har kun en 9 cm dyb Udhugning til Fadet; den kan derfor ikke have været benyttet til Fontkumme i Middelalderen. Desuden stammer den fra Antvorskov Kirke, som i Klostertiden ikke havde nogen Font.«

Ogsaa Korstole og den i Koret anbragte Figur af Træ, forestillende St. Dionysius, menes at stamme fra Klosterkirken paa Antvorskov.

III

ANTVORSKOV MOD VORE DAGE

I Herregaardsslægteres Hænder.

Digteren B. S. Ingemann fortæller i 2. Del af sin »Levnedsbog« om det Indtryk, Synet af Antvorskov Slot gjorde paa ham og den fra Torkildstrup Præstegaard paa Falster indvandrende Præstefamilie før Ankomsten til Slagelse en halvdunkel Oktoberaften i Aaret 1800:

»Det store, smukke Slot stod dengang endnu med Mindet om sin Kloster-tid som en Prydelse for Egnen, temmelig nær ved Skoven, omgivet af Haver og Lunde — —

Ved Synet af den mægtige Bygning, som i Halvmørket opløftede sine høje Gavle og Taarne over den lange, hvide Ringmur, glemte den udvandrende Landsbydreng det noget forstemmende Indtryk af Købstadlivet, saaledes som han forrige Aften havde tænkt sig det i Vordingborg.«

Saaledes kunde endnu ved det 19. Aarhundredes Begyndelse Antvorskov Slot ved sin Vælde og Skønhed betage et Barne- og Digtersind som Ingemanns. Han fortsætter med at udtrykke sin Tilfredshed med, at den lange »Udenlandsrejse« snart er til Ende — »man kørte gennem den brede Slotsallé« (Constantin Bruns Skotsallé kan paa det Tidspunkt dog næppe have været færdig) »ind ad »Slottensport« i Slagelse og steg af i Bredgaden,« hvor hos en Enkefrue hans ny Hjem skulde være. I Salmonsens Leksikon og andre Steder gaar den Vending igen, at »de sidste Rester« af Antvorskov Slot nedbrødes i 1816. Dette er dog ikke helt bogstaveligt at forstaa; som det senere vil ses, stod en Fløj af Slottet til Dels endnu saa sent bevaret som til omkring 1840.

Der findes flere »Øjenvidner« til Slottets Skæbnedage i hine Aar, og som har skildret i Poesi og Prosa, hvad de blev Vidne til. Skuespiller Chr. N. Rosen-

kilde fortæller i sine Livserindringer: »Jeg kan erindre Antvorskovs Herlighed fra den Tid, da Finansraad Koes ejede det. Han brød Kirken ned. Gamle Folk i Slagelse var meget vrede paa ham derfor. Haandværkere og Arbejdsfolk dér skøttede ikke meget om at være med. Det gik en Daglejer ilde, som skulde tage det svære Jernbeslag af nogle Ligkister; han fik sin ene Haand i Klemme ved Laaget og maatte lade en Del af Huden blive der, det fortalte Folk i Slagelse for ganske vist. — — En stor Riddersal blev ogsaa den Gang aldeles spoleret; den var i Slottets vestre Fløj og skal have indeholdt adskillige interessante Sager fra Slottets gamle Tider.«

Koes havde en stor Samling af Bøger, af hvilke Rosenkilde havde baaret mange nyindbundne til ham. »Han var saa rig, og dog vilde han være den første, der lagde ødelæggende Haand paa Antvorskov Slot! Det har jeg aldrig kunnet tilgive ham,« slutter Rosenkilde sin Omtale af Koes.

Som Ejere af Antvorskov nævnes i 1808 foruden de førnævnte Købere Hofmarskal Hauch og Slotsforvalter Voigt, tillige Generalkrigskommissær H. C. Astrup og Major Jensen.

I Vinteren 1812 var i længere Tid Digteren Jens Baggesen Gæst paa Antvorskov. — »Elleskov«, som han paa sit poetiske Sprog kalder det. Han var i Besøg hos Familien Astrup, hvis smukke Datter han har besunget under Navnet Ellina. Og her fra sendte han Frederikke Brun et Rimbrev »Elleskovs Mysterier«, ledsaget af en Række, til Frøken Astrup og hendes Forældre rettede »Ellebreve«, i hvilke Antvorskov og dets Beboere lovsynges i høje Toner (Baggesens Skrifter. III, 42—47, 285).

Og ikke længe efter, d.v.s. i Aarene 1815—16, var Slottets endelige Skæbne beseglet. De daværende Ejere lod det nedrive til Grunden og gøre i Penge ved Bortsalg af Bygninger og Jordarealer; kun den østlige Fløj blev staaende indtil videre. At det gjorde et stærkt og ogsaa smerteligt Indtryk paa mange i Samtiden at se det gamle, ærværdige Kloster og Kongeslot blive jævnet med Jorden under disse pietetsløse og profitjagende Spekulanter Hænder, er der adskillige Vidnesbyrd om. I 1813 eller -14 solgte Astrup Antvorskov til en jødisk Børspekulant Salomonsen, der hurtig nødtes til at sælge det til Major Jensen, idet han tabte sin Formue. (Oplyst i et Haandskrift af Agent H. H. Schou).

Lægen og Digteren, Dr. med. Rasmus Frankenau, der i Aaret 1810 blev Hospitalslæge i Slagelse og døde der den 12. Oktbr. 1814, fik naaet at slaa Harpen for »Andersskov« i dets Velmagtsdage, om end Tabet af Kirke og Spir maatte gaa ham nær til Hjerte:

»Ja, gamle Borg! om dig gik herligt Ry,
end Krøniken din gamle Glans bevarer;
du ofte inden dine Mures Ly
saa Absalon og Danmarks Valdemarer.

Fra dig gik ud saa mangent vældigt Bud
af Konger og af mægtige Prælater;
fra dig gik anden Frederik hjem til Gud,
som Fader ømt begrædt af sine Stater.

Højt knejsed' Templets kobbertakte Spir
paa dets for Evigheden slagne Buer,
for Egnen en ærværdig gothisk Sir,
for dristig Sømand Tegn, hvor Faren truer.

Forsvundet Spiret er med Herrens Hus,
hint stolte Præg af mægtig Oldtids Dage,
som Yngling Skjalden stod paa deres Grus,
som Mand han øjner intet Spor tilbage.«

Men Digteren naaede ogsaa i et senere Digt at besynges »Andersskovs Endeligt«:

»Endnu et Kvad om dig, du stolte Borg,
og siden intet Slag paa Harpen mere,
af Jorden snart den vil forsvunden være,
modtag til Afsked Sjælens dybe Sorg.«

Og længere hen i Digtet staar vi Ansigt til Ansigt med Ødelæggelsens Vederstyggelighed:

»— bagved mig høres Drøn og Kølleslag,
som falder vældigt paa Granitens Lag.
O rædsomt at høre! o Jammer at skue!
Nu tordner mod Skyerne Pulverets Knald,
og Murblokke sukke i styrtende Fald.« —

(R. Frankenu: »Nytaarsgave for 1815«).

Kun i Rosenkildes Prosa har vi en mere realistisk og detailleret Skildring af Ødelæggelsesværkets brutale Voldsomhed.

H. C. Andersen har i 1. Del af »Mit Livs Eventyr« (fra Slagelsedagene omkring 1823) følgende: »Løverdagaften styrede jeg sædvanligvis hen til det da allerede halvt nedbrudte Antvorskov Slot. — Med stor Begærlighed fulgte jeg Opgravningerne af de gamle Kælderruiner, for mig et helt Pompeji.« Han skildrer videre sin Glæde over at besøge et ungt Ægtepar, der havde

vist ham Godhed, i deres idylliske »lille Hjem, der laa nedenfor *den ensomme Fløj* af Slottet paa Bakken.«

I Rosenkildes Erindringer (C. N. Rosenkildes »Efterladte Skrifter, II, Kbhvn. 1877) skildres, hvorledes det nu gik rigtig løs over det arme Antvorskov: »Godset solgtes i smaa, ganske smaa Stumper, Gaardens Marker i smaa Parceller, hvoraf til Nød én Familie kan leve, Skoven ligeledes, Træ for Træ til Dels, i Favnevis. Og Slottet — ak det er sørgeligt at fortælle. — Det blev solgt fløjvis, først én Fløj, saa den anden, saa solgte igen Køberen af én Fløj denne ud i Stumper, og hver Køber brød sin Stump ned og samlede Murstenene i Dynger og solgte dem, saa Spaantaget og Bjælkerne til Brændsel, saa Vinduer, Døre, Loft og Gulv, og endelig — Sømmene.«

En Tid senere kom Rosenkilde til Slagelse fra Korsør. Han havde hørt om Antvorskovs jammerlige Skæbne, og dog søgte hans Øjne uvilkaarligt efter det. Han vidste, det var borte, men for første Gang blev han nu dette var. »Det tog sig saa godt ud i forrige Tider fra Landevejen af med den store, alvorlige Bygning, deroppe til højre paa Banken. Nu var der ingenting!

Jeg satte mig for næste Dag at se Grunden, hvor Antvorskov havde staaet. De to store, runde Sten-Piller, jeg havde sprunget saa tit paa i gamle Dage, og som laa fra den Tid af, da Kirken blev nedbrudt, de laa paa deres Plads endnu, og en høj, svær Mand gik og maalte dem og handlede om dem med en anden. Hvor mon de nu staaer?*)

Paa Ruiningens — for man kan jo ikke engang sige Ruinernes — venstre Side stod den allersidste lille Stump af Antvorskov, den hørte en Tømmermand til. Han stod der just selv med en svær Jernstang og kilede løs paa en Mur i Grunden, hvoraf han pillede Sten sammen i en Dyng. Ved Muren sad en Dreng og rettede Søm. Store Dynger af halvraadne, med Læder og Pjalter af Fløjl og Klæde besatte Ligkistebrædder, stod opstillede for at tørres og saa sælges som Brændsel. Den sidste Slotsherre havde gaaet rigtig til Bunds og var sluppen ned i en tilkastet aaben Begravelse. Et Par Karle gravede dybt nede og slog de dødes Kister itu, slængte deres Ben i en Dyng og Brædderne i en anden. »Benene skal til England,« sagde Tømmermanden, »det har de bedre af end ligge der i Jorden og raadne til ingen Verdens Nytte.«

---

*) Se Søjlestumper af Granit ved St. Peders Præstegaard og ved Gross. Lisborgs Frørenseri i Slagelse. Endvidere to store Granit søjler ved Indgangen til Korsør Kirkegaard; de stammer begge fra Antvorskov.

»Det er vist,« slutter Rosenkilde, »det gamle Antvorskov, det er kommet til Nytte.« —

Og som en Art Dokumentation af, hvad Rosenkilde ovenfor saa levende har skildret, kan fra disse Aar i »Vestsjællands Avis« hentes adskilligt:

»10. Maj 1817, Slagelse. I Onsdags d. 7. Maj mødte den sørgelige Tildragelse, at Skomager Peder Lange her af Byen, som arbejdede som Haandlanger ved Nedrivelsen af det forrige Antvorskov Slot, blev dræbt derved, at en Mur styrtede pludselig sammen over ham; han tillige med 2de andre Murfolk vare beskæftigede ved Foden af Muren, disse, som saa, at den vilde falde, undvigede i en Hast til Siden, men han, som var midt for den, kunde ikke redde sig, men blev bedækket af den.

Man gravede ham paa Øjeblikket ud af Ruinerne, men endskønt han ikke var egentlig knuset, da han havde været tæt inde ved Muren, hvor Slaget var mindre stærkt, saa var han dog dels forslaaet og dels kvalt, saa at Blodet var gaaet ham ud af Næse og Øren og intet Haab om Livsredning var tilbage.«

Og under 19. Juli, Nr. 86, samme Sted:

»Fredagen d. 1. Aug. bliver paa store Antvorskov offentlig Auktion over en Del Bygningsmaterialier, bestaaende af Mursten, Tømmer, Brædder, Søm, Vinduer, Døre, Panel samt nogle Jernplader.

Auktionen begynder præcis Kl. 10 Fmd.

Bagger.«

2. Febr. 1819, Nr. 95:

»Mandagen den 8de og Lørdagen den 13de Februari førstkommende, begge Dagene Formd. Kl. 10 vorder efter Major Jensens Begæring ved offentlig Auktioner bortsolgt, den 1. Dag ved Antvorskov Fajance-Fabrik en Del Tømmer, Panel, Døre samt nogle Brædestumper m. m., og sidstnævnte Dag, ved det saakaldte Krudtsmed-Husis ved store Antvorskov, en Del gavngørende tjenlige Asketræer, samt en Hæk, bestaaende af Tjørne, Hyller, Lind m. v. til Rydning, hvilket herved bekendtgøres.

Slagelse, 1. Februari 1819.

Birch.«

13. Marts 1819, Nr. 21:

»Onsdagen den 24. Marts 1819 bliver ved offentlig Auktion paa Antvorskov ved Slagelse bortsolgt et betydeligt Kvantum Hvede og Rug, røget Kjød, Flæsk samt nogle Tillægssvin af fortrinlig Race m. m. Blandt Conditionerne er den, at vederhæftige Købere gives Kredit til 1ste Juni dette Aar.«

Endvidere averterede en Mand, Hans Bilex ved Slotsporten, 10,000 *store* Mursten til Salg; rimeligvis var ogsaa disse fra Slottet.

I Arnskovs Samlinger, hvorfra ovenstaaende Annoncer er hentede, findes endnu flere af lignende Indhold, der viser, at der har været rigeligt at hente fra Antvorskov af Bygningsemner og meget andet, der kunde gøres i Penge.

Samme Sted findes efterfølgende, der angives at være Uddrag af Olufsens økonomiske Annaler, 62. B. 1. H.

»Antvorskov 1816.

Af dette endnu for 10 Aar siden største Gods i Danmark ere nu kun sørgelige Levninger tilbage. Af Hovedgaardens Jorder er alene 180 Tdr. Land tilovers, som ejes af Ober-Krigskommissær Neergaard og af ham drives med Vexeldrift. Hollænderiet bestaar af 50 udmærkede, gode Køer. Af Ungkvæg saa jeg 4 Stykker, hvis Lige ikke hidtil er forekommet mig. Kohuset er rummelig og indrettet paa holstensk. Arbejdshestene er gode. En ung, dejlig Hingst med et usædvanlig godt Fodskifte har han selv tillagt.

Af Svin er her en Race, som er meget trivelig; Søerne saa alle ud, som de var i Far. De fødes (!) paa Veterinærskolens Vis tildels med Hestekjød.

I Laden findes en Tærskemølle, hvormed en Kværn og en Hakkelsemaskine ere forenede, dog bruges den sidste ikke.

I Haugen seer man endnu »Kjendetegn af Conferensraad Bruns Virksomhed for det gamle, ærværdige Antvorskov. Hans Plantninger ere nu tætte som en Skov. Alle øvrige af hans mange gode, store, hensigtsmæssige og tildels meget bekostelige Indretninger ere for det meste tilintetgjorte af de mange forskelligtænkende Eiere, her have hersket i de sidste 6 Aar; saa at den stolte Gaard, der i hans Tid havde over 1800 Tdr. Land under Ploven, nu bestaar af Antvorskov, fire Parcelgaarde, og et Brændevinsbrænderi, anlagt ved Slagelse Port, hvortil er lagt nogle Jorder og Gjerlev Kirketiende. Antvorskov Slot nedrives næsten ganske, saa at der af Sjællands forstumte stolteste Herregaards-Bygning, hvor flere af Danmarks Konger tilbragte en stor Del af deres Tid, ikke bliver mere tilbage end en anstændig Bopæl i den østre Længe for en Familie uden for Bondestanden. Forresten har jeg ved mit korte Ophold paa dette Sted faact en stor Idé om dets nuværende Eier som en driftig og duelig, praktisk Landmand.«

At man ikke til alle Tider har været saa glad for Constantin Bruns pragtfulde Slotsallé, som man har Grund til at være det i vore Dage, synes at fremgaa af en Indsenderartikel — antagelig — i »Vestsjællands Avis«. Den angives

hos Arnskov at være fra 3. Oktbr. Nr. 119, men er der uden Aarstal (mulig dog fra 1819).

»Slagelse.

Vil man overbevise sig om, hvor skadelig og hensigtsstridig det er at beplante Landeveje med Træer, saa har man blot nødig at gøre en Tur op ad Vejen fra Slagelse til Næstved, forbi det forrige Antvorskov Slot, hvor Vejen dreier, og hvor Træerne ret staa i en frodig Væxt; de bedække Veien og gjør den mørk og melancholsk, hindrer den fra at tørres, saa at den er vaad og tung, naar hele den øvrige Del af Veien er tør og let at kjøre. Desuden, hvormeget betage ikke Alléer paa Landeveien Udsigten? Hvormeget trætte de ikke i Længden ved deres Ensformighed.«

Frederik den Andens og Kristian den Fjerdes »gamle Kongevej« befinder man sig paa, naar man fra Lystskoven forbi Parcelgaarden nærmer sig Antvorskov, hvis Gaard den passerede og fortsatte videre til Korsør i gamle Dage. Det var et enkelt Led i et storartet Vejanlæg, som især Frederik den Anden i sine senere Leveaar (omkring 1585) lod foretage fra Frederiksborg over København og videre ned gennem Sjælland. Længere end til Antvorskov naaede han ikke, men saa fortsatte hans Søn og Efterfølger Vejanlægget herfra til Korsør. Kongevejen var anlagt med Henblik paa Kongens hyppige Rejser og var kun for ham og alle hans. Menigmand og den almindelige Færdsel var henvist til en ældre Vej, der stundom var ligeløbende med og nær Kongevejen, andre Steder fjernende sig fra denne. Der var Slagbomme og Laase for Kongens Vej paa de behørigte Steder, og der var strenge Straffe for uberettiget Benyttelse af den. Endda var der Vanskeligheder. Det vil fremgaa af et Par Uddrag af Kongebreve til de respektive Lensmænd, blandt dem Ernst Normand paa Antvorskov.

13. Jan. 1592, Kbhvn.

— — Kongen har bragt i Erfaring, at *den ny Vej*, som hans Fader kort før sin Død lod anlægge i Lenet nu skal være meget brøstholden og foraget, fordi Laasene paa Portene og Slagbommene skulle være slaaede op og sønderbrudte, og Portene og Slagbommene selv være meget forfaldne og ufærdige, saa hver Mand frit kan age paa Vejen. — De skulle straks lade Porte, Slagbomme og Laase lave i Stedet for de sønderbrudte og ufærdige, derefter lade Vejen gøre i Stand, hvor den er brøstholden og foraget, og lade offentlig forkynde paa Tinge, at ingen under den af Kongens Fader fastsatte Straf (den gik iflg. Fr. II's Brev af 25. Marts 1585 ud paa, at »den, der gribes i at køre

eller overbevises om at have kørt paa Vejen, skal have forbrudt Heste og Vogn med deriværende Gods og sin halve Boslod) maa age paa Vejen, samt alvorligt paase dette Forbuds Overholdelse, saafremt de ikke selv ville staa til Rette.« (Kancell. Brvbr. 1585—92).

Gang paa Gang blev Forbudet overtraadt, og det ses, at Klejnsmed Oluf fra Slagelse maa ud og reparere Laasene eller erstatte dem med ny, idet de gamle simpelthen blev stjaalne. Som nævnt blev Vejen fra Antvorskov til Korsør anlagt af Kristian den Fjerde; det skete først efter 1620. Under 28. Novbr. dette Aar tilskriver Kongen Ernst Normand, at han jo sidst paa Antvorskov fik Kongens Mening at vide om Anlæggelsen af en ny Vej fra Antvorskov Slot ned til Korsør, saafremt den ikke vilde komme Kongens Tjenere (Bønderne) i Lenet til alt for stor Skade og Afbræk paa deres Avl og Bjergning. Førend han foretager sig noget andet med Vejen, skal han paa Tinge lade opkræve 8 Mænd, der kunde undersøge, hvor Vejen bekvemtest kan gaa, og hvor meget Bønderne derved ville miste af deres Marker og Enge, og hvor meget der bør afkortes i deres Landgilde, hvis Vejen skal have Fremgang. Han skal tage de 8 Mænds Afsigelse beskrevet og indsende den til Kancelliet, hvorefter Kongen vil erklære sig nærmere.

(Kancell. Brevb. 1616—20).

Saa vidt om »Kongevejen« ved Antvorskov. Om »Stengærder omkring ved Antvorskov Slot« var der allerede under den tidligere Lensmand Chr. Friis (1594) truffet Bestemmelser. For at dette Arbejde kunde blive varigt og med ringest mulig Bekostning, skal Lensmanden antage en Brolægger »eller en anden, der kan omgaaes med saadant Arbejde«, og derpaa føre Udgiften til Løn og Underhold i Lensregnskabet. — Mulig er endnu i vore Dage en Rest af disse Stengærder at se i højre Side af Vejen fra Banken ned mod Ruinerne.

Denne Egn, ja, hele Danmark, blev et værdifuldt historisk Minde fattigere, da Antvorskov Slot blev nedrevet; allerede da Kirken i 1774 forsvandt, var dets endelige Skæbne at forudse. Endnu skal her (efter Arnskov) blot Rækken af Slotspræster ved Slotskirken nævnes:

Frants Mogensen, Læsemester, død 1560.

Søren Bjerg, fra 1607—1609.

Magister Christen Christensen Winther, død i Slagelse $\frac{2}{3}$ 1621.

Magister Niels Jensen Korsør fra 1621—26, derefter resid. Kapellan v.

S. Mikkels K. i Slagelse.

Søren Hegelund fra 1626—27.

Ebbe Jensen Brun, f. 1591 i Kolding, Student 1616. 1622—24 rejste han udenlands med Erik Billes Sønner paa Kjærsgaard, Lærer i Sorø, blev 1627 Præst paa Antvorskov. $1\frac{6}{8}$ 1629 g. m. Gertrud Andersdatter, som døde $\frac{9}{7}$ 1635. $\frac{8}{4}$ 1638 g. m. Bodil Hansdatter, hun døde $1\frac{9}{1}$ 1664. Brun blev Sognepræst i Gimlinge 1640 og døde 1671.

Magister Knud Hansen, f. 1606, blev 1635 Rektor i Slagelse, fik foruden dette Embede Stillingen som Slotspræst paa Antvorskov 1640; d. 1647, 1. Febr.

Elias Eliassen Eisenberg, Søn af Præsten Elias Eisenberg, 1647—49, kom fra Antvorskov til Kalundborg.

Erik Pontoppidan, 1649—1665.

Preben Hansen Wandal, 1665—1684.

Efter Slotskirkens Genaabning 1722 var St. Peders Kirkes Sognepræster tillige Præster ved Slotskirken.

Om Slotsbankens og tilhørende Jorders videre Skæbne følgende: $\frac{3}{12}$ 1816 blev den fornævnte Generalkrigskommissær Jens V. Neergaard Ejer efter Major Jensen. Ti Aar efter $\frac{3}{12}$ 1826 (Skøde 20. Oktbr. (Arnskov har 30.) 1827) kom Købmand Hans Chr. Bollhorn, Slagelse, i Besiddelse af Ejendommen sammen med Cicilie Jensen, Enke efter Oberstløjtnant Jensen til Gyldeholm. De udnyttede Jorden efter bedste Evne, men med Opfyldelsen af de paahvilende Forpligtelser synes det at have knebet. Ved Overrettsdom af 23. Aug. 1829 ses saaledes Enkefru Jensen og H. C. Bollhorn at blive tilpligtet at lade opføre en ny Skolebygning i Sludstrup. Bollhorn synes at have været Medejer af Jorden, før han fik Ruinerne. I en Lejekontrakt af 1838 kalder han sig Ejer af den tilbageværende Del af Antvorskov. Der har saaledes i 1838 været en nævneværdig Del af Slottet tilbage, og S. Rønne, der har foretaget denne Undersøgelse, nævner, at man det nævnte Aar kunde se den forfaldne Fløj i indtil 2. Sals Højde ude fra Kirkebakken i Høve et Par Mil borte.

Bollhorn døde, iflg. samme Kilde, den 30. Juli 1838. (Arnskov angiver derimod $2\frac{4}{11}$ 1840 som B.'s Dødsdag og -aar. En Gren af Slægten B. kan paa Forespørgsel intet oplyse derom).*)

Bollhorns myndige Arvinger, Enke og Børn, sad derefter inde med Ejen-

---

*) Hans Chr. Bollhorn døde 63 Aar gammel den 30. Juli 1838 og blev begravet den 3. Aug. 1838. Han døde af Koldbrand. (Udskr. af St. Peders Sogns Kirkebog v. Provst O. Holmgaard).

dommen i to Aar, hvorefter hun iflg. Skøde, dateret Slagelse den 12. Decbr. 1840 solgte den. Det hedder i Begyndelsen af Skødet:

»Jeg Ane Cathrine Bollhorn, f. Hagen, Enke efter afdøde Købmand Hans Christian Bollhorn, overdrager herved den mig tilhørende Ejendom Antvorskov Slotsbakke med derpaa værende Bygninger samt Ruiner fra *det nu nedbrudte Slot* (paa ca. 12,000 Stkr. Murbrokker nær) samt Ret til den saakaldte »Junchers Brønd«, hvilken Ejendom min afdøde Mand er tilskødet den 20. Oktbr. 1827 af Skifteretten i General-Krigskommissær Neergaards Bø, til Brændevinsbrænder og Gæstgiver Otto Hansen af Skibshusene ved Odense —.«

Heraf synes det at fremgaa, at den sidste Rest af Antvorskov Slot er forsvundet omkring 1840. (»Junkerens Brønd«, der nævnes i Skødet, var i Slottets Velmagtsdage beliggende i Staldgaarden ved Beriderstalden, et Bindingsværks Brøndhus, der ofte maatte repareres, var i Datiden anbragt over den. 1635—36 omtales Brolægning fra »Junkerens Brønd« og »ned til Lensmandens Stald«).

I Begyndelsen af 1830'erne stod et Værelse i den nordøstlige Fløj af Slottet endnu saa vel vedligeholdt med Døre og Vinduer, at daværende Forvalter paa Antvorskov Hovedparcel blev viet i dette Værelse. Det var den sidste Brudelse paa Antvorskov Slot.

Bollhorn skal have raseret Slotsbanken slemt, og bl. a. af Mursten derfra have ladet opføre en Del elendige Fattigmandshuse, der dog nu forlængst er forsvundne. Oberstløjtnantinde Jensen ses 1841 at have købt et Areal af 50 Tdr. Land, som først var købt af Bollhorn. Denne var kommet slemt i Folkemunde for sit Hærværk paa Slotsbanken. Der gaar et Sagn om ham, som ses berørt i saavel V. Schous før omtalte »Antvorskoviana« som hos Gunnar Knudsen; hos P. Arnskov lyder Beretningen derom saaledes:

»Da de sidste Ruiner fra Antvorskov blev solgt, købtes de af en formuende Mand i Slagelse (Købmand Bollhorn, boende paa det vestlige Hjørne af det ny Torv); det var hans Agt at nedrive alt i Haab om at finde store Skatte skjulte deri, da der havde boet rige og mægtige Mænd der. Han lod saa Ruinerne rydde lige til Grunden og Jorden derom opgrave; men Skatte fandt han ingen af. Derimod fandt han en Plade, hvorpaa stod skrevet, at hver den, som nedrev eller gjorde dette Slot Skade, skulde være evig forbandet. Fra den Tid af blev han syg, og han døde kort efter i stor Elendighed, halvt opædt af blaa Lus og Orme.« — — Han var advaret i Forvejen, mener Fru L. i »Antvorskoviana«.

Otto Hansen af Skibshusene skal have solgt hele eller Dele af sin nyerhvervede Ejendom allerede $1\frac{2}{4}$ 1842 til Snedker Hans Petersen af Wedelshave. Køkkenhaven ved Antvorskov med Gartnerihus, 1 Td. 3 Skp. 3 Fdk. $1\frac{1}{8}$ Alb., skal $1\frac{1}{3}$ 1828 af Neergaards Bo være solgt til Ejeren af Antvorskov Ladegaardsparcel Georg Jessen.

$2\frac{3}{4}$ 1851 nævnes i en Obligation Peder Christian Cramer som Ejer af Antvorskov Slotsparcel.

Den i det foregaaende omtalte gamle Fru L., der havde meddelt Vilh. Schou om den gamle Klokke foran »Slottet«, fortalte ham tillige, at foruden det hvide Stuehus (i Fyrrerne) laa der ved Siden, hvor nu Staldgaarden er, et Hus med et Bageri, hvor hun tit havde købt Brød. Der knyttede sig visse overtroiske Forestillinger dertil. Medens Bageriet ellers var velholdt, var der et Fag Vinduer ud mod den nuværende Have; det maatte aldrig gøres i Stand. Hvor Wartheim nu ligger, var der et Hus, hvor en Familie, der hed Lechene, boede; oprindeligt var det Italienerne, men de nuværende var fødte i Danmark. Hun mindedes Konen paa Vej til en Brønd i den nuværende Have for at hente Vand. Hun erindrede godt Stenhusene (Bollhors?), de var daarlige og beboddes af særlig fattige Folk. De laa ved Vejen straks Øst for Antvorskov.

Det er morsomt, at den gamle Dames Fortælling paa visse Punkter lader sig kontrollere i Nutiden gennem Oplysninger fra »Vestsjællands Avis«. Først en Meddelelse derfra, der angaar Naboejendommen.

1841. »Gaarden Herthalund« (i 1817 var H. beboet af I. Fenger) »imellem Slagelse og Antvorskov er af Apotheker Forsom solgt for 7000 Rbdlr. til Proprietair A. Jørgensen paa Solbjerggaarden.«

»1. Septbr. 1842. Til Leje.

I den grundmurede Hovedbygning paa Antvorskov forrige Slotsplads tæt ved Slagelse er en god Beboelseslejlighed at erholde, naar man derom henvender sig til Ejeren.

Petersen.«

»1843. 20. April. Mursten fra Antvorskov Ruiner sælges fra Antvorskov Ladegaardsparcel.

Smedebælg er at faa til Købs hos Petersen;

Antvorskov Slotsparcel.«

»1844. Da jeg har erfaret, at det falske Rygte er udbredt, at der ikke bliver Bageri paa min Bopæl længere end til Paaske Flyttetid d. A., udlover jeg en

Douceur af 5 Rbd. for den, som kan opgive mig Gerningsmanden, saaledes at han kan kræves til offentlig Ansvar.

Fra 16. April fortsætter jeg selv mit Bageri og lover Enhver, som forunder mig sin Søgning, at levere gode Varer og reel Behandling. Brød er bestandig at faa for Rug imod at betale Male- og Bagepenge. Antvorskov Slotsparcel, d. 20. Marts 1844. K. Petersen.«

»1844. Antvorskov Stenhus er at faa tilleje, naar man henvender sig til Ejeren.«

»Den 8. Maj afbrændte Idasgaard, hele Gaarden brændte, den var en svensk Træbygning, tækket med Straa, og brændte paa mindre end 1 Time.«

»Fra Nytaar 1845 antager Bladet Navnet Sorø Amtstidende eller Vest-sjællands Avis.«

Og endelig faar man at vide, at omkring 1845 var der Badeanstalt, Bageri og Restauration med kongelig Bevilling hos K. Petersen paa Antvorskov Slotsparcel.

Hjemstedet for det gamle Kloster og Slot gik en ny Tid i Møde og kom i et mere roligt og værdigt Leje efter den omtumlede Periode, der foran er skildret, da Storkøbmanden, kgl. Agent Hans Henrik Schou den 25/11 1856 for 9000 Rdlr. købte Slotsbanken med ca. 10 Td. Land og der skabte sig et Hjem paa sine ældre Dage. Han tænkte først at bebo et af Bollhorn paa Hovedpladsen opført mindre Hus, men hans Arkitekt, Herholdt, fraraadede ham dette, og efter at et nyt Hjem efter Herholdts Tegning i Løbet af de næste to Aar var opført, hvor Bollhorns Hus blev nedrevet, flyttede Agent Schou ind i den nuværende Hovedbygning den 20. April 1859 om Aftenen Kl. 10.

»Det var for en stor Del af Interesse for det gamle Antvorskov, at jeg købte det og bragte igen Haven frem fra den Ødelæggelse, den var undergaaet, og byggede et solidt Hus, som kan staa gennem flere Slægter, naar Gud vil skaane det,« skriver Agent Schou selv.

Og indtil Dagen i Dag har Familien Schou haft et Familiebo her og vil vel have det i en uoverskuelig Fremtid. Men ikke alene af den Grund er Stedet og Slægten nøje forbundet. Ingen har som den gjort Indsats af Interesse, Arbejde, Tid og Penge for Fremdragelsen og Bevarelsen af de gamle Minder

fra Klosteret og Slottet. I saa Henseende har Schou-Slægten indlagt sig den største Fortjeneste. Det er da rimeligt her at dvæle lidt nøjere ved dens Historie, saa meget mere som denne og Stedets herefter for en Del gaar Haand i Haand sammen og ikke let lader sig skille.

Slægten Schou og Gl. Antvorskov.

Det vil være rigtigt her at begynde med Hans Henrik Schous Forældre. Først med dem kom Slægten til Slagelse, medens den forud ellers kan følges tilbage til 1695 med Tilknytning baade til Holbæk og Kalundborg. Hans Abelin Schou blev født i Quellinghøj i Holbæk Amt den 29. Febr. 1764. Landsbyen med dette Navn er ikke mere til, og kun en enkelt Gaard hedder nu saaledes.

Man ved ikke, hvorledes Navnet »Schou« er blevet knyttet til Hans Abelin-sen, som hans Døbenavn var efter Faderen, Sadelmager Abelin Christian Mikkelsen. Efter denne er endnu i Slægtens Eje en Piskesnært, fremstillet af ham.

Som ung var Hans Abelin Schou Møllersvend i Bromme Vandmølle og siden i Præstø, hvor han giftede sig med Møller Hansens Datter, Mette Katrine Hansen, der var et Aar yngre. I dette Ægteskab blev Hans Henrik Schou født den 17. Marts 1797. Og endnu samme Efteraar, da Drengen kun var et halvt Aar gl., flyttede Hans Abelin Schou med Familie til Slagelse, hvor han købte en Mølle ved Bjærgbygaards Port (ud ad den nuværende Skelskørvej); her fødtes den yngste af Familiens to Sønner Frederik Ludvig Schou $2\frac{2}{9}$ 1800.

Hans Abelin Schou har været en driftig Mand; skønt Møller af Profession oprettede han et Brændevinsbrænderi og drev en stadig voksende Købmands-handel i Slagelse. Tillige var han Landbruger i en Udstrækning, saa Sønnen i sine Erindringer har kunnet kalde dette hans Hovednæringsvej.

Og yderligere udvidede han sin Virksomhed. Han gav sig til at bygge Huse, bl. a. opførte han en Fattiggaard i Slagelse og det tidligere kuplede Taarn paa St. Mikkel's Kirke. I Aaret 1811 opførte han til sig selv »den graa Gaard« i Slagelse paa Hjørnet af Nytorv og Nygade; i ændret Skikkelse er den til endnu og er i sin Tid blevet kaldt »den eneste Patriciergaard i Slagelse« (Sorø Amtst.'s Redaktør i 1932).

I 1807, da Englænderne øvede deres Voldsfærd mod Danmark, fik ogsaa Slagelse Indkvartering af en Del af deres Tropper. Sønnen Hans Henrik skulde anvise et Par menige Plads i et Karlekammer i Hans Abelin Schous Gaard. Men Kvarteret var dem ikke godt nok, og de stormede op til Købmanden, der laa og hvilede sig, og truede ham oven i Købet paa Tysk: »Djæveln skal ta'

Dem, hvis De ikke giver os et bedre Værelse!« — Men Købmanden sprang op, greb en Økse og gik løs paa dem, idet han raabte: »Er I komne som Røvere, skal I ogsaa behandles som Røvere!« De fremmede flygtede da til deres Kommandant, der fik Sagen ordnet i Mindelighed. At Hans Abelin ikke var bange af sig, ses ikke ene af denne Historie, men ogsaa af noget, der indtraf, da Fløjen skulde sættes paa Slagelse Kirketaarn. Blytækkeren nægtede at gøre det, med mindre der blev opsat Stillads først. Da greb Hans Abelin Fløjen, klatrede op ad Stangen, og staaende paa Kuplen anbragte han den, hvor den skulde være. Det kan tilføjes, at Fløjen ses endnu, men — ude paa Hovedbygningen paa Gl. Antvorskov, hvor den siden er havnet.

Hans Abelin havde aldrig gaet i Skole. Ved Hjemmeundervisning hos sine Forældre og ved Selvstudium erhvervede han sig endda gode Kundskaber. 1805, da han var 41 Aar gammel, skrev han en Afhandling: »Om de mindre Købstæders Opkomst, og hvad der har bidraget til deres Fremme«. For denne Afhandling fik han Landhusholdningsselskabets store Sølvmedaille, der endnu er i Familiens Eje.

Men hvad der tegnede saa lyst for denne velagtede og velstaaende Mand ved Begyndelsen af det 19. Aarhundrede, gik alt tabt paa forholdsvis kort Tid. Det begyndte at gaa tilbage i 1813. Han mistede sin Formue ved Statsbankerotten. Pengesedlernes Værdi reduceredes til omkring $\frac{1}{100}$ af deres Paalydende. Dette ruinede Hans Abelin, hans Ejendomme sank i Værdi, og han maatte atter ty til Mølleriet. 1817 købte han uden Udbetaling en lille Hestemølle og drev den i Forbindelse med Købmandshandelen, bistaaget dygtigt af den nu 20-aarige Søn Hans Henrik, der hjalp med at passe Mølle og Købmandshandel og rejste til København for at købe og sælge Varer og Produkter. Faderen blev efterhaanden svagelig og mistede ved Sygdom og Modgang sit gode Humør. 1826, da han var 62 Aar gammel, overdrog han Købmandshandelen til Sønnen Hans Henrik, der med Bistand af Broderen Frederik drev den i omtrent 40 Aar og oparbejdede den til en af de største Forretninger i Slagelse. Den gamle Hans Abelin havde paa sine ældre Dage en stor Glæde i at se Forretningen blomstre op under den dygtige Søns Ledelse. Han døde 1833 og overlevedes af Hustruen i 4 Aar. Det bør bemærkes, at han foruden den førnævnte Ejendom paa Nytorv har efterladt sig et andet Minde, nemlig den saakaldte nu fredede »Brænderigaard« ved Slotsporten, som han byggede i 1808.

Det maa vist kaldes en kritisk Periode i Slægten Schous Eksistens Aarene omkring og forud for 1826, hvor Hans Henrik S. traadte til og overtog Ledelsen.

I sine Livserindringer (1856) giver han selv en Skildring af en ejendommelig Situation: Han, en 29-aarig ung Mand, har i Oktober 1826 hentet et Læs Varer i København og er nu paa Vej hjem til Slagelse — en Rejse, der den Gang tog 32 Timer! — Man har vist ham den Tillid at betro ham Varer for 2—3000 Rdlr. mod kun 400 Rdlr. i Udbetaling. Saa hedder det: »Jeg kørte som sædvanlig ene hjem dermed, og min Glæde over at være kommen saa vidt var saa stor, at da jeg gik bag ved Vognen op ad Bankerne i Skoven ved Overdrevskroen, dansede jeg af Glæde, og Fremtiden stod som en lysende Engel for mig, skønt jeg hverken havde Hus som mit eget, Næring til Stedet eller vidste, dersom jeg ikke fik den (nemlig Næring), hvor jeg skulde faa mit Læs Varer betalt. Men mit faste Haab til Forsynet, og min Ungdomskraft, samt den *Trøst*, at jeg nu havde Haab om at kunne skaffe mine gamle Forældre en nogenlunde sorgfri Alderdom — det var mig nok.«

Han er da fuld af Haab og Fortrøstning trods den ikke alt for straalende Situation. Og hans lyse Haab til Fremtiden skuffedes ikke. Handelen baade den Gang og siden lykkedes langt over Forventning.

I Bogen om Slagelse skriver P. Arnskov, at Hans Henrik Schou var den af Familien, der har betydet mest for Slagelse: »Han forstod gennem sin udstrakte Handelsvirksomhed at sætte Respekt om sit Navn, for han havde en Evne til at tjene Penge og en Forstand til at anbringe disse paa de rigtige Steder, to Egenskaber, som han særlig forstod at udnytte.« — — »Med stor Indsigt byggede han store Magasiner i Slagelse, Bissrup, Mullerup og *)Vellerup; ved at anlægge Magasiner paa disse Steder har han kunnet beherske hele Kornhandelen paa Sjælland.«

Som før fortalt flyttede han i 1858 til sit ny Hjem paa Antvorskov, hvor han henlevede sine sidste 11 Leveaar. 5. Maj 1830 var han bleven gift med Margrethe Hedeveg Hansen fra Ødemark (f. 1798); det blev et saare lykkeligt Ægteskab med en talrig Børnesflok, hvoraf dog 3 — to Døtre og en Søn — døde som smaa. Tilbage var fire Børn — tre Sønner og en Datter, hvoraf den ældste Søn, Hans Jacob Schou, overtog Forretningen paa Nytorv, da Faderen flyttede til Antvorskov. Agent Schou var paa dette Tidspunkt Enkemand, idet hans Hustru var død efter et halvt Aars Sygeleje d. 5. Maj 1853.

Han fik i Tidens Løb adskillige offentlige Hverv at røgte, var saaledes Formand for Bystyret i Slagelse fra 1838—58, og fra 1842—46 var han Medlem

*) I Horns Herred ved Indløbet til Holbæk Fjord.

Gl. Antvorskov set fra Alleen

af Stænderforsamlingen i Roskilde. Endelig var han siden Landstingsmand i Tiden fra 1854—58. Samme Aar som han købte Antvorskov, udnævntes han den 1. Januar for sine Fortjenester til kongelig Agent.

Schou stod i intimt Handels- og Venskabsforhold til Hamborgfirmaet Philip T. Ree. (Schous i 1838 fødte Søn Philip Julius S. er opkaldt efter Ree i Hamborg). Der gaar i Familien en Fortælling om et mægtigt Opkøb af Hvede trindt om paa Sjælland og paa Børsen i København som Følge af blot to telegraferede Ord fra Hamborg: »Køb Hvede«; hvorpaa fulgte en for begge Firmaer saare indbringende Forretning; et talende Vidnesbyrd om, hvorledes Forretningsvenner i gamle Dage turde stole paa hinanden.

Med sin stærke Virketrang kunde Schou ikke sidde stille hen og nyde sit Otium paa Antvorskov. Han anlagde Øst for Haven et Teglværk, der gav ham et godt Udbytte; Rester af dets Lergrav ses endnu ved »Wartheim«s Have. Det blev drevet under hans personlige Tilsyn. Men han forudsaa, at Leret her vilde slippe op. Derfor købte han Naboejendommen Herthalund. Lektor Lau-

ritzen, Sorø Akademi, fortæller i en Kronik i »Sorø Amtstidende« om »Agenten og Teglværket«: »Han undergraver hele Vejen,« sagde Folk, rystende paa Hovedet ved de efterhaanden mange Sten, der fabrikeredes. Dertil var han dog for forudseende. En Formiddag kom han hjem fra sin Morgentur med de Ord: »Jeg har fundet en Guldklump.« Han havde været ovre paa den anden Side af Vejen paa Herthalunds Jord og der fundet fortræffeligt Ler.« I Agent Schous sidste Tid som Leder af Teglværket blev der da fra dette Sted hentet Ler til Fabrikationen af Sten; men i hans Søns og Arvings Tid, den senere Oberstløjtnant Theodor Schous Dage, blev der i 1873 bygget det nuværende Teglværk, idet han indsaa, at Transporten af Ler fra Herthalund til det gamle Teglværk efterhaanden blev for kostbar.

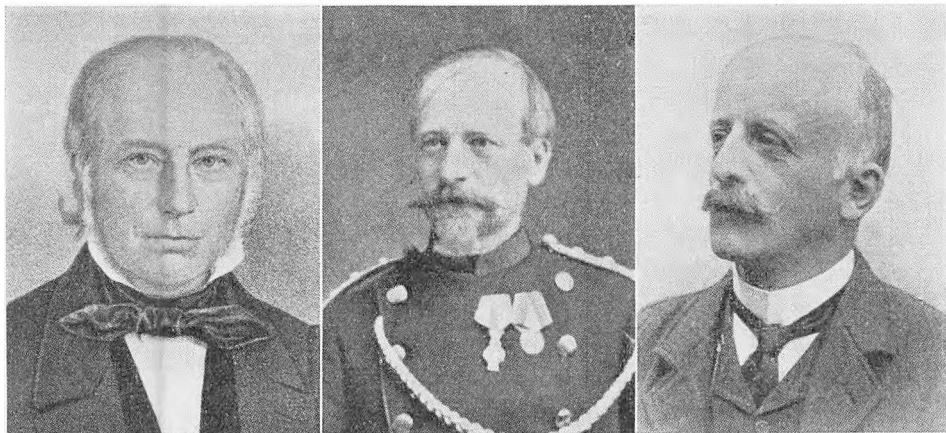
Af Oberstløjtnant J. P. v. Jensens Enke købte H. H. Schou sammen med fire andre Slagelseborgere den 16. Septbr. 1841 et Areal i den saakaldte »Lystskov« til et Forlystelsessted for Slagelse Bys Beboere og udstedte en Deklaration, hvorved de gives Tilladelse til »paa en anstændig Maade« at forlyste sig der. Jagt maatte dog ikke udøves deri.

Arnskov omtaler, at Agent Schou som Købmand i 1847 »solgte billig Rug til Familier i trange Kaar (1 Rdlr. pr. Skæppe). Straks er der misundelige Sjæle, som farer ud mod ham i Avisen, men det ser ud til, at dette har været ganske uberettiget«.

Trist var det, at den gamle Hædersmand Hans Henrik Schou paa sine sidste Dage 4 Aar før sin Død skulde opleve følgende:

Paa sit Teglværk havde han i flere Aar først i Tredserne beskæftiget tyske Sæsonarbejdere fra Lippe-Detmold, der i særlig Grad var skikkede til dette specielle Arbejde. Saa kom Krigsaaret, og under de spændte Forhold blev der saa vel i dette som det følgende Aar anvendt dansk Arbejdskraft. Men atter i 1866 kom om Foraaret et Hold tyske Sæsonarbejdere til Antvorskov og gik som før i Gang med Arbejdet der.

Der var vel nok dem blandt de danske Arbejdere, hos hvem dette Forhold satte ondt Blod; men Sværmen, der St. Bededag den 27. April 1866 hen paa Eftermiddagen med et Par Flag i Spidsen drog ud til Antvorskov for at lave Halløj og Ballade og kræve de tyske Arbejdere afskediget, havde dog mere Karakteren af en Sammenstimlen af Byens løse Eksistenser, senere paa Aftenen forstærket med Tjeneste- og Læredrenge, end en Forsamling af danske Arbejdere, der henvendte sig til en Arbejdsgiver om et fagligt Anliggende. Det ser ud til, at en bestemt Klike, der var Schous Modstandere, bl. a. fordi de beskyldte

Hans Henrik Schou
f. 17/3 1797, d. 17/3 1870

Theodor Valentin Schou
f. 1834, d. 1912

Kristjan Vilhelm Schou
f. 1861, d. 1922

ham for at drage Handelen, især Kornhandelen, fra Slagelse ved Magasinerne i Mullerup og Bisserup, og som ovenfor nævnt havde langet ud efter ham i Pressen tidligere, stod bag ved Revolten og var de egentlige Anstiftere af det hele Pøbelopløb, der var omhyggelig forberedt i Forvejen. Disse Forberedelser var ikke undgaaet Politimesteren i Antvorskov Birks Opmærksomhed. Det var Justitsraad Beck, der under Skandalens Forløb synes ganske at have tabt Hovedet. Til en Begyndelse havde han forstærket sit Politi ved Tilkaldelse af en Del af Egnens Sognefogeder, ligesom han foranledigede en Del af de i Slagelse garnisonerede Dragoner til at møde ved Antvorskov. Omkring ved Sekstiden skred han ind og befalede den sammenstimlede Hob at forføje sig bort, og da den ikke adlød, lod han fem af Hovedmændene arrestere ved Dragonernes Hjælp. Bevægelsen syntes tilsyneladende derved at være dæmpet, Mængden fortrak for en Del, og der blev foreløbig Ro. Men ved Mørkets Frembrud kom Skaren igen i øget Tal, bl. a. var der en stor Del af Byens Ungdom tilsluttet. Og denne Gang skortede det paa energisk Optræden fra Politiets Side. Mængden begyndte at bombardere Dragonerne med Skærvebunkernes Sten, bl. a. blev en Underofficer saaret i den ene Arm, saa han maatte forlade Stedet. Nu havde Sværmen faaet Blod paa Tanden, og nu gik det løs saa vel paa Teglværket som paa Købmand Schous Bolig, hvor kostbare og for den Tid sjældne Spejlglassruder — paa én nær — alle blev ituslaaede, ligesom en Del Møbler tog nogen

Skade ved Stenkastene. Den gamle Købmand stillede sig, hvid som en kalket Væg, modig i Døren og spurgte, hvad de vilde; men ellers siges Familien at have maattet søge Tilflugt i Kælderen. Ogsaa Teglværket led en Del Skade ved Bombardementet. Politimesteren siges selv at være blevet ramt af et Stenkast. Og nu begik Justitsraad Beck det skæbnsvangre Fejlgreb at indlade sig i Fredsforhandlinger med Hoben og indrømme den dens Forlangende for at opnaa Indstilling af Urolighederne. De stillede Betingelser, som Beck maatte gaa ind paa, var, at de tyske Arbejdere ved Teglværket skulde afskediges, Dannebrogsfanen, som var frataget en af Spektakelmagerne, udleveres, og de fem arresterede Personer sættes paa fri Fod og have hver 5 Rdlr. (der dog gik ned til 1 Rdlr.) for den lidte Tort. To Dragoner blev derefter med Vogn afsendt til Slagelse for at afhente de fem fængslede. Gamle Arrestforvarer Jensen vilde imidlertid ikke indlade sig herpaa uden ved skriftlig Ordre fra Justitsraad Beck; den ene Dragon maatte da ride tilbage til Antvorskov for hos Beck at faa denne Ordre udstedt. Kl. 11 Aften havde man derefter det opløftende Syn, at Vognen ankom til Antvorskov med de fem fra Arresten og med udfoldet Fane og en Dragon foran og bag ved Vognen. Mængden modtog den med vældig Hurraraab og fjernede sig siden, uden at flere Uroligheder forefaldt den Aften.

Men siden kom et alvorligt Efterspil. Fra København ankom Kriminalrets-assessor Behrend, og samtlige tidligere Arrestanter og en Pige kaldet Emma Rødkalot blev atter anholdt og arresterede, saa der efterhaanden blev ca. 30 i det hele, der blev overbeviste om at have deltaget i Optøjerne.

Ved Overrettsdom, som faldt hen mod to Aar senere, fik Hovedmændene et Par Aars Tugthus, Resten større eller mindre Vand- og Brødstraffe.

Der blev skrevet »En i sin Indgang sørgelig, men i sin Udgang glædelig splinterny Vise om det gruelige Oprør i Slagelse«, og Begivenheden var i lang Tid Samtaleemne i Byen. Heller ikke P. Arnskov mener, Optøjerne skyldtes Arbejderne, men at andre stod bagved, thi skriver han: »Schou var nemlig godt lidt af sine Arbejdere og var en retskaffen og human Mand.«

Antvorskov Have havde tidligere været et yndet Spadserested for Slagelse-anerne, men blev fra den Tid lukket for Offentligheden. Og den Sorg, som dette Overfald bragte ham, kom den gamle Agent aldrig helt over.

I Aaret 1844 havde han haft en stor Glæde, idet sjællandske Bønder overrakte en Sølvpokal til »den driftige Købmand H. H. Schou til taknemlig Erin- dring om Magasinetts Oprettelse ved Mullerup«; et talende Vidnesbyrd om, at

Egnens Landboere saa med andre Øjne paa dette Foretagende end visse Kredse i Slagelse.

I Betragtning af, hvad der i Tidernes Løb var foregaaet paa den gamle Slots- og Klostergrund, er det ikke at undres over, at der var en Smule Spøgeri at notere i Hjemmet hos Hans H. Schou. Hos Vilh. S. i hans »Antvorskoviana« er en Fortælling derom: Agent Schous Kokkepige, Birte, var flyttet med ham til Antvorskov. Men hun vilde ikke være der; Antvorskov var et afskyeligt Sted, ytrede hun til Bekendte i Byen. »Men Hr. Schou kan vel ikke undvære Dem,« svarede vedkommende. »Nej, det kan han ikke,« fortsatte Birte, »og jeg har ogsaa sagt til ham, at hvis han vil flytte til Slagelse igen, vil jeg ogsaa blive hos ham.« Hr. Schou havde saa forlangt Besked af Birte, hvorfor hun ikke vilde være paa Antvorskov, og hun maatte saa ud med, at hun ikke kunde sove, fordi Kl. 12 gav alle Antvorskovs Klokker sig til at ringe. Hr. Schou sagde saa, at de Klokker hørte han ogsaa, men sov lige godt for det, saa Birte skulde bare ogsaa sove. Og saa blev da Birte.

Og mon ikke den gamle Købmand har hørt Antvorskov Klokker ringe særlig stærkt og kaldende for ham paa hans 73-aarige Fødselsdag den 17. Marts 1870, for et Øjeblik efter sov han fredeligt ind for bestandig Kl. 12,30.

Den afdødes næstældste Søn, Oberstløjtnant Theodor Schou, arvede Antvorskov med Rødegaard og Herthalund og byggede med pekuniær Støtte fra Firmaet Ree i Hamborg, som før nævnt, et nyt Teglværk. Men Antvorskov Hovedbygning stod tom i de første Aar; siden lejedes den ud, men Lejen var kun ringe, og Haven blev forsømt. Under disse Omstændigheder var Ejeren lidt i Vildrede m. H. t. Ejendommens rette Anvendelse. Efter en bekostelig Omlavning af forskellige Lokalteter forsøgtes med en Pensions- og Undervisningsanstalt for unge Piger ved en antaget Bestyrerinde. Men Virksomheden bragte kun Tab og Besværligheder for Hr. Schou, der vanskeligt kunde lede den fra København og der tillige var optaget af de militære Forhold, der krævede hans Tid og Arbejde.

Men efter at have taget sin Afsked som Officer flyttede Oberstløjtnanten i Foraaret 1888 til Antvorskov med Hustru og Datter (nuværende Fru Ingeniør Spandet) og overtog nu selv Ledelsen og delvis Undervisningen (med Hjælp af en dansk og fransk Lærerinde) og fortsatte med disse Kursus indtil 1891.

Samtidig gik Familien i Gang med at bringe den forsømte Have paa Fode. Fru Schou havde altid været haveinteresseret, men for Oberstløjtnanten var dette et ganske nyt og ukendt Felt, som maatte studeres teoretisk og praktisk fra

Grunden af. Han læste om Frugttræers Dyrkning, Beskæring og Pasning og gik efterhaanden op i Arbejdet med stor Interesse og udholdende Energi; i Løbet af de første Aar plantedes ca. 300 Frugttræer, dels i den gamle Have, dels i et Stykke Mark, der blev draget ind under Haveanlægget.

Allerede Aaret før Familien Th. Schous Ankomst til Antvorskov, altsaa i 1887, var man under Pløjning paa Marken Vest for Haven stødt paa gamle Murrester, Ruindele, af det gamle Kloster; men da Udgravningerne vil blive behandlet i et særskilt Afsnit, fortsættes her med en Redegørelse for Teglværkets og Gl. Antvorskovs Forhold.

I 1910 overdrog Oberstløjtnant Th. Schou Antvorskov, Herthalund og Teglværket til sin Søn Kristjan Vilhelm Schou (f. 1861, d. 1922) og flyttede med sin Hustru til Kbhvn., hvor de kun fik et kort Tidsrum at leve; de døde begge i 1912. Det kan lige her nævnes, at naar vi nu har en smuk og behagelig Spadseresti eller Fortov at vandre ad fra Antvorskov til Slagelse, skyldes det i væsentlig Grad Th. Schous Interesse og Arbejde for denne Sag.

Vilhelm Schou flyttede fra Herthalund ind paa Antvorskov og tog sig med Iver og Interesse af Haven, ligesom han tog stærkt Del i Udgravningen af Ruinerne, — hvorom senere. Det laa ham stærkt paa Sinde at faa sikret Antvorskov som en Familiebolig langt ud i Fremtiden for Slægten, han tilhørte. I det Testamente, han efterlod sig ved sin Død d. 5. Septbr. 1922, henstillede han til sine Arvinger »at sikre Antvorskov en Fremtid, der er værdig dets Ruiner, dets gamle Berømmelse samt dets skønne Beliggenhed og Minderne om hans Farfader og hans Forældre og dets Betydning for hans Slægt.«

Det var saare vanskeligt at finde en Ordning, saa dette Ønske kunde opfyldes, idet han ikke efterlod sig en Kapital, der kunde knyttes til Antvorskov, og uden Midler var det ikke muligt at sikre Antvorskov varigt for Slægten ud i Fremtiden. En Ordning kom dog i Stand paa Forslag af Overretssagfører K. Jantzen. Efter hans Raad skiltes Antvorskov og Teglværket saaledes, at det første omdannedes til en selvejende Institution under Navn af »Slægten Schous Bolig Gammel Antvorskov«, det sidste til et Aktieselskab med en Aktiekapital paa 100.000 Kr. Arvingerne skænkede deraf 40.000 Kr. til den selvejende Institution. Tillige indfrie Arvingerne af Teglværkets Midler de Prioriteter, som stod i Ejendommen, saa denne blev gældfri, og endelig forpligtedes Teglværket til, saa længe det bestod, at dække de Beløb, der medgik til de faste Udgifter ved Ejendommen: Skatter, Afgifter, Assurance og Vedligeholdelse af Bygninger. Teglværket optog dernæst et større Laan, af hvilket en Sum blev

deponeret i Overformynderiet, og hvis Renter anvendes indtil videre til forskellige Pensioner.

Med den her skitserede Ordning forløb Tiden indtil 1. April 1938, hvor Teglværket solgtes til dets nuværende Ejer, Hr. Hansen, der lod det genopføre i moderniseret Skikkelse efter en Brand, der lagde det i Aske d. 13. Aug. 1938. I 1941 fabrikterer Teglværket tillige Generatorbrænde. Gammel Antvorskov med Gartneriet er nu for Tiden henvist til at »hvile i sig selv.«

Ruiner og Fund.

Da Antvorskov Slot blev lagt øde, spredtes ved de mange Auktioner, der i en Aarrække holdtes paa Tomten, en Mængde Ting af stor historisk Interesse, som de nu vilde være, om de fremdeles eksisterede.

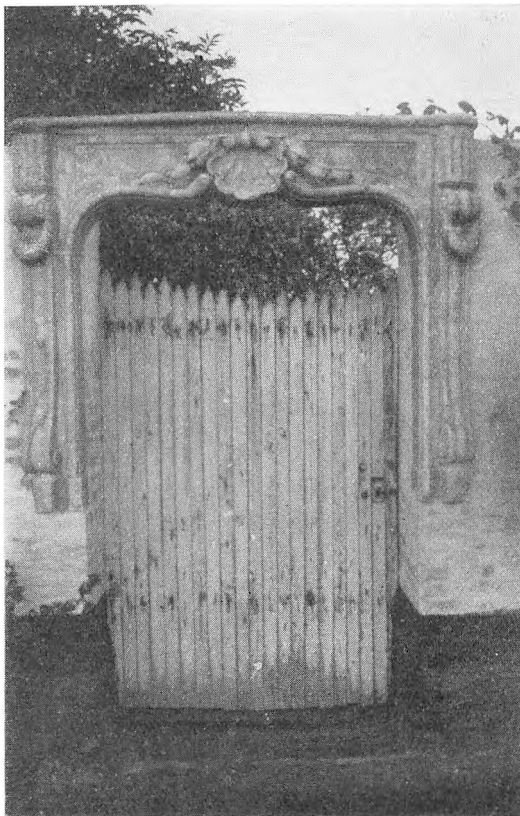
Men kun ganske faa Ting kan til vore Dage efterspores. En Marmorbue med en Løve over havnede som Indgangsportal til en Have ved den nu forlængst nedlagte Ormslev Kro ved Slagelse—Korsør Landevejen. Løven, der rimeligvis var af Træ, forsvandt dog op mod vor Tid. Den hele Marmorbue havde i sin Tid været Kamin paa Antvorskov Slot og blev købt paa Auktion af Kroens daværende Ejer. En tilsvarende Kaminbue skal være kommen til Rosted Skovridergaard; den nuværende Forpagter oplyser dog, at den ikke mere findes der.

Og endelig meddeler nu afdøde Hofjægermester H. Oxholm i sin Tid i »Sorø Amtstidende« paa Foranledning af en Artikel i samme Blad af cand. mag. Gunnar Knudsen, at paa Taarnholm Hovedbygning ved Korsør ejede han en Kamin og et gammelt Skab forsynet med Kongekrone over alle Skuffer, og som begge sagdes at stamme fra Slottet. De er dog nu ikke mere paa Taarnholm; mulig har de fulgt Hofjægermesterens Arvinger til Fyn.

I denne Landsdels Hovedstad befinder mulig ogsaa et gammelt Bornholmerur fra Antvorskov Slot sig for Øjeblikket. Dets Historie kan ret nøje følges. Det har en smuk Metalplade, hvori er indgraveret *Otto Arboe*. — Peter og Otto Arboe var de første Urmagere paa Bornholm, der omkring 1790 skabte den berømte Urindustri med Øens Navn. Og et af disse den Gang sjældne og kostbare Urc kom til at staa paa Antvorskov. Omkring 1820 kulminerede Urindustrien paa Klippøen, og senere lavedes disse »Klokker« over hele Landet.

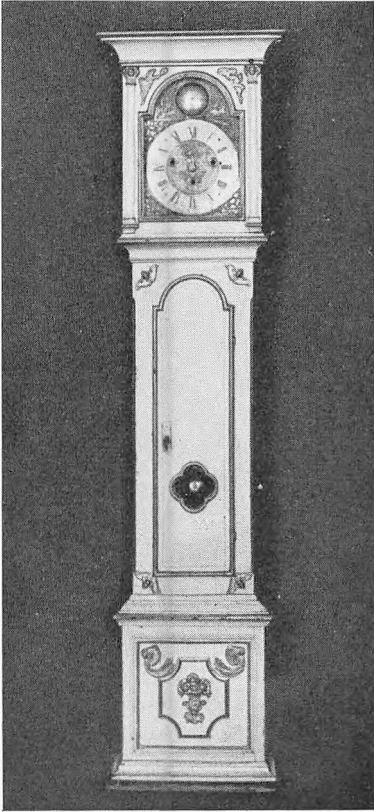
Den paagældende Antvorskovklokke blev købt ved Auktion af Christian Smed i Rosted. Han var Bysmed og Svinesnider og havde Smedelodden 3 Tdr.

Ld. ude i Søndermarken helt ude ved Sørbylilles Skel. Han følte sig velhavende nok til at købe Pragtværket og førte det hjem til Rosted. Men i Smedens Dagligstue, der tillige var Spisestue og Soveværelse, var der ikke højt nok til Loftet. Heldigvis var Gulvet i Stuen kun af stampet Ler. Der blev gravet et Hul, og der kom Bornholmeren til at staa fra 1831 til 1869. Dette har mærket den nederste Del af Kassen — Mærker, som findes endnu. Christian Smed døde 1832, og Enken giftede sig et halvt Aar efter med Anders Madsen fra Brunemosen. Han havde været ved Militsten i syv Aar; men samtidig været Brændevinskarl i sin Fritid i et Brænderi i Brølæggerstræde i Hovedstaden og der opsparet sig 34 Rigsbanksspecier, saa han var et godt Parti for Smedeenken. — I Ægteskabet var der en Søn, og denne havde igen en Datter, og Bornholmeren er endnu hos denne

Kamin fra Antvorskov Slot
(iflg. Tradition)

Datter, der er gift med Jens Pedersen, som bor i Odense. — »Adressen vides ikke,« skriver Redaktør C. A. Rosted, Assens, der er barnefødt i Rosted, og hvem disse Oplysninger om Uret skyldes, »men Ejerinden er i Aar (1938) 72 Aar og Bornholmeren lige netop dobbelt saa gammel; men de gaar begge to endnu og »falder til Slag« ret regelmæssig — ja, Bornholmeren slaar Kvarterslag, det har Sofie fra Rosted da aldrig gjort. — Naar hun engang standser Dobbeltværket, kommer Bornholmeren atter opad i Rangklasserne, om ikke saa højt som til Munkeborg. — Sofies Datter er gift med en Præst, og jeg tænker, de arver Klokkeværket.«

Bornholmerur fra Antvorskov
(Nu i Privateje hos Pastor Edv.
Petersen, Aalborg)

Saaledes slutter Redaktør Rosted sin Skrivelse om denne interessante Klokkehistorie.*)

Ude i Slotsbjergby paa den høje Banke ligger Byens Kirke, som her flere Gange er nævnt. I den ses nogle gamle Stolestader, som engang har haft Plads i den forsvundne Kirke paa Antvorskov.

Men ude under Grønsværen ved Slotsbanken sov jo de væsentligste Levninger af Kloster og Slot deres halvhundredaarige Tornerosøvn, indtil de omkring 1887—88 igen droges frem i Dagens Lys paa Foranledning af Hr. Th. Schou og hans Sønner med god Hjælp fra det offentlige og under Nationalmuseets Folks kyndige Ledelse, saa i Tidens Løb op mod vore Dage det hele Anlæg kan siges at være klarlagt og undersøgt i alt væsentligt.

I 1917 har Vilhelm Schou nedskrevet en kort Beretning om Begyndelsen til Udgravningerne ved hans og hans Broder Rudolfs Bestræbelser. De to Brødre har i Aaret 1887 været henholdsvis 26 og 25 Aar (V. S.'s Beretning findes nu i Nationalmuseets Arkiv). Den har følgende Ordlyd: »Rudolf og jeg begyndte Udgravningen i September, mulig i Aug. 1887. Han bestyrede Teglværket, og jeg besøgte ham i en

kort Ferie. Da Teglværket laa stille paa Grund af daarlige Byggetider, og der endnu var nogle Arbejdere, fandt vi paa at forsøge en Gravning, fordi det et Par Gange var sket paa Banken, der ellers ikke frembød noget mærkværdigt, den var en Mark, at ved Pløjning en Hest pludselig var sunket temmelig dybt i Jorden, saa man kunde formode, at der var en Hulning eller anden Grund dertil.**)

*) Hr. Pastor Edv. Pedersen v. Budolfi Kirke i Aalborg ejer nu (1941) Bornholmeruret.

***) Om den indiske Sadhu Sundar Singh fortælles den Anekdote, at da han i 1925 fik forevist og forklaret om Ruinen og hørte om Hesten her, syntes han at interessere sig mest for denne og sluttelig udbød: »Men Hesten! hvorledes blev det med den?!«

En af Folkene, Peter David (David Petersen), kendte det Sted, hvor Tilfældet med Hestene var sket. Han har vist boet hos os lige fra Dreng, har stadig arbejdet her (gør det endnu 1917, vist ca. 65 Aar gl.). Hans gode Hukommelse og Orienteringsevne viste sig paa ny her, thi efter at have set sig lidt om, valgte han et Sted, hvor han mente, vi kunde begynde at grave. Han havde truffet det rette Sted; det var meget heldigt, thi tæt ved kunde vi have gravet uden at finde noget. Vi stødte nemlig hurtigt paa noget, som vi mente var *Grundsten* af en Bygning, saa vidt jeg husker, laa de ca. 2 Alen under Overfladen. Ved fortsat Gravning viste det sig dog snart, at hvad vi troede var Grundsten, var ganske det modsatte, thi det var Kampstenskærnen af Overkanten af en Mur. Selve Murstensværket viste sig snart derefter og derpaa til vor store Forbavselse og Glæde en Murbue, hvoraf vi jo kunde se, at det hele strakte sig dybere ned. Denne Murbue var Overkanten af den rundbuede Portal, der baade er Ruinens smukkeste og mest karakteristiske Del. Jeg rejste faa Dage efter, men fik straks Telegram fra Rudolf om, at der under denne Portal var fundet et hvælvet Rum (C). Rudolf havde straks underrettet Museet, der tog det i Øjesyn med den største Interesse og fastslog det fundnes Ælde, fra Valdemar den Stores Tid.«

Under denne Beretning har Vilh. Schou skrevet: »Heilmanns Artikel af 17. Oktbr. 1887 er den ældste offentlige Meddelelse, vi har.«

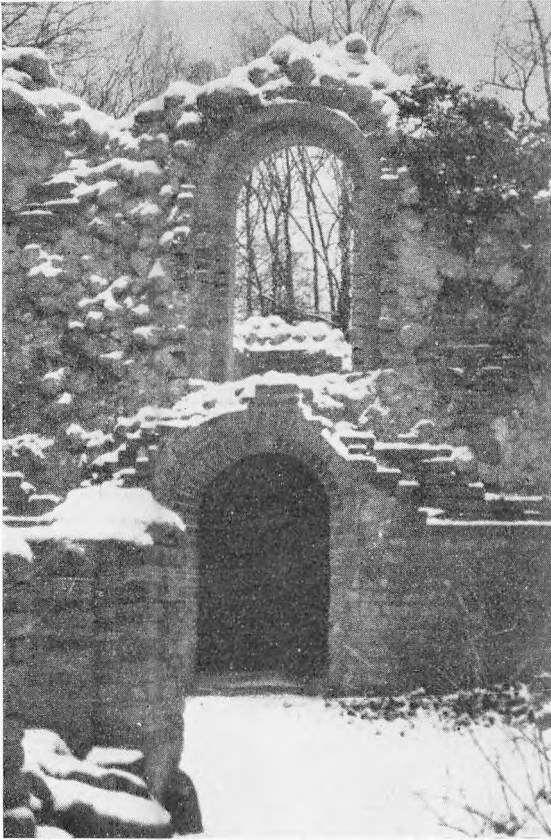
Af denne Artikel fra »Sorø Amtstidende« den nævnte Dag og Aar medtages her et Uddrag:

»Fra gamle Dage.

Udgravningen af Antvorskov Klosters Ruiner vil nu blive fortsat. Hvad der alt er fremdraget, vidner om stor Ælde, og de udgravede Murmasser stammer uden Tvivl fra *Klosterets første Tider*, altsaa fra Slutningen af det 12. Aarhundrede.

Den paa den over 2 Alen tykke Mur gennembrudte, rundbuede Døraabning er 3 Alen høj og 7 Kvarter bred og har paa sin indvendige Side en velbevaret Rundstav. Den under Døraabningen værende murede Hvælving er 3 Alen høj og 3 Alen bred og muret af kantsatte Mursten. Man er naaet til Bunden af denne Hvælving, men derimod kan det endnu ikke afgøres, hvor langt den strækker sig fremad. Hvælvingen danner en Tøndehvælving. Det fortrinlige Murværk i Ruinerne staa særdeles godt bevaret og vidner om en ualmindelig Duelighed hos vedkommende Bygmester. — — —

Imidlertid er det udgravede Areal endnu saa ringe i Forhold til det Areal,

Fra Antvorskov Ruiner

som det gamle Kloster indtog, at der ikke kan dømmes med fuld Sikkerhed, tilmed da de udgravede Ruiner ligger temmelig mod Vest; men efterhaanden vil det nok uden al Tvivl lykkes at faa et Blik over, i hvert Tilfælde en Del af det gamle Klosters Grund, hvad der vil være saa meget heldigere, som det synes, at Antvorskov vil være det eneste af de gamle »Herreklostre« paa Landet, over hvis Grund og mulige Indretning man nu vil kunne faa et klart Syn, medens man ganske anderledes er paa det rene med de mange Tiggerklostre, som var spredt omkring i de danske Købstæder.

—n.« (Heilmann).

Hvad nu den arkæologiske Sagskundskab i de Tider havde at sige om Ruinerne, faar man Indblik i gennem en Artikel i Bladet »Nordstjernen« for 16. Novbr. 1890 af en af Old-

nordisk Museums Mænd, den senere Assistent ved Nationalmuseet Carl Neergaard. Af den lange Artikel hidsættes her et Par Afsnit:

— — »Den, der for faa Aar siden besøgte Antvorskov og nu atter gæster dette smukke Sted, vil med Undren blive en kendelig Forandring vaer; hvor Øjet før kun mødte en grøn Mark, der rager nu frem af Jorden udstrakte Murlevninger, hovedsagelig byggede af de velkendte, store, røde Munkesten. Fra Toppen af en lige til Ruinen stødende Banke kan vi kaste Blikket ud over hele Murpartiet for at danne os en Forestilling om dets enkelte Bestanddele. Vi opdager nu, at Ruinen i det væsentlige bestaar af en i trende Rum delt Byg-

ning, der mod Vest fortsætter i en ret anelig Kampestenmur, og som mod Sydøst er begrænset af et ottekantet Taarn.

Det vestlige Rum, der er det største (44 Fod langt, 28 Fod bredt), og som paa enkelte Steder naar en Højde af 24 Fod, synes oprindeligt ved et fladt Loft at have været delt i to Etager. Murene, der har en betydelig Tykkelse af 5 Fod, er opført af en ydre og en indre Skal af Tegl med en mellemliggende Fyld af Kampestensbrokker overgydt med Kalkmørtel, en Konstruktionsmaade, der er saameget mere iøjnefaldende, som navnlig den indre Træbeklædning paa mange Steder er faldet af, hvorved Kampestenen kommer til Syne. At disse Mure dog alt i Middelalderen har været svage, synes at fremgaa af den Omstændighed, at man da har maattet styrke og støtte dem indvendig ved et Par Lag Teglsten, af hvilke Rester tydeligt ses i det nordvestlige Hjørne.

Midt i dette Rum, der paa en ejendommelig Maade vækker Indtrykket af en gammel, forlængst ødelagt Bygning, hæver sig to mystiske Stykker Murværk, adskilte ved en ganske smal Gang. Deres Bestemmelse tør man næppe nu afgøre med nogen Sikkerhed, lige saa lidt som man maa vente at finde Oplysning om, hvad dette Rum i fjerne Tider har været benyttet til; der er intet ved Murkonstruktionen eller ved den hele Indretning af Rummet, der udmærker dette Parti fra andre middelalderlige Bygninger og giver bestemte Vink i den ene eller den anden Retning. Imidlertid findes der forskellige Enkeltheder, som straks falder i Øjnene, saaledes et lille tilgitret Kældervindue paa den vestre Murflade, fremdeles mod Syd to større Aabninger, over hvilke Murbuerne nu er styrtede sammen, og endelig en Indgangsdør, fra hvis Bund en Trappe fører dybt ned.

Større Interesse frembyder dog de to østlige Rum, da der her findes adskillige Enkeltheder, som baade indeholder sikre Data til en Fastsættelse af Ruinens Alder og yderligere giver et smukt og klart Billede af de arkitektoniske Ejendommeligheder i Middelalderen. I det nordligste af disse Rum, der er 20 Fod langt og 15 Fod bredt, spores, foruden Rester af nogle smaa Vinduer og en tilmuret Døraabning, i det med Mursten belagte Gulv en aflang Fordybning, der i Form stærkt minder om den ældre Middelalders Grave med Indmuring ved Hovedets Plads. Et lille gaadefuldt Rum under Gulvet, overspændt med to smaa Tøndehvælvninger, fortjener ogsaa her at nævnes. Ret ejendommeligt er det endvidere at betragte Rummets vestre Mur, da denne falder i to Halvdele, en nordre og en søndre, som ikke er opført i Lod med hinanden. Vel er Murskiftet begge Steder — som næsten overalt i hele Ruinkomplekset — det almindelige, i Middelalderen anvendte, to Løbere vekslende med en Binder

(to Teglsten, der i Murværket viser den lange Side, og en den korte), men den Omstændighed, at Murstykkerne ikke er nøje forbundne med hinanden, og at Skifterne ikke svarer til hinanden i Højden, godtgør, at de tilhører to forskellige Tidspunkter, om end den kronologiske Afstand næppe er stor. Den søndre Halvdel lukker, som det vil ses af hosstaaende Tegning, for det store vestlige Rum, medens den nordre ligger helt udenfor dette, af hvilken Grund det synes aabenbart, at Murværket mod Nord lidt senere er føjet til, og at hele Rummet her saaledes maa være noget yngre.

Fra dette Rum kommer man mod Syd ind i et andet mindre, hvor Opmærksomheden særlig fængsles af en med en Rundbue foroven afsluttet Indgangsdør, der i Ledføjningen er prydet med en kraftig Rundstav. Dette Parti og en 7 Fod høj Kælder, der overspændt med en halvcirkelformet Tøndehvælvning strækker sig under Rummet her, er arkitektoniske Enkeltheder, som i ganske særlig Grad giver Ruinen dens gamle, middelalderlige Præg og hensætter Beskueren til hin fjerne Tid, da Anvendelsen af Mursten lige havde faaet Indpas i Landet.

Føjes nu hertil den solide Kampestensmur, som endnu dog kun er blottet paa et lille Stykke, fremdeles de lave Fundamenter af et ottekantet Taarn, i hvis Indgangsaaabning en rusten Jerntap endnu minder om den svære Taarnport, og endelig en gammel, skrøbelig Kampestenstrappe paa 39 Trin, der fra Toppen af Banken fører ned til Bunden af Ruinens her nogle og tyve Fod høje Murflade, vil man straks forstaa, at det er et meget anseligt Bygningskompleks, som nu er bragt for Dagens Lys.«

Saa følger i Artiklen en historisk Redegørelse for Antvorskov Kloster og Slot; dette Afsnit har hen mod Slutningen:

»Mod Slutningen af Kristian d. IV's Regering er Huset, sandsynligvis paa Grund af Brøstfældighed, nedrevet og overdækket med Jord; men til Held for vort Kendskab til middelalderlig Arkitektur har man da kun delvis fjernet den gamle Bygning, idet Murene blot er nedrevet paa et saa stort Stykke, at man ved Paafyldning af Jord kunde frembringe en ny og jævnt skraanende Jordflade i Flugt med den tilstødende Banke. Som Følge deraf staar Murpartierne bevarede i størst Højde lige ved Banken, men bliver lavere og lavere, jo længere man fjerner sig denne. Ogsaa i andre Henseender er Ruinen et Mindesmærke af høj Rang, og netop dette bør her saa meget stærkeres betones, som Tiden til Afgørelsen af Ruinens fremtidige Skæbne nu stærkt nærmer sig.« — —

»Til disse faa bevarede Klosterpartier er nu Antvorskovruinen føjet som et

kærkomment Supplement, og den har Krav paa en saa meget større Interesse, som den er den *eneste betydeligere Levning af et Kloster fra den romanske Periode*, vi hidtil kender. — — I den har vi da et *syvhundredaarigt Mindesmærke, hidtil enestaaende i sit Slags*, og en Bygning, som i sig indeholder de fleste af de arkitektoniske Enkeltheder, som fandt Anvendelse i den romanske Periode.

Ved den blotte Betragtning af Ruinens Udstrækning — 60 Fod i Retning Øst—Vest og 50 Fod fra Nord til Syd — vil det forstaaes, at det ingenlunde har været et let og billigt Arbejde at afdække den; men Sagen har stedse været omfattet med varm Interesse af Direktionen for de antikvariske Mindesmærkers Bevaring, og derhos har et klækkeligt Statstilskud sat Ruinens Ejermænd og Udgraver, Oberstløjtnant Schou, i Stand til hurtig at fremme Sagen. Hidtil har Arbejdskraften dog væsentligst været koncentreret paa at fjerne de tunge Jordmasser for at vinde Klarhed over Betydningen af det gamle Murværk; men et Punkt og tilmed af allerstørste Vigtighed staar fremdeles igen, Spørgsmaalet om Ruinens Bevaring. Haand i Haand med Udgravningen bør gaa en *Restaurations* af de afdækkede Partier. Murene maa udbedres, foroven dækkes med en Cementbeklædning eller lignende, at ikke Regn- eller Snevandet skal trænge ned i Muren, og endelig maa Ruinen helt overbygges. Sker dette ikke nu, faar Bygningskomplekset kun en rent forbigaaende Interesse, og det vil da inden føje Tid helt være sunket i Grus.«

Den af Neergaard ovenfor nævnte klækkelige Statshjælp bestod i 12—13,000 Kr., der bevilgedes paa Finansloven til Udgravningen; denne lededes af Nationalmuseet, og Th. Schou havde det daglige Opsyn dermed og var uhyre interesseret. Senere bevilgedes yderligere 4000 Kr. til Restaureringen af Ruinen. 1893 stod det hele færdigt og indhegnet. Schou skænkede derefter Grunden til Staten, for at Ruinerne kunde blive fredede for Fremtiden. Restaureringen foretoges af Prof. J. B. Löffler og Murmester Schledermann senior.

Om det lille Museum paa Pladsen med fundne Sager fra Udgravningen skriver Oberstløjtnanten i en Artikel i »S. A.« under 12. Maj 1893 følgende:

»*Antvorskov Klosters Ruiner.*

Efter at Adgangen til disse har været aabnet for Besøgende, har det vist sig, at mange har søgt Lejlighed til at gøre sig bekendt med denne ret anseelige Levning fra Klostertiden. Det formenes derfor at ville vække Interesse, at der

nu er indrettet et lille Museum i den mindre Bygning, som er opført paa Bakken over Ruinerne. Her er opstillet to Ligstene, som har ligget i Klosterkirken, og en tredie, der formodentlig har haft sin Plads paa Kirkegaarden. Den sidste er den ældste, efter Formen og Inskriptionen at dømme rimeligvis fra det 13. Aarh. Den har været indmuret i St. Peders Kirkes Vaabenhus, hvorfra Kirkeinspektionen har haft den Velvillie at tillade, at den blev bragt til sit Hjemsted. Kun paa den ene Ende findes indhugget med meget gammeldags Bogstaver: »Hic jacet Æskild«. (Her ligger Æskild).

De to andre Ligstene er over Prierer, nemlig Peter Andersen (Petrus Andreæ), der døde i 1504, og Æskild Thomsen, som var Prior 1505—1538. Den sidste er bekendt fra den Tid, da Reformationen indførtes; Hans Tavsens var nemlig Munk i Klostret, medens Æskild var Prior. Denne Sten har flakket meget omkring, sidst har den været opstillet (?) paa Waldbygaard, hvis Ejer har skænket den til Nationalmuseets Gaard i København. I Erkendelse af, at den vilde vække mere Interesse, naar denne Sten fandtes paa det Sted, hvor den oprindelig har været, har Museet ladet den komme hertil. Desværre er begge Ligstenene mangelfulde. Af Æskilds mangler Overdelen, hvor hans Hoved har været, samt Hovedet af Dødens Skikkelse, medens saa vel Priorens som Dødens øvrige Legeme ses ret tydeligt. Af Peter Andersen har man derimod Hovedet og den nederste Del, hvorimod midterste Del mangler. Begge Stene er smukt ornamenterede.*). — Endvidere findes i det lille Museum en Mængde ved Udgravningerne fundne Sager, af hvilke den største Del er stillet i et stort Skab midt i Bygningen, Resten paa Vægsiderne.

Der findes en Samling gode Brudstykker af Kakler, dels fra Klostertiden i gotisk Stil, dels fra Kongetiden i Renæssancestil. Af de sidste vil man faa et oplivende Indtryk, idet mange af dem indeholder Ansigter og andre Legemsdele. Desuden er der meget gamle Gulvfliser, nogle med Ornament (Liljer), en Del Lystestager af brændt Ler og Kridtsten, meget Husgeraad, Knive, Gafler (særligt fine) m. m. og en Mængde Smaaenstande, som sætter Fantasien i Bevægelse. Opstillingen er foretaget af Nationalmuseets Konservator H. Steffensen.

En anden af Nationalmuseets Embedsmænd, Hr. V. Boje, har ogsaa været her og optaget en Fortegnelse over samtlige Genstande, som derefter vil blive forsynede med Etiketter til nærmere Forklaring.

---

*) En fjerde Ligsten over Jens Povlsen († 1505) er siden fundet i en Stendynge ved Slotsbjergby og bragt til Museet v. Antvorskov.

Ruiner af Salpetersyderi fra Chr. 4.s Tid
(Paa Parcelgaardens Mark [nu tildækket])

Endnu skal anføres, at der paa den ene Side af Skabet findes en Del Bygningsornamenter af Kridtsten, flere i smukke Former, paa den anden Side ligger der et Udvalg af røde Formsten, alt selvfølgelig fundet ved Udgravningen.

Gl. Antvorskov, d. 12. Maj 1893.

Th. Schou.«

Da om Høsten 1921 man bortkørte den Jord, der i sin Tid ved Udgravningerne var trillet ud paa Idagaards Mark, fandt man deri et cirkelformet Stykke brændt Ler med Billedet i Relief af en Pelikan set forfra; den drejer Hovedet til Siden, men foran har den et stort Hul i Brystet. Det er, som bekendt, et gammelt, kristeligt Symbol: Pelikanen, der hakker sit eget Bryst til Blods til Næring for Ungerne. Det ser ud til, at Billedet her er formet med Haanden

og ikke skyldes et Stempel; Paa Lertrykkets Bagside er dannet Riller for des bedre at kunne fæstne det i Murkalken. I Henry Petersens Seglbilleder, S. 28, findes et tilsvarende Pelikanbillede, hvis Fødder især ligner det her fundnes. Seglbilledet er fra 1414.

Endelig skal her nævnes, at blandt de forskellige Møntfund fra Antvorskov fandtes ogsaa i 1857 en Brakteat paa Klosterbanken. Den stammer fra Erkebiskop Weckmand af Magdeburg 1152—1192, og den hører saaledes til i Tiden for Antvorskov-Klosterets Oprettelse.

Foruden de store Udgravninger, hvorom foran er gjort Rede, er der i Aarenes Løb foretaget andre Undersøgelser og mindre Udgravninger i Haven paa Antvorskov og dens nærmeste Omgivelser. De har været af den største Betydning for Kendskabet til Kloster- og Slotsbygningers Lokalteter, indbyrdes Forhold og Beliggenhed. Teglværksejer V. Schou lod foretage Gravninger hist og her, bistaet med kyndige Raad af sin ældste Broder, Direktør Hans Henrik Schou, der havde sat sig grundigt ind i alt vedrørende Antvorskov.

Saaledes fandtes, undersøgtes, opmaaltes og kortlagdes i 1915 og Aarene derefter med Bistand af Arkitekt C. M. Smidt paa Museets Vegne Fundamenter af Kirken og andre af Slottets Bygninger; efter Undersøgelsen dækkedes de til igen. Ved Vilh. Schous Død (1922) var disse Efterforskninger endnu ikke afsluttede, men han havde bestemt en Sum til fortsat Undersøgelse. Fortsættelsen er foretaget af Dr. Nørlund ved Nationalmuseet med Hjælp af H. H. Schou.

Fundamenter af Lade- og Staldbygninger er fremdragne af deres Skjul ude paa Idagaards Mark. Lige uden for Ruinens Midterparti umiddelbart op til Hegnet under en gammel Hestestald fandt Dr. Nørlund en ret imponerende Brønd propfuld af gammel Staldgødning og i Bunden en smuk Dolk fra Frederik den Andens Tid. Ogsaa Rester af denne Konges »Sparepenge« er fundet og fremdraget længere mod Øst hen mod Næstvedvejen.

Fra gammel Tid har man talt om »en hemmelig Gang« fra Antvorskov Kloster — helt til Sorø! Dr. Nørlund fandt en saadan »Løngang« paa ca. 50 Alen, krøb selv 30 Alen frem i den, til han og en Arbejder standsedes ved en Sammenstyrtning. Der menes dog, det snarest har været en Vandlejning, maaske fra Munkenes Fiskedam i Parken ned til den lille, nu udtørrede Slotssø i Lavningen paa Idagaards Mark.

Omkring 1930 fandtes paa Parcelgaardens Mark et godt Stykke Vej fra Slotsbanken Rester af et »Krudthus«, et Salpetersyderi, fra Kristian den Fjerdes

Tid. Fra Lensregnskaberne ved man god Besked baade om den Virksomhed, som her øvedes, og af hvem den udførtes.

Til Antvorskovs nyere Historie hører ogsaa, at man i Aaret 1891 uden for Hovedbygningen og for Enden af Constantin Bruns Allé rejste en smuk Mindesten for Hans Tavsens, vel nok Stedets betydeligste Personlighed. Stenen bærer et indhugget Billede af Kalken, Korset, Bibelen og Pennefjeren med Allusion til hans Betydning for dansk Kirke- og Menighedsliv. Ret mærkeligt er det, at faa Skridt fra Stenen bor nu en af Hans Tavsens Ætlinge, idet Højskoleforstander Fred. Nørgaard nedstammer fra H. T. i 13. Led.

SLUTNING

Det er Fortidens Mennesker, Bedrifter og Forhold her paa Stedet i 7—800 Aar, der er omhandlet i det foregaaende. Men Livet gaar sin Gang ud mod en uvis og ukendt Fremtid. Har Nutiden Grund til at beklage, at saa meget stort og godt og værdifuldt gik til Grunde og sank i Grus under Fortids Misgreb og Vandalisme, den er dog ikke ene henvist til at leve et Skyggeliv i Mindets Verden. Nær Antvorskov øves i vor Tid Skolegerning for Landets Ungdom, og paa Liselund gøres et paaskønnet Arbejde for den danske Menighed, der her har vedkendt sig et Lærested, som mange med Glæde tyr hen til. Deri kan i en vis Forstand ses en Erstatning for, hvad der gik tabt.

Men hvor i Danmark finder vi saa vakkert et Sted, hvor en storslaet Fortid og en jævnere men rig Nutid bøjer sig smukkere mod hinanden med Forjættelse om lyse Kaar ogsaa for den ukendte Fremtid.

Derom — ikke enc om Fortiden — er det, Trætoppens Susen fortæller, og Jordsmonnet hvisker, om en Fremtid, der gror ud af det Liv, som nu leves her paa Stedet.

Men naar vi paa festlige Dage hejser Dannebrog her ude ved det skønne, historiske Antvorskov, da er der ogsaa en stille Hyldest deri til de fremfarne Tidens Mennesker, der i gode og onde Dage har gjort Stedet til det, det er, med de stærke, rige Minder, og til den Slægt, der saa smukt værner derom.

LITTERATUR

Foruden Arbejde paa Arkiver med hidtil utrykte og trykte Kilder er ved Udarbejdelsen især benyttet:

- J. Lindbæk og G. Stemann: »De danske Helligaandsklostre«, Kbh. 1906.
Vilh. Lorenzen: »De danske Johanniterklostres Bygningshist.«, Kbh. 1927.
»De ældste danske Archivregistraturer«, IV, v. Becker m. fl.
»Kancelliets Brevbøger«, udg. af Rigsark. v. Bricka, Laurssen og Marquard.
J. B. Daugaard: »Om de danske Klostre i Middelalderen«, Kbh. 1830.
Kr. Erslev: »Repertorium Diplomaticum Regni Danici Mediævalis«, Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middelalderen, 1894—1912.
F. R. Friis: »Bidrag til Antvorskovs Historie«, Slagelse 1876.
Otto Holmgaard: »Slagelse Helligaandshus og Hospital«, Kbh. 1935.
P. Arnskov: »Bogen om Slagelse«, Bøggilds Forlag, Slagelse 1931.
— Samlinger paa Centralbiblioteket i Slagelse.
P. Severinsen: »Kirke og Folk«, III, 1927.
— »Viborg Domkirke«, 1932.
— Artikelserie i »Sorø Amtst.«s Søndagslæsning, 1904—05.
— »Aarb. f. Historisk Samf. f. Sorø Amt, 1937«.
Gunnar Knudsen: »Antvorskov Slot f. 300 Aar siden«, »Sorø Amtst.«, 1910.
— »Antvorskov Kirke-Klokker«, »Sorø Amtst.«, 1911.
— »Fajancefabr. p. Antvorskov«, »Sorø Amtst.«, 1913.
Om Lensregnskaberne v. V. Schou og G. Knudsen.
Forsk. Uddrag af Lensregnskaberne.
H. H. Schou: (Manuskript) »Antvorskov Slots Bygngr. i d. 17. Aarh.«, 1931.
»Danmarks Kirker«, v. Nationalmus., Kbh. 1938.
»Kirkehistoriske Samlinger«, v. Selsk. f. Danmarks Kirkehist.
A. Chr. Bang: »Den norske Kirkes Historie«, Kristiania og Kbh. 1912.
A. Petersen: »Mindesmærker fra Antvorskov Kloster«, Kbh. 1859.
H. Bøgedal: »Hans Tavsens Postil«, Kbh. 1926.
Trap: »Danmark«, 4. Udg.
G. Knudsen: »Historisk Samf.s Aarb. f. Sorø Amt«, 1926.

- Peter Schindler: »Mogens Francesco Ballin«, Kbh. 1936.
»Danmarks Riges Historie«, Prof. Steenstrup m. fl., Kbh.
A. Fabricius: »Illustreret Kirkehist. f. Folket«, Kbh. 1901.
Fritz Jacobsen: »Tidsbillede fra Antvorskov Gods«, i »Hist. S.s Aarb. f. Sorø Amt«, 1938.
Ernst Petersen: Art. i »Schleswiger Nachrichten«, ⅔ 1931.
Alex. Thorsøe: »Af Fam. Ankers Album«, Kbh. 1902.
Rasmus Frankenau: »Nytaarsgave f. 1815«, Kbh.
C. N. Rosenkilde: »Efterladte Skrifter«, II, Kbh. 1877.
Louis Bobé: »Frederikke Brun, f. Münster, hendes Kreds hjemme og ude«, Kbh. 1910.
Karla Frederiksen: »Frederikke Brun«, Woels Forl., Kbh. 1930.
Yngvar Nielsen: »Norge i 1814«, Christiania 1905.
F. Uldall: »Danmarks Middelalderlige Kirkeklokker«, Kbh. 1906.
B. S. Ingemann: »Levnedsbog«, II, Kbh. 1800—06.
J. Baggensens »Danske Værker«, III, Kbh. 1845.
H. C. Andersen: »Mit Livs Eventyr«, Hagerups Forl. 1926.
H. H. Schou: »Livserindringer«, 1856.
Carl Neergaard: »Ruinerne af Antvorskov Kloster« i »Nordstjernen«, 1890.
»Hans Henrik Schou, Livserindringer og Stamtavle«, i Hundreåret f. hans Fødsel, 1897.
Henry Petersen: »Danske gejstlige Sigiller fra Middelalderen«, Kbh. 1883—86.
J. Chr. Qvistgaard: »Efterretninger om Slagelse By og Skole i æ. Tider«, Slagelse 1831.
Ved H. J. Schou: »Fra Slægten Schous Bolig Gl. Antvorskov«, Slagelse 1933.
»Idagaard«, v. Jens Ølsgaard, udg. af Ingeborg og Jens Hvidberg.
-

BILLEDFORTEGNELSE

1. Omslagsbillede (se S. 2).
  2. Grundplan over de synlige Ruiner ved Antvorskov. (Fra Nationalmuseets Vejledning for Besøgende). S. 16.
  3. Indre af Antvorskov Klosterruin. S. 23. (Fot. Jonals).
  4. Alterkalk fra Antvorskov Kloster. S. 46.
  5. Alterdisk fra Antvorskov Klosterkirke S. 48.
  6. Diskens Underside med Indskription. S. 49.
  7. Antvorskov Slot 1749. S. 75.
  8. Slagelse, set fra Antvorskov 1755. S. 80.
  9. Antvorskov Slot 1755. S. 84.
  10. Sølvpokal fra 1791. S. 94.
  11. Pokalen med Lavsskilte. S. 95.
  12. Kirkeklokke (1490) fra Antvorskov Klosterkirke. (Fot. Aage Falk Hansen). S. 106.
  13. Korstole fra Antvorskov. S. 107. (Fot. Bjørn & Matthiesen).
  14. Døbefont fra Antvorskov Slotskirke. (Fot. Bjørn & Matthiesen). S. 109.
  15. Gl. Antvorskov, set fra Alléen. (Fot. Bjørn & Matthiesen). S. 126.
  16. Hans Henrik Schou, Theodor Valentin Schou og Kristjan Vilhelm Schou. S. 128.
  17. Kamin fra Antvorskov Slot. (Fot. G. Knudsen, ca. 1910). S. 133.
  18. Bornholmerur fra Antvorskov. S. 134.
  19. Fra Antvorskov Rniner. (Fot. Bjørn & Matthiesen). S. 136.
  20. Ruiner af Salpetersyderi fra Chr. 4.s Tid. (Fot. i Arnskovs Samlinger). S. 141.
-

